

Maja Erdeljanin

LA RAZGLEDNICA

TURISTIN VODIČ:

1. Uvod
2. Ajfelov toranj
3. Muzeji
4. Saint-Germain-des-Prés
5. Muzej Delakroa
6. Bobur – fontana
7. Kafe l'Art Brut
8. Jardin du Luxembourg
9. Cité Internationale des Arts
10. Rodenov muzej
11. Piknici na Seni
12. Panteon
13. Matisov atelje
14. Pont des Arts
15. Arondismani
16. Francuski ljubavnici
17. La Maison de L'Astronomie
18. Planetarijumi
19. Cité des Sciences
20. La Villette
21. Latinski kvart
22. Pijace ponornice
23. Metro
24. Izvan arondismana
25. Champs Elysees
26. Sena
27. Galerije
28. Salon kiča
29. Linija br. 14
30. Dan muzike
31. Ostalo
32. Zaključak

*Kuda god otišao, tamo si.
Mike Brady*

1. UVOD

Do danas je napisano previše knjiga o Parizu.

Čitala sam neke od tih knjiga i gledala tih filmova sa Parizom u glavnoj ulozi i zapitala se – kakav je to grad, koji svima predstavlja pojam iz snova? Odgovara li zaista svima? Kako mu to polazi za rukom? Može li odgovor da stane u rečenicu?

Kako sam se već zaputila tamo, pomislila sam, sedeći na drvenoj klupi u bašti restorana na p-p-pauzi, koju je napravio naš gastarbajterski autobus, negde u Austriji, da bi trebalo lično da proverim o čemu se zapravo radi, a onda to i zabeležim. U Pariz sam, zapravo, pošla zato što sam slikarka. Slikari pre ili kasnije moraju da odu u taj grad. To nam je u opisu radnog mesta, zbog toga da bismo kasnije u svojoj monografiji imali i poglavlje sa pariskom fazom. Od mene se takođe očekivao put u tom pravcu, međutim, nikako nisam razumela zašto da slikam u Parizu, kad to mogu i kod kuće, dok je razgledanje Pariza moguće samo u jednom gradu.

Zato sam rešila da budem samo veoma vredan turista, kao i oni koji nemaju šta da kažu, pa misle da je sve već napisano i naslikano. Slikati Pariz, u Parizu i za Pariz, jeste odavno završen posao i nisam mu videla svrhu, ali stigavši sledeće jutro u taj grad, naišla sam na neočekivano mnoštvo slika i priča, koje su me sačekale poput zamki postavljenih za veoma vredne turiste. Priroda tih zamki je da se tokom sati i dana, u turistima množe i guraju, dok ne počnu da same traže put, kao voda kroz stenu, negde da iscuri. Nije bilo dovoljno što sam naslikala nekoliko onih «običnih» slika u nekoliko neprijatno kišnih dana, u kojima sam našla opravdanje da ostanem u ateljeu i odmorim se, jer sam bila premorena dugim šetnjama, iz želje da vidim baš sve. Uzalud sam dve naredne godine verovala da sam dostojanstveno i bez pompe podnela Pariz. Ipak, nenapisano je kao i nerečeno. Niko se neće setiti ni da je bilo, a sećanje je disciplina nezavisna od stvarnosti. Njome mozak odabira detalje, kojima bi da razgali srce i zato mu ne treba dopustiti da predugo sam sortira podatke.

Nikad se ne zna kada i gde će frulice cara Trojana da niknu. Sa zadržkom, od dve uobražene godine, umesto u sliku, one zasviraše u reči. Mislim da su to učinile u nadi da će tako objašnjenim mislima, nekako, ipak da mi obezbede «fazu».

2. AJFELOV TORANJ

- Obeležja kao podsetnici -

Ajfelov toranj je zapravo podsetnik turistima da su u Parizu, kao burma ljudima da su u braku. Nešto uvek mora da te podseća ko si i šta si. Život je izvesniji i manje stresan kad TO postoji. I brak je jedna od tih stvari, kao imidž. S kim si – s njim si. Ego koji nije dovoljno usamljen, tako duže i besmislenije traga za firmom kojoj bi pripao i bori se protiv pronalaska stalnog partnera «dovoljno dobrog» da ga obeleži. Neki ljudi priželjkuju pare i karijeru da bi se s time kao obeležjem ostvarili, a neki brak i partnera iz istog razloga. Sreću postigne samo onaj koji shvati da već ima mesto pod suncem, put i karakter, a da se «obeležja» stvore sasvim neplanirano.

I Ajfelov toranj je bio ruglo grada i trn u oku stanovnika. Moderna budalaština, razmetanje arhitekata. To verovatno i jeste, ali prošlo je dovoljno dugo vremena da se nije srušio, a nije ga imalo gde preneti, pa je postao tradicija. I obeležje... Povremeno iskrsne pred okom, ali uvek izgleda samo kao razglednica. Ili je to problem slikara uopšte, da im je i razglednica toliko stvarna, da posle sva neobična stvarnost deluje samo kao doživljaj s razglednice...

Kao Meg Rajan u «Francuskom poljupcu» (ali bez francuskog poljupca, ogrlice i vinograda), koja po dolasku u Pariz pokušava da vidi to čudo arhitekture, a ono joj izmiče i do kraja napušta grad i film i ne videvši ga, tako je i meni bezobraznica bežala cela tri dana. Već prvi dan sam bila na platou ispred crkve Sakre ker odakle mora da može da se vidi, što tad nisam znala. Ali dolazila sam iz pravca gde su je zaklanjale krošnje drveća baš u trenucima kad bih se, tražeći je, osvrnula. Ja bih se naglo okrenula, a ona bi se brzo sakrila za krošnje.

Sutradan sam, šetajući duž obale reke, gledala na sve strane. Čitava dva semafora dalje od Sitea već je mogla da se vidi, ali sam ne znajući za tu činjenicu, još pre prvog semafora skrenula u drugom pravcu, među zgrade.

Treći dan sam je pomalo ignorisala misleći: «pa, dobro, ako ćeš da se praviš važna...», a malo sam mislila i da su me prevarili, da ona u stvari ni ne postoji... ili su je baš ukinuli. A onda je došao red da operem kosu... Iz mog apartmana - ateljea u Cité Internationale des Arts, kompleksa zgrada starih i novih, u sred sredine Pariza, koje predstavljaju umetničko naselje, pogled se preko krošnji drveća i Sene, širio na tri znamenitosti ovog grada: levi prozor krase Monparnas, visoka dostojanstvena moderna poslovna zgrada koja Parizu uopšte ne priliči; usred srednjeg prozora uzdiže se kupola Panteona, što je zaista dostojanstveno; a desni prozor krase dva čuvena nedovršena zvonika crkve Notre-Dame, u narodu poznate kao Notr Dam od kojih je jedan tada bio u restauratorskim skelama.

Oprala sam kosu i stala kraj prozora da gledam Notr Dam dok mlatim fenom oko svoje glave. Potpuno zaboravivši na sudbinu one vižljaste pobegulje, u jednom trenutku se sasvim i potpuno iznenadim. Dok sam provirivala kroz prozor s jedne strane Pariza, ona je promolila glavicu s druge. Bila je tamo u ćošku tog desnog noterdamskog prozora, tik iznad krošnje poslednjeg vidljivog drveta. Bilo je proleće i vegetacija je bujala. Za koju nedelju se

od krošnji neće ni toliko videti. Ali došla sam u pravom trenutku. Sijala je iz ćoška svojim večernjim osvetljenjem, kružila svetlosnim topom oko sebe, kao Džon Travolta prstom u «Groznici subotnje večeri» i čekala da je primetim. Tako smo se upoznale.

Kada je posle desetak dana u atelje stigla i moja koleginica Jovana sa svojom četvorogodišnjom ćerkom Belom, došlo je na red i zvanično upoznavanje sa Velikom. Mi smo predstavljale trio savršenih turista. Tri žene pune zahteva, bez muške gadljivosti na trošak na suviše predmete, koju izaziva mnogo toga! Shvatajući da smo, u potrošačkom pogledu bez zaštite, bez glasa razuma s kojim bismo se svađale i krivile ga što smo propustile da kupimo tu i tu odličnu stvar, bežala sam od Jovane kada je ulazila u radnje ili bi mi se približavala, vraćajući se iz istih sa punim kesama u rukama, pokazujući mi ozarena šta je sve povoljno nabavila. Tada bih zatvarala uši rukama i glasno pevala «Frer Žak» i ubeđivala sebe da je ona zapravo tajni agent prodaje svih tih robnih kuća, samo da me oko ne bi izdalo i provirilo u njenu kesu. Osim toga, bile smo uzorni turisti i zato što smo sa svih ozbiljnijih, znamenitih mesta donele fotografije, kao dokaz da ništa nismo propustile. Ajfelova kula je svakako bila prva na listi prioriteta. Izlazeći iz metroa, ponovo smo se okretale na sve strane. Osećale smo da bi sad prosto bila sramota pitati nekog gde se nalazi znamenitost, kad znamo da je onolika i da je tu. Bila je neko vreme sakrivena obližnjim zgradama kao drvo u šumi, ali se ubrzo iznenada pojavila iza ćoška jedne zgrade, vireći odgore kroz krošnje drveća kao neka glavata devojčica iz žbunja. Njena zadivljujuća veličina, traži momentalno fotografisanje. Poslušno smo to i učinile.

Pod kulinim tabanima vijugaju, kao končići, kolone ljudi koji žele da se popnu uz kolosa. Imam veoma dobru maštu i zadovoljila sam se time da zamislim kako je gore. Mhm, lepo je. Svoju turističku posetu obeležila sam sa nekoliko fotografija tornja, nogu tornja, mene i tornja, mene i Bele i tornja, i mene sa nečijim biciklom naslonjenim na obližnji stubić na kojem je pisalo: Srbija.

Našu konačnu uverenost da smo u gradu kom smo, potvrdio je upravo ovaj vremešni turistički «podsetnik». Međutim, zaprepašćenost kulinom veličinom i čuvenjem, iznenada je prekinuta trgovačkom opsadom. Opkolili su nas crnci sa svojim proizvodima, zanimljivim samo deci i turistima, jer su znali da su ta dva, naoko različita oblika života, zapravo vrste sa zajedničkim poreklom. Dete je bilo sa nama, mi smo imale fotoaparate, a oni suvenire i igračke. Logično. Brzo smo ih herojski razjurile i rastužile dete. Mada je bilo žao i meni. Prodavali su one slatke suncobrane što se nose na glavi kao kapa... ali, imam i ja glas razuma!

I još nešto: u filmovima lažu – svetla na tornju se ne gasi ni u ponoć, ni u jedan po ponoći, nego ne znam ni ja kad. I molim da se gledaoci ne obmanjuju i drže budnima u Parizu duže nego što to mogu da izdrže.

3. RAZGLEDNICE

- Prijatelji kao trošak –

«Svaka razglednica me košta evro i po. «Do Soluna sto somuna» - koliko prijatelja imam, mogla sam i 3 knjige da kupim. Onda bih lepo imala 3 knjige koje bih IMALA i koje bih im pokazivala kad dođem kući. Ionako ću morati svakom iz početka da pričam i pokazujem kako je bilo. Razglednice tako izađu kao nepotreban trošak novca i vremena. Osim što je lepo kad te se neko seti i kod babe na selu, a kamoli u atraktivnom Parizu, pa ti pošalje razglednicu i ti onda znaš da

te se setio.

Zašto onda čovek ne prisustvuje momentu kad neko dobije njegovu razglednicu.

Mada, i to se dešava...»

4. MUZEJI

- Kao sredstvo samospoznaje –

Prirodnjački, antropološki, istorije grada, nauke, kanalizacije, srednjeg veka, Pikasa... vina, magije... Muzeji su ključni punktovi i velika zabava Pariza. Zbog njih se ovde dolazi, ostaje, plaća hotel, hrana, prevoz, zabava. Informacije su uvek isplative, a time i skupe. Vekovima su ih ovde sakupljali, da bi jednog dana mogli da žive samo od njih, kao zelenaši od kamate i straha, a rentijeri od bede i rente. U neprebrojanim muzejima je sačuvano, sabrano, sublimirano, sortirano, izloženo na uvid sve što je iz bilo koje oblasti smišljeno, istraživano, nastalo samo od sebe i prestalo, i uopšte, izazvalo pažnju na bilo koji način. Ovde se ne možete ni našaliti da im još samo fali muzej «ovog ili onog» (ne smem ni da predložim), ne zato što Francuzi nemaju smisla za humor, pa bi se mogli naljutiti, već zato što i muzej «ovog ili onog», već postoji i šala bi vam sigurno propala. Pored toliko vrsta specijalizovanih ustanova, gde na kvalitetan način možete da naučite mnogo, da se divite, zapanjite ili zabavite, sva druga mesta deluju nenadahnjujuće. Zato su muzeji i skupi. Obavezno treba nabaviti kakvu-takvu propusnicu i bezbrižno po ceo dan prolaziti kraj blagajni, dobijajući karte obeležene sa «0,00 €» ili sa «tarif réduit», a onda se prepustiti inteligentnim kustosima muzeja, čija rešenja postavki treba ceniti koliko i same sadržaje istih.

U prirodnjačkom muzeju, smeštenom u prostrani poligon za džogiranje, u raskošni park Jardin des Plantes, krišom sam fotografisala skelete dinosaurusu, da bih ih kasnije pokazala, velikim poklonicima žitelja praistorije, svojim sestricima, ali negde duboko verujući da je sva ta količina predimenzioniranih kostiju smišljena samo da bude podrška filmu «Park iz doba Jure».

Muzej savremene umetnosti u Centru Georges-Pompidou je nemoguće obići za jedan dan.

Luvr je grad u kojem morate odsesti. Tamo sam išla nedeljom: kasni doručak, onda plan koji deo kompleksa ću sa mapom muzeja da istražujem tog dana, pa pet-šest sati tumaranja po njemu, pa povratak preko radnje gde nabavim materijal za obilni ručak-večeru i dalje kako bude.

«Svi jednaki, svi braća», ispisano na srpskom ili možda na srpsko-hrvatskom, nekadašnjem jugoslovenskom, zapanjilo me je na ulazu u antropološki muzej. Ne zbog sadržaja, već zbog našeg mesta na toj tabli, gde je ista rečenica ispisana verovatno na svim jezicima sveta, na kojima se piše. Istina negde smo u gornjem ćošku, gde se ne vidimo baš najbolje, ali smo tu. Nisam odolela da to ne fotografisem, jer je prizor bio dirljiv kao svaki susret sa rođakom u tuđini. Odmah su me spazili i opomenuli, a ja sam reagovala «rođački», brzo se složivši: «Da, da, nema problema...», već ulazeći u muzej da dalje istražujem.

Tu sam, pod lupom, otkrila kojem podneblju pripada moja vrsta šara na jagodicama prstiju, a time i ko su mi mogli biti preci, koji su izgleda živeli daleko odavde. Zatim sam naučila da jedno lice izgleda potpuno drugačije, ako mu se pridodaju karakteristike druge rase. Lice jednog čoveka, istog izraza lica i karaktera, menjano je i ređano u krug, postupno se transformišući od belca do crnca, pa u kosookog čoveka, koji je ponovo postao belac. Svi likovi između, koji deluju kao Havajci, Indijci, Indijanci, Eskimi ili Egipćani, zapravo su, vizuelno, kroz teritorije, varirane ćelije istog organizma. Braća.

Otkrila sam da su vanzemaljci posetili naše pećinske dede u Francuskoj, što su ovi i zabeležili, likovno se izrazivši bojama po kamenu, predstavljajući ljude, koji plivaju kroz vazduh, a na glavi nose nekakve akvarijume. U to nisam poverovala.

Stajala sam dugo pred panoom, koji je predstavljao porodično stablo jedne izmišljene porodice. Prabaka, tada već ozbiljna žena i odavno već udovica, kada se fotografisala, sedela je ruku skrštenih na krilu. Njen pokojni suprug je bio na jednoj žučoj fotografiji do njene, fotografisan kad je bio beba. Putokaz je od njih vodio ka njihovoj deci, takođe prikazanim na odvojenim fotografijama iz različitih uzrasta. Nije se moglo uporediti, jer i nije bilo bitno, ko je stariji, a ko mlađi. Svi su se rodili i starili, usput obavljajući svoj posao produžavanja vrste. Pridruživale su im se u parove i druge fotografije suprotnog pola, snimane u različitom starosnom dobu, dolazeći iz različitih miljea. Drvo se razgranalo i prekrilo čitav pano. Veze između roditelja i dece izgledale su kao mapa nekog naselja sa ušorenim ulicama. Da nije bilo jednih, ne bi bilo ni onih za njima, mada verujem da većina njih sa ovakvog panoa, o kojoj god porodici da bude reč, nikada međusobno ne bi ni mogla da se upozna. Oni sa njegovog dna ne bi ni znali imena onih sa vrha. Niko ne zna kako se zvala moja pra, pra... baka koja je živela u petnaestom veku, ni gde je živela, kojim je jezikom govorila, ni šta je radila, ni kakva je bila. Ali je bila. Sigurno, jer eto mene. I uostalom, sigurno nije odmah bila baba. Da li se kroz nju provukao onaj gen za lepo crtanje i šta je uopšte mogla da uradi tada, s tim talentom? Sigurno su joj sve žene zavidele, jer je najbolje od svih ukrašavala kolače. A možda je bila neka uličarka. Kakav joj je bio muž? Možda ličim na njegovu babu po majčinoj liniji. Ko je sve bio visok i mršav? Ko je imao tamnu kosu i velik nos? Ko je bio šarmantan? Ko nije lepo pevao, pa sad svi moji u kući imaju sluha, osim mene. Ko su bile sve moje babe i dede kroz istoriju! Hoće li u 26-om veku biti mojih čukun, čukun... unučića, izmešanih sa potomcima neke osobe koju nikad neću upoznati, jer živi daleko ili opet, nekog ko je tu, ali me ne podnosi... Sigurna sam da neće imati ni predstavu kakva sam mogla biti, ako ikada i pomisle na to.

Zar to i treba znati? Ovi sa panoa su se mešali i niko nije znao u šta će mališani da izrastu. Stajali su zajedno, praunuče, savremeno i u najboljim godinama, rame uz rame sa svojom bakom, šiparicom i razmaženim dedom u pelenama. Vreme na ovim fotografijama i u odnosima, u kojima i promiče i stoji zaleđeno, stavlja na znanje da nema želju za bilo kakvim uplitanjem u promenu čovekove suštine.

Slična misao izložena je u jednom umetničkom muzeju, u Muzeju moderne umetnosti, u Palais de Tokyo: sto uramljenih fotografija kućnog formata je nanizano u visini očiju, od portreta jednogodišnjeg Hansa, preko dvogodišnje Emili, trogodišnjeg Srđe, pa tako redom godinu za godinom do 99-ogodišnje Pauline i stogodišnje, recimo, Marije. Ista je misao o

bespristrasnom, nezainteresovanom pogledu vremena na ljude, bez obzira na pol, poreklo, status ili planove. Obe su misli završile u muzeju, naučnom i umetničkom. Time su obe i dokaz da, tragajući u okviru raspoloživih sredstava, svako svojim žanrom, svi stižemo do istih zaključaka.

Pri izlazu iz muzeja moderne umetnosti, ponovo sam čula Jovanu, kako glasom za obmanjivanje dece, uzvikuje Beli: «Eno je Maja! Našli smo je!»

5. SAINT-GERMAN-DES-PRÉS

- *Zamišljeni sagovornici* –

«Kada bi sad neko bio pored mene, eto na primer, taj i taj, ja bih sad sa njim prokomentarisala ovo što sam upravo videla, zatim ono što sam tim povodom pomislila, on bi mi duhovito odgovorio to i to, a ja se dosetila još nečega i nečega, ispala pametna i prosto opčarala tu osobu. Ako sam neraspoločena, sve bi se moglo završiti groznom svađom gde bih istresla iz sebe sve zaostale stresove razmaženosti iz detinjstva, a zatim bih se, ni ne zažalivši, sad već u stvarnosti, okrenula za sadržajem nekog izloga.

Raspoločena, mogla bih, u mašti, saslušati bujicu nagomilane, neizmerne i sasvim iznenadne ljubavi prema meni, na čije bih prve rečenice u stvarnosti sigurno pobegla glavom bez obzira, shvatajući da imam posla sa ludim i opasnim čovekom, ali u mašti – bila bih raznežena i bacila bih mu se u zagrljaj... i svejedno bih primetila sadržaj onog izloga.

Mašta. Zamišljeni sagovornici. Kad ih već čovek izmisli, sam je sebi dovoljan. Našao je sebi društvo. Kad ih otera, sam je i dosadan, ali tek tad kraj sebe zaslužuje prave ljude. Onda je bolje te misli oterati, pa se družiti zapravo ili sestiti, pa o tom pisati.»

6. MUZEJ DELAKROA

- Promocije umetnika -

Muzej Delakroa je skriven u slepoj uličici, među galerijama, neobeležen i – zatvoren zbog renoviranja. Četiri puta sam ga tražila idući ulicom Jacob, jednom od otprilike, četiri ulice Saint-Germain-des-Prés-a, u kojima se stotine galerija nalaze vrata do vrata. U «šestom», u sred Pariza, duž Sene, preko puta Luvra gde leži istorija, slili su se svi novi umetnici željni slave. Oni njuše trendove, opsedaju galerije i nameću se publici. Dok su u Luvru, sa snobovskim mirom, svoja mesta zauvek zauzele davno potvrđene stvari, odmah preko puta zuje kao u košnici novi regruti – od akademije i njenih privremenih štíćenika do svakodnevnih novih pokušaja ulaženja u istoriju, koja je svoja sredstva i interesovanja već davno, sa novcem, preselila u Njujork.

Dva puta godišnje 15. maja i u oktobru, verovatno petnaestog, sve galerije u okruženju prave zajednički vernisaž. Ovom prvopomenutom masovnom vernisažu sam imala prilike da prisustvujem. To je pravi mali karneval. Tada možete sresti svakoga ko je u umetničkom svetu nešto, a i sve nas ostale. Ja sam srela Ljubu Popovića i rekla mu: «Dobar dan». On je ljubazno zastao da porazgovaramo, pitao me ko sam i odakle sam, a njegov prijatelj fotograf nas je fotografisao. Ljubazno smo se i otpozdravili i nastavili da lutamo galerijama. Kao i sva otvaranja izložbi, koja su, zapravo slikarska posela i ovaj spektakl je u osnovi sličan, s tim što je Pariz metropola, pa bi poselo Saint-Germain-des-Prés-a, 15-og maja, mogao da bude slikarski, recimo, bal.

Vernisaž je francuski način otvaranja izložbi, koji ja lično, kao slikar sa bogatim izlagačkim iskustvom, neobično cenim. Na pozivnici piše da ste pozvani na vernisaž, koji se tog dana i datuma održava u vremenu od 18 do 20:30 časova, uz prisustvo autora i tačka. Ne piše ime, u nas od milošte nazvanog otvarača, slovima krupnijim od samog autorovog imena. Ne sprema se prase i rakija stara 12 godina za tu priliku. Ni kiflice. Uvek ima gladnih, naravno, ali oni nisu dobrodošli u prodajnu galeriju. Prisutni se posluže, eventualno bonbonama. I niko ih ne gnjavi isforsiranim opservacijama autorovog rada i reminiscijama na zaboravljene ili upamćene kolege iz istorije umetnosti i poezijom koja se sviđa «otvaračevoj» ženi i «kompozicijom koju će nam izvesti» neko simpatično detence sa tremom. Niko ne sakriva radove bogatim ramovima i paradom razbacanih krpica iz ostalih grana umetnosti.

Vernisaž u Parizu, kao i u ostatku praktičnog sveta, izgleda pompezno zbog toga što u njemu nemate nikakav drugi sadržaj, osim da gledate u slike zbog kojih ste i došli, da imate vremena da shvatite da pred vama stoji nečiji nemi trud, da tu činjenicu ispoštujete i da konverzaciju barem započnete razgovorom o radovima. Moguće je i da je pažnja posvećena autorovom trudu samo privid, jer u velegradu se ljudi međusobno ne poznaju, pa gledaju slike da im ne bi bilo neprijatno da samo stoje «onako».

Ramova na slikama nema. Oni su zabava kupaca, a slikar koji se i time bavi, može da deluje samo kao krajnje nepraktičan i rasipan čovek, što se zdravom logikom ne ceni. Onaj slikar koji nema para, nema ni za ramove. Koji ima, ne bi trebalo time da se hvali, jer

nezavisan slikar nije tržištu uzbudljiv. On ne pati u svojoj siromaštini crpeći iz sebe, svojom patnjom, sve snažnija dela. On ne gine da proda sliku, a kupac se time ne oseća kao moćni dobrotvor, koji osim što je udelio siromahu, još je i zaradio za budućnost. A ko zna... možda u sledećem veku umetnost uopšte više ne bude pojam nečeg neobičnog i dragocenog čime se trguje i kocka. Možda umetnost ponovo, kao i u antičko doba bude samo posao, pa će se tad njome baviti samo onaj ko zaista nema drugog talenta. Biće «na sizu» i vajkaće se prijateljima kad bude pozvan da obavlja posao slikara apstraktnog ekspresionizma u nekom ateljeu, jer nema mogućnosti da posao odbije, ako i dalje želi da zadrži socijalno osiguranje. Sve je stvar organizacije. Ona menja pogled na svet. Sve nemoguće stvari se obistinjuju u trenutku, samo kada se mapa okrene.

Mislila sam da je Muzej Delakroa u dva vodiča obeležen pogrešno. Činilo se da pripada Rue Jacob. Hodala sam njome u oba smera, sa obe strane, zagledala pasaže i izloge sa nejasnim natpisima da vidim da li u svojoj nejasnoći skrivaju čitav muzej, čudila sam se sudbini institucije koja se ne ukazuje svakome... I sve tako dok nisam pronašla pravu mapu. U njoj je sve bilo isto, samo malo detaljnije. Imala je ucrtane i slepe uličice u koje se ulazilo iz ove, koju sam do tada detaljno upoznala. U međuvremenu sam kupila vodič sa šarenim sličicama i tačnom adresom muzeja. To nije bila Rue Jacob. Moja nova mapa me je uputila iza ćoška. Sad znam i zatvorenih očiju da pronađem drvo sa razgranatom krošnjom u sredini malog trga, koji, čini mi se, ne vodi nikud. A tad, kao što već pomenuh, nije vodio ni u muzej.

7. BOBUR – FONTANA

- *Umetnost i ljubav* -

«Znam šta su muze pisaca! I to očitije i efikasnije nego muze ostalih umetnika... Mada, ne znam i zašto. To su žene koje ih vole, a u slučaju emancipacije, muškarci koji ih vole. Blizina voljenosti, pa makar bila kao i sada, od strane turiste Tunižanina visokog metar i pomalo, koji je na ovom trgu seo pored mene u pokušaju da konverzira («Ah, Serbia ... Muslim?», kaže. «No», kažem ja i pustim ga da sam shvati), daje osobi – piscu posebnu energiju, koja sa lakoćom od misli čini rečenice! A možda je i Merkur opet retrogradan...

Ljudi uopšte ne treba da čitaju knjige. Treba samo da ih pišu. Svi treba da pišu. Barem da vežbaju, da bi shvatili kako zaista zvuče njihove misli. Čitalac je načitan i mudar, ali je pasivan. On samo čita i kritikuje, a onda pita «kako se kaže...» Pisac, međutim, aktivno vežba sposobnost da svoje misli jasno predstavi, trudeći se pritom da mu čitalac nešto ne zameri.

Trudeći se da pruži, čovek dobije. Malopre sam možda pomogla onom drugom, zgodnom dasi svojim pogledom ka njemu i dolaskom unjegovu blizinu, da dovrši svoju razglednicu nekoj curi... A... otišao je... a moj Tunižanin se već udvara drugima. Muze odoše, dosta pisanja.»

8. KAFÉ L'ART BRUT

- *Nepredvidivi putevi* –

U Parizu verovatno, nećete sresti Milicu, Fransoe, Maje, Sisil, Nađu i Arna, ljude koje sam srela ja, a ni mene, kao što su me oni sreli, ali ne smeta da nešto kažem i o njima, jer neko vreme jesu krasili ovaj grad. I zato što uvek nekog negde upoznate, a prijatelji su, bilo da to i ostanu ili ne, poput lanca ishrane, neophodni za opstanak vrste i slika su prirodnih životnih kretanja. Kada biste za svaku stvar, svaku osobu, koju imate, voleli je ili ne i za svaki događaj u životu prelistali knjigu unazad, stranu po stranu, da vidite nenadani tok kojim je do toga došlo, naravno da biste se iznenadili počecima. Niko nikada i ne pretpostavi šta zapravo ima pred sobom u datom trenutku.

Dve godine ranije, na jednoj likovnoj koloniji na moru, na koju mi se nije ni išlo, ali sam imala izložbu u blizini, pa je bilo zgodno, cimerka mi je bila Svetlana, koja je svojevremeno studirala u Parizu. Osim što smo se sjajno provodile na moru, a kasnije i u mom i u njenom gradu, i napravile jedna drugoj izložbe, ona me je na tom moru upoznala sa Arnom, koji je drug druga njenog brata.

Drugi dan u Parizu, Arno me je doveo u Site, pomogao da ispunim formulare na nemuštom mi francuskom, pokazao mi gde je supermarket, hleb, boranija, paradajz, gde je Rivoli i još nekoliko ulica u okolini i na kraju Centar Žorž Pompidu, takozvani Bobur, sa odličnim pogledom na Pariz i muzejom savremene umetnosti u sebi.

Preko puta Bobura je naš Kulturni centar, koji je baš tih dana kosu čupao shvatajući da najzad, mora da menja svoj naziv. Pogledala sam sa Arnom tekuću postavku u Kulturnom centru. Upoznali smo se sa ljubaznom Majom, koja je tu bila zaposlena. Maja je živela sa drugaricom Biljom u Mareu, nedaleko odatle i završavala studije francuskog jezika. Duge crne kose, oniža spram visokih ljudi, okruglog smešljivog lica, delovala je ljubazno kao da ne zna ili je ne zanima kakav je svet, pa biste pomislili da je takva samo zbog posla, ali kasnije se ispostavilo da miran i pametan čovek ne mora nikud da se žuri da bi stigao, ni da više da bi ga čuli. Maja me je toplo pozvala na otvaranje nove izložbe u Kulturnom centru.

Na toj izložbi sam upoznala Milicu. Milica je bila lepotica. Pametna lepotica. Spremala je doktorat iz francuskog jezika. Visoka i zgodna, kovrdžave, crvene kose, sa frizurom svuda oko sebe, nosila je udobnu i elegantnu letnju odeću i veliki crni ranac. Sa takvim rancem možete slobodno ujutro poći od kuće u Pariz i vratiti se tek uveče, čak i ako ne stanujete u Francuskoj. Iz takvog ranca ništa ne može da nedostaje. Sa njime i onom kosom izgledala je kao srećna devojčica na povratku iz škole, jer je na svom lepom, okruglom licu bistrog pogleda, imala i zadovoljan izraz žene koja ima i muža i dete i karijeru, dok su svi drugi problemi na njoj bili ljubazno nevidljivi, kao tajne.

Milica me je upoznala sa Fransoom iz Kanade.

Kao i kod nas na slikarskim poselima, gde svi svakog znaju, gde svi znaju i Đorđa-vođu jedača, iako niko ne zna šta on i njegovi sledbenici još rade u životu, osim što jedu i piju po

izložbama, tako se jugoslovenski duh preneo i u srce Pariza. Kratko i neposvećeno smo u galeriji Kulturnog centra ispratili umetnikov trud, koji nije bio zanemarljiv. Izložbe, zapravo imaju smisla tek nakon nekoliko godina, kad u ateljeu sedite s kupcima i pokazujete im svoje kataloge i preuveličavate svoje uspehe, pa zamalo i sami sebe impresionirate, shvatajući da sve to i nije mali posao. Ovo o čemu pričam se upravo dešavalo i nije bila izložba nikog od nas kolega-posetilaca, pa nije imalo toliki značaj. Ubrzo smo se svi uzmuvali, osećajući da je vreme da se trubi za pokret. Kao i na otvaranjima kod kuće. Neko je pokazivao nekom pozivnicu za još jednu izložbu. Na pozivnici je bio odštampan i kod od ulaznih vrata, što svaka poštena kuća u Parizu ima umesto zajedničkog ključa, koji svi gube. I tajna se može izgubiti, kao i ključ, s tim što se besplatno umnožava. Srećom, po stanovnike zgrade čiji kod je bio u opticaju, isti nije nikog zanimao da ga pamti.

Neko je rekao: «Idemo», Milica je to ponovila Fransou i meni i pošli smo kao čopor vukova, gladnih razbibrige, u uličice Marea. Sunce je tek počelo posao zalaženja, jer u Parizu u letnje doba godine sporo obilazi dnevno nebo. Iskosa prolazeći kroz atmosferu Zemlje, prolazilo je kroz crveni deo spektra i prelivalo stare fasade blještavim zracima boje kajsije i oštrim senkama. I da nisu ove zgrade bile lepe, pod tim svetlom bi izgledale bajkovito. A bile su lepe.

Milica je svoj ranac na leđima odnela napred da ćaska sa kolegincicom, a Fransoa i ja smo zaostali negde na kraju kolone. Ispitivali smo se međusobno ko se čime bavi i zašto je ovde. Moj odgovor na drugo pitanje bio je zastrašujuće kratak i prozaičan u odnosu na prvo: radoznalost. Njegovi odgovori bili su ozbiljniji. On je Kanadanin-Francuz-muzičar. Komponuje muziku za filmove, u ovom gradu je već dve godine i bori se sa nezainteresovanim i okrutnim producentским alama. Imao je brižan i namučen izraz lica, izraz sanjara u surovom gradu, plave radoznale oči iza okruglih naočara i puno pažnje i razumevanja, koje je posvećivao svojim sagovornicima, ako je smatrao da su čistog srca, dok je u suprotnom neefikasno i ljutito okretao glavu od njih.

Zastali smo pred kapijom jedne zgrade. Onaj neko, ko je imao pozivnicu sa kodom, izvadio ju je i ukucao brojke u tastaturu na zidu. Vrata su se otvorila i ušli smo u ajnfort iz kojeg su stepenice vodile na drugi sprat i dalje. Na drugom spratu smo ušli u nečiji stan. Pomislih: «A, gde je galerija?» To je bila galerija. Odmah s vrata, našli smo se u prevelikoj dnevnoj sobi po kojoj su se nekad sigurno šetali mali kraljevi. Zamišljala sam njihove bogate ćerke, kako se u dugačkim haljinama, sa maramicom zadenutom u rukav, dokono šetaju oko klavira. Zamišljala sam zidove pretrpane slikama u kitnjastim ramovima i tapacirani nameštaj, sofe, tepihe, stočice, korpe s voćem, sobu punu ukrašavajućih detalja, kakva je nekad sigurno bila.

Soba koja je sada bila prazna zadržala je bele zidove, parket i balkon, koji je gledao u dvorište i prostirao se skoro celom dužinom zida naspram ulaza. Iz iste prostorije, desno od dugog balkona, jedna staklena vrata su vodila u nešto nalik na biblioteku, ali je tamo bio mrak, pa nije svako ulazio. Vrata, preko puta ovih su bila okrećena u belo i stopljena sa zidom, tako da ne remete taj deo sobe u njegovoj nameri da bude izlagački prostor. Ta druga prostorija je nagoveštavala količinu preostalih, nama nevidljivih kvadrata stana.

Četiri fotografije, kvalitetne, ali neepohalnog karaktera, visile su na dva i po zida «galerije». Na desnom zidu su projektovane ostale slike, spremljene možda za neki još veći prostor, ako se neko potruži da ih izloži o svom trošku i naporu. Nasuprot tom «bioskopskom» zidu bila je – kuhinja!

Metalni pultovi sa velikim površinama za rad i pranje sudova bili su potpuno neočekivani u galeriji. Pretpostavila sam da je galerija nekada bila i restoranska kuhinja, ali nisam stigla to da pitam i ne mogu da potvrdim. Koliko li se vlasnika ovde izmenjalo, kroz istoriju. Koliko je smišljeno bizarnih načina da ljudi zarade za život i luksuz. U sredini ogromne prostorije je bila i kožna garnitura: dve fotelje, dvosed i stočić. Na onolikom podu sobe su zauzimali prostor koliki bi i neka omanja skulptura prosečne zapremine. Nisu se ni primećivali. U jednoj fotelji je sedeo prozedi uobraženi gospodin sa bradom, u crnim pantalonama i crnoj «umetničkoj» rolci. Ubrzo nam je prišao, kao slučajno vođen svojom čašom unaokolo. Ljubazno nas je upitao «a ko smo mi» i otkud ovde, jer ovo nije galerija otvorenog tipa, a Milica mu objasni da nas je dovela Jarmila. Jarmila zna sve u ovom gradu. A-ha, onda je u redu, reče, a Fransoa ga upita kakva je to galerija, zapravo. Uobraženi čovek mu je objasnio. Stan je ogroman i u centru grada. Njih petoro žive zajedno. Udružili su se kako bi sačuvali za sebe ovaj stan. Dobili su ga od opštine na korišćenje, pod uslovom da svako od njih jednom u pet godina napravi u njemu izložbu!!! Neverovatno!

Projekat.

Predamnom se u masi šepurilo pet idola svih lenština sveta. Dobiješ na poklon stan samo zato što ćeš jednom u pet godina u njemu da napraviš žurku. Na njihovom mestu pravila bih i pedeset i dve izložbe godišnje! Ali, ko mi je kriv.

Za pultom kuhinje, užurbano «plešući», jedan Kinez sa ekstravagantnom frizurom je mlatio rukama oko sebe spravlajući koktele i razna neobična mala jela. Svi ljudi koji znaju da rade svoj posao i rade ga s ljubavlju, izgledaju kao da ga plešu. I zubar i frizer i slikar. I Kinez je očito bio izverziran u zabavljanju gostiju i zarađivanju od profesije spravljača žurki. Ovo nije bio običan vernisaž za sve one gladne, koji dođu sa ulice. Ovde su su nudile đakonije. Kad nešto ne može u punom svetlu sa zasluženim ili bar očekivanim poštovanjem da izađe među svet, onda treba insistirati na njegovoj nedostupnosti i elitizmu. Treba nemoć i lenjost pretvoriti u kuriozitet, kao slatki limun.

Fransoa je pozeleo da vidi moje slike. Pošto je Pariz velik grad, a svet još veći i neizvesniji, nisam znala da će na kraju i doći u moj atelje, a i hvalisave sam prirode, pa sam mu odmah dala svoj mali trodelni flajer, koji sam imala u tašni. Istog trenutka je postao poklonik moje umetnosti i rešio da od mene napravi zvezdu, koliko još večeras, iako to nije uspevao ni od sebe da napravi, ni pored sveg svog talenta.

Počeo je da me nagovara da pridem onom uobraženom da ga pitam za termin. Svi atomi u mom srcu su povikali: «Ne! Mi to nećemo podneti! To je potpuno besmisleno!» I odgovorila sam mu: «Ne bih ja to.» A on je uzeo moj flajer i zaputio se ka crnoj rolci. Vrat pod njom je prozborio da niko osim njih petoro ne može da izlaže u ovoj galeriji, a Fransoa je sam podneo još jedan poraz i to moj. Utešila sam ga, da ionako u Parizu izlažu samo snobovi, a izložbe niko ni ne gleda i rešili smo da još nešto pojedemo i popijemo za džabe, pre nego što odemo iz «palate».

Fransoa iz Kanade me je kasnije, ne odustajući od svog nauma da mi otvori prava vrata za uspeh u Parizu, upoznao i sa Džimom, na čijoj večeri sam upoznala Martina, na čijem pikniku sam upoznala Džejsma, koji me je upoznao sa nekim galeristima koji me nisu ni sa kim upoznali, koji su samo hteli da zarade na ambicioznim slikarima. Nisu zaradili ni oni ni ja, ali je bilo zabavno videti na koje sve prijatne načine ljudi pokušavaju da prevare jedni druge.

Sa Milicom sam počela da se nalazim i drugim povodima. Na našoj listi su bili: kafići i restorani, koncert hora iz Sarajeva u Unesku, pa tura brodićem po Seni, moj atelje, performans sa poklon-skulpturicama u Luksemburškom parku, šoping i još izložbi. U našem Kulturnom centru se često dešavalo nešto, pa smo se često i tu družili. Književne večeri, izložbe, koncerti, poznati ljudi naše kulture u jednoj običnoj galeriji, kao da su sasvim obični ljudi. A bilo je i njih.

S ovim drugima sam više puta, otišla u kafić Art Brut. On nije ličio na kafić u Parizu. Tamo su kafei očišćeni od surovih detalja i današnjice. Svi i danas nose svedenost i skromnost lagodnih osunčanih popodneva s kraja pretprošlog veka, kada je Pariz i smišljen. Ovaj, kako mu ime kaže, brutalni kafić liči samo na jugoslovenske kafiće s kraja osamdesetih, možda zbog svog imidža, možda zato što je blizu jugoslovenskog Kulturnog centra, možda zato što služe i šljivovicu, a možda samo zato što ga drže naši ljudi. Kako god, tu smo se često nalazili i shvatali tamo provedeno vreme kao predah od inostranstva. Prostor je mračan i skućen. Polovinu zauzimaju šank i stepenice, kojima se penje do koloritnog toaleta. Mali ostatak prostora, koji saseca nešto mesta za prolaz, zauzimaju klupe i tri stola od punog drveta obrađenog jedino urezanim inicijalima i porukama lične prirode. Na zidovima su dela nekog mladog umetnika, nestrpljivog da nađe pravi materijal i razmisli šta bi s njim, pa se na posao baca što pre da vidi šta će da ispadne i iznenadi se. Spontanost kojom je iz sebe iznedrio brutalnu energiju fino se uklopila u ambijent i ime ovog lokala.

Kada bismo izašli odatle, napolju bi strpljivo čekao Pariz da se još malo pravi važan.

Milica me je upoznala i sa Vesnom, koju sam videla samo dvaput i sećam se jedino da joj je bilo jako hladno kad smo se vozili brodićem na Seni, jer je jedina bila u suknji.

Sa Vesnom je bio i Fransoa iz Francuske, ali sa španskim poreklom, novinar koji je do tad živeo u Sarajevu, a tad odlučio da mu se Beograd više sviđa. Špansko-francuski Fransoa je znao i koju reč srpskog, na bosanskom i veoma je bila zabavna njegova priča o tome kako je dve nedelje u Sarajevu u pekari tražio ključ kad bi hteo hleb, jer su mu kruh i ključ zvučali suviše slično. Svaki dan je tražio isto svojim ponosno melanholičnim izrazom lica, polako izgovarajući reč «ključ», kao da zna šta priča, a oni su mu bez reči davali hleb, jer po drugo i nije mogao doći u pekaru. Sa istim izrazom mi je i ispričao tu priču i isto tako herojski podneo moje suze pod navalom smeha, koji bi mi se redovno vratio samo kad bih se usudila da na tu sliku pomislim. Taj Fransoa se nije ubijao od džentlmenstva, ali je u Art brutu bez bola delio sa drugima precenjene cigarete. Imao je problema da zapamti na srpskom dane u nedelji i bio je ponosan što učeći srpski odjednom uči toliko mnogo jezika.

Znači, da nije bilo Svetlane došla bih u Pariz, sama našla na mapi Kulturni centar, videla kad je sledeća izložba, došla, pogledala je i osećajući se kao autsajder otišla nazad u Site.

Svetlanu sam upoznala preko Marije, koja je organizovala koloniju, a nju preko Jasne, galeristkinje i istoričarke umetnosti, koja me je upoznala pošto je videla negde moje slike.

Da rezimiram: sedela sam kod kuće i slikala, a onda se dogodilo sve ostalo.

Da sam pravila planove i maršrute do ciljeva sigurno bih omanula. Neplanirani ljudi i događaji su samo znak da je sve uvek na svom mestu i da to što ne razumemo neke događaje i njihov sled, ne znači da su oni zbrkani ili neispravni, već da smo mi u neznanju. Pa, koliko problema običan čovek ima sa detetom ili još gore, sa tinejdžerom! Oni imaju informacija koliko imaju i ne mogu da shvate da će ih jednom imati još ili da uopšte postoji «još», pa da to još neko živ i poseduje. A vi ne možete da im objasnite da ste taj mudrac baš vi, jer oni u sebi nemaju još dovoljno alata za rad. Zato su deca beskrajno simpatična i draga - da bi ih roditelji i ostali odrasli lakše podneli. Da Bog uopšte ima neki problem, imao bi ga sa nama i našim nerazumevanjima i željom za krojenjem budućnosti umesto sadašnjosti. Čovečanstvo nije toliko slatko, kao njegovo potomstvo, ali zato Bog ima dovoljno ljubavi da njome pokrije sve naše nedostatke. U suprotnom bismo još davno - slavno propali.

9. JARDIN DU LUXEMBOURG

- Privatnost javnih mesta –

U Parizu je sedenje u kafeu još razvijenije nego kod nas, ali se prenelo i na nedužno sedenje u parkovima, na travi ili drvenim stolicama. Svi parkovi su prelepo dizajnirani: stazice uglavnom imaju funkciju crteža u slici, opisujući neki geometrijski oblik formiraju kompoziciju parka; drveće se uzdiže svojom masom tamo gde je potrebna gusta pasta; strukturu razigravaju žbunovi uobličeni u čiste i jednostavne forme; glavne motive slike predstavljaju prozirni zeleni zidovi s bršljanom, koji se penje po kulisama od isprepletane armature. To su zelene građevine, koje kao šlag na torti, krase celo delo. Cveće određuje kolorit «slike» lazurno se prelivajući preko «glavnog motiva» ili se pojavljujući u pastuoznim, gustim i kratkim potezima na svedenim, arabesknim površinama islikanim po tlu, u plakatski čistoj površini trave.

Ovoga se ne bih setila ni da je trebalo da opišem neku pravu sliku. Sasvim je sigurno da su umetnici osmišljavali ove parkove, time višeslojno nadahnjujući svoju publiku. Pitam se da li su ih dizajnirali prema svojim slikama ili po nekim čuvenim i ako nisu, zašto ne naslikaju sliku sa istom idejom. Najbolja likovna ostvarenja današnjice u Parizu sam pronašla u rešenjima postavki izložbi u muzejima, bilo da je u pitanju izložba Nikole de Stala, Gogena i prijatelja ili izložbi u «Gradu nauke» (Cité des Sciences) posvećenih funkcionisanju mozga, lišću, optičkim varkama, aluminijumu ili zakonima fizike primenjenim u astronomiji. Podjednaku genijalnost pokazali su i ti talentovani ljudi i priroda formirajući parkove.

Srećom, parkova je mnogo. I svi su veliki. Nije ni čudo što ih sa prvim zracima sunca ljudi prekriju kao patina. Izađu s posla, izuju se, čitaju knjige, sunčaju se, dišu, ljube se. Samo pređu ulicu i već su na godišnjem odmoru, sve dok se ponovo ne uzele života u žiži zbivanja. Osećaju se slobodni, kao da su kod kuće i kao da su sami u parku. Bavljenje sobom je ovde neprikosnovenno. Špansko-francuski Fransoa, koji je kasnije došao u Beograd i ko zna zašto u njemu i ostao, šetao je kasnije po Novom Sadu sa mnom i čudio se što se javljam nekim ljudima na ulici, čak i daleko od moje zgrade. Brinuo se i da li tolika prisnost može da smeta. Njemu sigurno bi, mislio je. Bio je to na delu čuveni zapadni strah od narušavanja privatnosti, koji uglavnom rezultira svim vrstama slobode, usamljenosti i nezadovoljstva.

Parkovi su odlični da odmorite noge od tako velikog grada, koji se mora upoznati pešice. Samo jednom, dok sam u parku sedela na drvenoj stolici, podigavši kao i mnogi drugi, noge na drugu stolicu i meditirala unutar međica svog uma, prekinula me je jedna devojka tražeći vatre da zapali cigaretu ne bi li bolje uživala u dokolici. Nisam mogla da joj pomognem, jer je to bio dan kada sam verovala da sam ostavila cigarete. Nije to bio taj dan, ali je bio dan kada sam shvatila da bez cigarete mogu da sedim sama i zaista da ne činim ništa – i uživam. Shvatila sam da nema nikakve razlike, osim one male panike na početku, koja se u sledećem trenutku pretvori u energiju koja radosno prostruji telom. Poroke treba ostaviti dok si ih još željan, jer kad oni ostave tebe znači da si bolestan. A osim neprijatnosti same bolesti, to je i uvreda, jer niko ne voli da bude ostavljen.

Parkovi nisu samo lepa mesta. Oni su i omiljena mesta umetničkih i drugih umnih manifestacija. Jardin des Plantes je, recimo, institucija. Oivičen je: Zoološkim vrtom, koji se s polja ne vidi od rastinja; Prirodnjačkim muzejom, kroz čije se prozore vide skeleti ogromnih kitova i dinosaurususa; i najdivnijim vrstama drveća i cveća, kao i rozarijumom sa preko 170 vrsta ruža.

JARDINJERA

U Jardin du Luxembourg možete dobiti skulpturu na poklon, ako znate Milicu, koja vam da pozivnicu za performans jedne naše koleginice iz Beograda. Performans je izgledao ovako. Skulptura je bilo tridesetak. Sve su bile iste, načinjene od armatura zalemljenih na malu metalnu četvrtastu posudu, tako da joj služe kao četiri nogice. Svaka metalna žardinjerica na predugim tanušnim nogama bila je ispunjena zemljom iz ovog parka i u nju je bio poboden štapić sa kartonom na kojem je pisalo ime parka i redni broj skulpture. Ovi objekti su deljeni prolaznicima na poklon, ali pod uslovom da postanu «pen friends» sa autorkom. Tako nešto. Slikale smo se i razmenile adrese. Sigurna sam da se, uzajamno i dan danas, kikoćemo jedna drugoj.

Međutim, veoma sam joj zahvalna na tom projektu, jer je skulptura od prvog momenta, za mene, predstavljala stalak za ljubičice u mom novosadskom ateljeu. Vizija se obistinila. Nije me mrzelo da pod temperaturom, izazvanom gnojnom anginom, koju sam ponela od kuće i zadržala prvih nekoliko dana u Parizu, ulazim u apoteke, spuštam na pod, metar visoke četiri armaturice žardinjere, objašnjavam svoje simptome apotekarima tražeći lek. Nikome na ulici, da su obraćali pažnju, ne bi bilo jasno zašto to nosim. Dovoljno je neugledno da ga niko razuman ne kupi ili ponudi na prodaju, kao poklon je veoma bizarno, a čemu bi uopšte i služilo... ali niko od njih nije bio takav vizionar da zna kako to delo dobro izgleda u mom ateljeu kraj staklenog zida, među teškim zavesama, ušuškan u ostalo rastinje.

Iz jedne apoteke sam krenula ulicom levo - u smeru iz kog sam i došla, umesto da produžim desno, dalje prema Siteu. Toliko mi je bilo loše. Shvatila sam to, srećom, pre nego što sam se ponovo vratila pred park. Da nisam, ne bih imala snage da se ponovo vraćam u Site. Ostala bih tužna i umorna pred parkom sve do odjavne špice. Od lekova sam ubrzo ozdravila, ali ljubav prema ovom objektu je ostala nepromenjena, što znači da nije bila izazvana temperaturom. Njime sam za prvo vreme ukrasila srednji panteonski prozor ateljea u Siteu. Postao je deo pariskog seta za pijenje jutarnje kafe. Kafa i voće na šamlici. Skulptura pored. Ja u pižami na kožnoj velikoj fotelji. Notr Dam preko puta Sene, vidljiv iznad reda krošnji. Sunce i svež vazduh kraj reke, puni podstreka za nove izlete u grad.

10. CITÉ INTERNACIONAL DES ARTS

- *Novi prijatelji i slepa pravda* –

Dva sata sam iz potaje, dok smo razgovarali, primoravala Duška iz Španije da sluša novi Rundekov CD. Nekoliko puta sam ga već puštala ispočetka nezadovoljna što moj kolega i vršnjak iz Beograda, a poslednjih dvanaest godina nastanjen u Španiji, muzici ne ukazuje dužno oduševljenje. Usred rečenice prekinuo je sam sebe, pitajući me: «Jel nismo ovo već slušali?» «Da», odgovorila sam radosna što je upornost na kraju urodila plodom i nastavila razgovor mojim oduševljenjem tim delom i izneverenom nadom da ću imati prilike da mu autora i uživo čujem, jer znam da sad živi u Parizu. «Sigurno negde svira, ali za dva meseca nisam čula ništa o tome», požalila sam se zamišljajući kakav bi to divan koncert bio. Oduvek sam se svemu što radim posvećivala dok mi se ne smuči: kad su se spremali ispiti, kad sam konzumirala mlečne proizvode, kad bih se zaljubila, kad bih spremala stan... Ili bih sve radila temeljno ili nisam ni smatrala da sam nešto uradila. Sada se bojim knjige, alergična sam na mlečne proizvode, nemam ni simpatiju, a stan mi - ili blista ili je uzor svakom ozbiljnom neredu. Tada sam bila u fazi «Rundek - muzički mag».

Ova mala slika maltretiranja osobe koju gnjavite kao što biste i starog prijatelja je ilustracija za to da se u Siteu stiču prijatelji i preko njih novi prijatelji, tako da sam Site ima smisla ne samo kao zgodno mesto za stanovanje dok ste u gradu, a umetnik ste, već da je dobar i za nalaženje istomišljenika i putokaza.

«Grad umetnosti» je grad umetnika. Jedan je od mnogih gradova u ovom gradu, ali ne poput «Grada nauke i industrije» koji je niz izložbi, «univerzitetskog» koji je niz institucija, već naseobina poput «studentskog» grada gde je u pitanju niz zgrada, u kojima se živi i radi. Cité Internationale des Arts je institucija, koja poslednjih pedesetak godina okuplja umetnike svih grana umetnosti, iz svih država sveta. Mnoge fondacije, udruženja i same države imaju ovde zakupljene ateljee. Imaju svoje pločice na vratima. Na našim je još uvek stajalo ime Udruženja likovnih umetnika Jugoslavije. Većina država i fondacija stipendira svoje umetnike koje pošalje u Pariz. Naša ne. Ostali umetnici zato ostaju u Siteu i do dve godine, najmanje šest meseci, a mi minimalnih dva, jer odlazimo o svom trošku. Ostali bi se pravili važni dok bi se čudili tome što nam udruženje ne plaća čak ni za tako kratak boravak, a mi smo se, uzvraćajući uobraženi udarac, čudili onima koji ne mogu sami sebi da plate ni boravak od «samo» dva meseca.

U ime umetnika, Site otkupljuje jednu po jednu zgradu u kvartu i širi granice svoje teritorije. Glavna zgrada, koja je izgrađena šezdesetih, bila je tada verovatno veoma moderna. Srećom, s proleća sakrije potpuno svoju fasadu iza visokog drveća. Ostale zgrade Sitea su one obične trošne pariske zgrade sa krivim stepeništem ili su neki aneksi sveže omalterisani i bezopasni.

«Grad» se nalazi pored stanice «Pont Marie», koja je ime dobila po mostu, koji sa ostrva St. Louis stiže do nje, a koji je opet dobio ime po Kristofu, koji je u 17-om veku

obnovio drveni most odnet nabujalom rekom i kojem je Mari bilo prezime, a ne po nekoj zgodnoj Mari, koja je možda stanovala u drvenim kućama na tom mostu, dok ih nije odnela Sena. Ovakav kakav je, most na istom mestu, stoji već vek i po. Kroz stanicu nazvanu po ovom mostu, prolazi «sedmica».

Glavna zgrada Sitea je sagrađena mnogo godina nakon završetka ovog mosta, ali i to je za nas Zemljane, davna istorija. Uprkos tome je iznutra još uvek veoma funkcionalna i bolja od mnogih mladih koje znam. I interfon i lift uvek rade. Na četiri sprata u četiri preduga hodnika, sa obe strane naređano je nebrojeno identičnih apartmana-ateljea. Kupatilo, kuhinja, ostava, predsoblje, soba i sobičak. Na spratovima su i tv-sale za one koji baš ne mogu da izdrže (nisam ni pomislila), prostorije za muziciranje, za izradu grnčarije, za korišćenje interneta. To je hotel u kojem sa sobom nosite svoj ključ kad idete u grad, gde vas niko ne proverava osim za inventar pre odlaska kući i gde niko neće ućutkati kolegu klaviristu, koji u sali za vežbanje uporno ponavlja jedno te isto - u ponoć.

Madam Brino je čuvena gazdarica cele ove države. Gospodin Brino, o kojem nismo mnogo saznali, osnovao je ovaj grad i u nekom trenutku od onda umro. Za madam Brino sam znala po čuvenju. Sve moje kolege, koje su bile u ovom istom ateljeu pre mene, govorile su o strogoj starijoj gospođi kojoj kao dobar gost, moraš doći kad te pozove da se upoznate, jer želi lično, što je i normalno, da upozna svoje goste. Njihove priče nisu pratile simpatije prema madam, pa sam tek kasnije shvatila da je zamišljam kao prastaru ćudljivu bakicu, koja čkilji jednim okom u vas dok kvrgavim prstima, prekrivenim pegama, mazi mačku ispod lampe sa resama i drhtavim staračkim glasom vas propituje iz francuskog, jer neće da priča engleski. Kad smo ugovorile sastanak, bila sam iznenađena. To je jedna sasvim moderna, poslovna, duhovita žena u punoj snazi i pri zdravom razumu. Primila me je u svom prijatnom i osunčanom kabinetu. Govorile smo engleski. Videla je ko sam, pogledala kataloge, pitala me da li imam pitanja ili primedbe, a onda smo se lepo pozdravile i jedna drugoj požejele sve najbolje. Takva je bila moja domaćica.

Inventar u ateljeu nije brojan. Kreveta je koliko i stanovnika, jedan ili dva, u našem slučaju tri. Dve fotelje, sto i dve stolice, dve lampe, polica za telefon ili nešto knjiga, štafelaj i dva pomoćna stočića. «Ne smete praviti fleke po zidu», naglasio je Ravi, Indijac koji je zaposlen u Siteu, između ostalog i kao inspektor za inventar.

Kuhinja ima mnogo više rekvizita. Svako ko je tu bio, kolegijalno je ostavljao neki novi escajg, šerpu, tanjir, šolje, jer nema razloga da ih na kraju vuče kući? Dupli rešo, na kojem smo Jovana i ja kuvale, lako može da se pokvari telefoniranjem, dok džezva sa vodom vri i puštanjem da ona svojim krivim dnom počne da odskače po ringli, dok se ne prevrne i ne prospe svoj sadržaj po istoj. Kada sledeći put uključite rešo, sigurno neće raditi. Pošto odustanete od kafe, jer ste iznervirali sami sebe, a još ne znate da nije samo kafa propala, treba da prošetate do neke radnje i sačekate da Jovana, koja nema pojma šta se dogodilo, sredi stvari sa Ravijem. Vi se onda vratite, ispratite nedužnim pogledom majstora, koji odnosi nečiji rešo iz vašeg komšiluka i začudite se kako je rešo mogao da se pokvari. Ovo sam sama otkrila.

Svako jutro kada bih pojela svoju voćku, žurila bih da kupim svež hleb i dopunu frižideru. Sa hlebom sam se naročito žurila nazad, jer sam znala da ako ga ne pojedem u roku od pola sata, može da služi samo kao skulptura ili pritiskač papira. Francuske kifle

uopšte nisu vredne hvale. Možda su to nekad bile, ali ne i pre dve godine. Baget je samo originalan oblik hleba, koji se osuši i stvrdne za čas posla. Pravi hlebovi koštaju koliko i torte i ne isplati se kupovati ih tek tako. Svakim danom moja ljubav prema domaćem hlebu je rasla i nisu mogle da je nadomeste ni prhki švajcarski hlepčići iz vakuumirane papirne kese, koji su već tvrdi i ne mogu da se stvrdnu još više, ni bilo kakve druge đakonije sa pultova supermarketa.

Na hodnicima Sitea, u liftu, u holu svi se pozdravljaju sa «Bon jour», bez obzira koliko ga nespretno izgovaraju. Bonžur mi je rekao i Ilaaj, kako se na teksaškom kaže Ilaj, kad me je presreo u holu Sitea dok sam proveravala poštu. Crnac sa dugim dred-loknama, skupljao je nova lica, koja bi pozvao na žur, pa je hteo da pozove i mene. Žur Amerikanaca u Parizu zbio se već sledeće večeri u Ilajevom ateljeu sprat ispod mog. Po celoj prostoriji su bile raspoređene, za šepurenje, Ilajeve «političke slike». Očekivale su da goste isprovociraju na komentare i moguću hvalu domaćinu za visoke domete u savremenoj umetnosti. Bila je među njima kritika jedanaestog septembra sa strip junacima, koji lete oko građevina u plamenu, pa mama crnkinja sa svojim detetom koje se igra na podu njene kuhinje, i još neke slike kojih se ne sećam i koje su svojim političkim porivima sigurno zasluživale svu pažnju, ali likovnim, nažalost, ne. Ilaj me je nadobudno pitao šta mi se «najviše dopada na njegovim slikama». Pošto mi se nije dopadalo ništa, pa nisam mogla da izaberem «najviše», da ga ne uvredim, videvši da Ilaj nije samo na lakoj stranputici sa koje bi ga iskreno mišljenje vratilo, a možda i iz čiste moje lenjosti, rekla sam da ja, eto, slikam cveće i pitala ga gde drži pepeljaru. Nakon što sam ga razočarala svojim neiskreno-nevinim neinteresovanjem za njegovu umetnost, okrenuo se drugim gostima što sam rado dočekala. Na terasi, gde su izašli pušači, upoznala sam njegovog druga koji me je pitao odakle sam, ja lupila da sam iz Srbije, a on reče: «Ah, Dubrovnik je divan grad.» Složila sam se s njim da jeste. Da na žurku nije došla i izvesna Džomila, veče bi se oteglo i uspavalo. Džomila je shvatila da je sistem školovanja u Americi previše popustljiv i vrlo stručno usmeren, da je dobro što svoje polaznike nauči da se snađu i organizuju, ali da ih uskrati za detaljnije opšte obrazovanje. Zato je došla u Evropu da se školuje. Zbog vatrenog feminističkog stava kojim je branila «sisters» u svakoj prilici, svi su se pomalo bojali te glasne i energične mlade crnkinje, pa su je pustili da priča sa mnom, da ih ne bi postrojavala. Gledajući Džomilu, Ilaja i njihove sunarodnike, shvatila sam koliko su američki filmovi realistički.

Bio je tu i Brajan, menadžer svega i svačega, iz Australije, Robin čelista iz Francuske, jedan par iz Švajcarske, ali su se oni, naspram domaćina, ponašali tako da ih ni ne primetiš.

Zvezda večeri je bio muzičar kojem sam zaboravila ime. Recimo Fred. Fred, koji je godinama već dobro zagazio u četvrtu deceniju, imao je lice koje bi bilo belo da nije bilo sivo od cigara i suvo i izbrazdano silnim provodima. Bio je visok i mršav, što se moglo zaključiti po kratkoći rukava i širini odeće, iako je sve vreme sedeo, sa gitarom u ruci, u uglu sobe. Sedeo je tamo zato što je tu bio CD-plejer. U njemu je bio CD sa Fredovim kantautorskim opusom, koji je sam Fred doneo i puštao sve vreme. Postoji viša pravda koja gleda da namiri svako komešanje na tasu: Duško iz Španije je kasnije «trpeo» Rundekov CD i to samo dva sata, a da nije zaista trpeo dokazuje činjenica da je sam od sebe tražio da mu dam CD da ga kopira. Poklonila sam mu ga. Ionako je bio «pirat». To veče na žurci kod Ilaja

- celo - svi smo morali da slušamo Freda što sa CD-a, što uživo. Kada bi se umorio od slušanja sebe sa plejera i uželeo sam sebe, gasio je mašinu, zaprašio po gitari i zapevao: «O, ti, ženo Ciganko, zavede me sa tim ciganskim očima...» Ne znam kako su u Americi saznali za Cigane, ali verovatno je to bio evropski uticaj u njegovom stvaralaštvu. Svoju tugu za Cigankom pretočio je u hit za kojim je bio lud. Pevao bi iz ćoška neko vreme, a kad je hteo opet malo da pije i puši i razgovara sa prijateljima o svojoj muzici, palio bi plejer i ponovo bi zapevao iz njega. Sve mi je sudbina unapred naplatila - i preplatila. Nisam na kraju tražila njegov CD, ali me je ljubazno pozvao, sedeći i dalje iza svoje «džipsi» gitare, da dođem u četvrtak na njegov «gig» što je američka reč za nastup u kafiću. Verovatno mi se i to kasnije vratilo, pa je neko koga sam nekad pozvala na izložbu svojih milih radova rekao, u sebi ili javno, «ma, baš me briga, samo mi još ti fališ». Ali, neka.

Ilaaaj me je kasnije još nekoliko puta zvao da se vidimo, a ja sam izmišljala sve i svašta da se ne vidimo, ali i to mi se ubrzo vratilo... Fred bi moj slučaj, da sam mu ga iznela, sigurno sročio u zgodnu pesmicu o lažljivoj «vuman» i njenoj sudbini na tasovima slepe pravde, kojoj ništa ne promiče i presedeo još nekoliko žurki kraj svog glasa iz mašine.

Iako u četvrtak nisam otišla u onaj kafić, verujem da je «gig» bio pun pogodak posle onoliko vežbe.

11. RODENOV MUZEJ

- *Lepota i bezbrižnost* –

Muzej Roden? Putokazi se nižu sami od sebe. Do njega se stiže sasvim opušteno.

PUT DO METROA

«Ovde, kao niko nikog ne gleda, pa svi izgledaju i žive kako im je volja. Svi rade sve. Ali svi sve primećuju! Ponekad se i ja napravim fina, pa zatvorim usta kad neko ćaknut prođe pored mene.»

Kada se sunce spusti na svega četiri metra od asfalta, ljudi po ulici idu goli. Prikazuju veoma širok dijapazon golih stomaka i letnje obuće, krajnje udobne, ali neugledne. Turisti iz zapadnih zemalja uopšte ne mare za svoj izgled... i to u gostima! Kažu da Italijane i Jugoslovane (šta god to bilo) ljudi u svetu prepoznaju po odanosti modi i skupoj garderobi. Možda su mi se zato na ulici obraćali na italijanskom? Meni? U mojoj garderobi za skitanje!? Mada, hvatajući sebe u strogom neodobravanju ovog udobnog, povoljnog neukusa na ulicama, sklona sam da poverujem, da štrčim. Moja ležernost je očito, bila estetski doživljaj, koji se odvijao spontano sam po sebi, jer nikakve neobične napore, osim onih urođenih, usađenih vaspitanjem i delovanjem sredine, nisam upotrebila pri odabiru garderobe korišćene u Parizu. Kako bi tek u njemu prošla neka naša pomodarka... «Skuzi, sinjorina, vous êtes la reine de la haute couture?» (Izvinite, sinjorina, vi ste kraljica visoke mode?)

STANICA «VARENNE»

Slikari sa podužim biografijama i izlagačkom aktivnošću za sobom, sede na drvenom mostu Pont des Arts i crtaju pod sunčanicom.

Metro, poput brojnih parkova, pruža čaroliju hladovine u tunelima, ispod istopljenog asfalta.

Cigani imaju svoj razglas... Metropola.

Vrsni muzičari sa već objavljenim CD-ima sviraju po metrou. Jednom godišnje uprava metroa raspisuje konkurs i odabira među školovanim muzičarima njih 300, kojima daje dozvole da te godine sviraju za džabe po hodnicima metroa i nadaju se da će njime da se provoza i neki sposoban producent. Umetnost, kupljena ili čuvana u Parizu, čini se skupljom nego bilo gde drugde, dok su sami umetnici u tom gradu najjeftiniji na svetu.

KAFE U BLIZINI MUZEJA

«Muzej je tu iza ćoška, kaže putokaz. Umorila sam se i sela bih da popijem kafu. I hoću. Ostao je u hladovini još jedan slobodan stočić. Ulovila sam ga. Ni ovde niko nikog ne gleda, što je dobro kad devojkica hoće sama da sedne u kafe i odmori i dušu i telo. «Un café, s'il vous plait», to umem da kažem. To i dobijem. Proverim poruke na mobilnom. Sve u redu, niko ništa. I hoću da zapalim.» Ovo sam napisala u svom prošlom životu samotrovačice. Već tada sam imala dvogodišnji staž ostavljača cigareta, prevejanog i oprobano u raznim trikovima

denikotinizacije. I nakon još dve godine, uspela sam. Savladavala sam situaciju po situaciju, bez cigarete, sa kojom se nisam ni rodila, pa nije bilo razloga da mi bude neophodna. Izgleda da za četiri godine život čoveku može, po nekoliko puta, da izređa sve stresne, neugodne i dosadne situacije u koje se može ući. Neko sa cigaretama prekine odjednom i ja mu se divim, ali ja sam veoma razmažena osoba i popuštala sam sebi, a zatim uporno ponovo kretala na posao oslobađanja od nikotina, dok nisam samu sebe umorila i uspela trikom «upornog pokušavanja».

U Parizu su, kao i svuda u normalnom svetu, cigarete beskrajno skupe i ja sam to znala, ali baš zato nisam htela sa sobom da ponesem više od dve kutije. Na put od dva meseca! Znala sam i da će me biti sramota da ne kupujem cigare, pa da ih tražim od ljudi koje sam tek upoznala, kao što sam to radila prijateljima kod kuće (i to je bio jedan od mojih ostavljajčkih trikova). Zato sam, u svojoj slabosti svaki treći dan kupovala pakovanje od deset cigareta i koristila ih u ovakve svečane prilike dokolice. Izvadila sam upaljač i upalila. Tek tad sam primetila da nemam pepeljaru. Nisam imala ni konobara, jer se zavukao negde za bar. Ni na okolnim stolovima nije bilo pepeljare. Ni na jednom! Pomislila sam: «Ovo je zapad, ovde je sigurno zabranjeno pušenje!» A onda sam shvatila: «Ma, kakvi!» Svi su pušili, ali na ulicama. Žene još i više. Veoma neobična pojava za koju ni danas nemam objašnjenje: doterana gospođa u zlatnom kompletu sa akten tašnom, devojka sredena za izlazak, u šetnji sa svojim momkom, Nađa... Sve su palile, čim bi kročile na ulicu, kao da je u cigareti boca kiseonika bez koga se guše pod vodom - javnim mestima sa tim «groznim» zabranama pušenja.

Pogledala sam u pod bašte kafea u kom sam sedela. Tlo se jedva naziralo ispod najezde pikavaca! Znači može, ali s neodobravanjem. Odnosno, ne može, ali se gleda u drugu stranu. Brzo sam se uklopila u milje kafea. Sedela sam misleći kako uživam u svojim otrovima i tračala sama sa sobom.

Turista je mnogo više nego Parižana, a oku pažljivog turiste sklonog traču, koji odmarajući se pred posetu muzeju omiljenog vajara, ne promiču materijali za pretpostavke ko je odakle, zašto je ovde, šta traži i šta će time zapravo dobiti, ako uopšte... Gledala sam te gadne, udobne sandale, stomačiće, koji su se preivali preko šortseva, ozarena lica ružičaste, suncem preplašene kože i divila sam im se. Rasterećeni čak i misli o teretu, izrasli su u sasvim drugačije fizionomije od nas, bez patnje i straha, ulepljenih duboko pod zakočen izraz lica, kakav smo vremenom dobili mi, što samo garderobom ličimo na Italijane. Bezbrižnost, koju na svojim licima nose, dalo im je konstantno opravdano poverenje u sistem, koji svima obezbeđuje sigurnost. Ta bezbrižnost je počela da mi nedostaje od trenutka kada sam je prvi put primetila na tuđem licu i užasnula se, shvativši da je prepoznajem kao nešto što više nemam. Moj vršnjak, koji je imao taj izraz, došao je jedno leto početkom 90-tih iz Amerike na raspust, u Novi Sad da poseti babu. Planirao je da kupi nova kola. Strašnija od ljubomore na njegovo stanje duha, bila je činjenica da taj izraz lica nisam izgubila samo ja prostim odrastanjem, nego da to sa odrastanjem nema ni veze i da se to dogodilo i svima oko mene. Odrasli ljudi širom sveta i dalje veruju da pored Boga i roditelja, o njima najviše brine država. Upoznajući kroz život sve više takvih ljudi, koji su svoj osećaj obezbeđenosti nosili netaknut i u poznim godinama, shvatala sam koliko su nam

ramena otežala pod brigama i zbog čega nas svi gledaju zabrinuto. Sigurno im je prva misao kad nas vide – «daleko bilo».

Šta god mislili o nama, mi smo navikli da uzmemo šta nam se pruži. Ovaj mali odmor, sedenje, uživanje nezdravoj kafi i cigareti, pozajmila sam iz opšte opuštenosti svojih domaćina, da se neko vreme pravim kao da ni ja nemam nikakvih briga na svetu. I mozak mi se sasvim opustio, kao asfalt na suncu.

«Autobusi za razgledanje grada prolaze često. Pitam se ko pristaje da na takav način upoznaje grad. Šta je uopšte moguće videti iz te perspektive? Kakav je doživljaj?... Koliko to košta? Možda da se jednom provozam jedan krug...»

MUZEJ

To nije muzej, to je godišnji odmor.

Čitav kompleks ograđen je velikim zidom od cigala, ali starim ciglama, tako da može da ima oblik kakav hoće, pa je samo visok i ravan. Unutrašnjost počinje parkom i to takvim da ne bi pogrešili kada bi ovo mesto zvali «Rodenov park sa muzejom». Roden je sam započeo izgradnju ovog parka i bio je veoma ponosan na njega, što bilo ko, ko se nađe u njemu razume iz prve. Ogroman kompleks, koji park zauzima ispresecan je stazama pod pravim uglom, a «pročelje» parka, daleko iza zgrade hotela Biron, u kojoj je danas muzej, završava se visokim polukružnim žičanim zidom obraslim u zeleno rastinje. Ovaj providni «zid» sa tri zasvođene «kapije» okružuje fontanu – poveći kružni bazen u kojem je, naravno, Rodenova skulptura.

Dobro je odmoriti se pre ulaska u ovu bajku, jer može da vam se desi, kao i meni, da naprasno, od lepote i ushićenja, totalno pomahnitate. Kao muva bez glave počela sam da istražujem prostor i skulpture, ne znajući gde ću pre. Na početku sam obigrala oko «Mislioca» uzdignutog na dvometarski postament. Znam šta je mislio gledajući dve bake, koje su dizale glavice i prstom pokazivale ka njemu, ali ne smem da kažem.

Iza zida parka uzdizala se i veličanstvena kupola Doma invalida. Htela sam i nju da uhvatim u fotoaparatus. Na fotografiji to ne deluje tako veličanstveno.

Ušla sam u muzej. Naišla sam na prostorije sa velikim prozorima, salone sa starim, zamućenim ogledalima u kitnjastim ramovima. Kada su se Roden i Kamij Klodel u njima ogledali, sigurno su bila po poslednjoj modi. Ili ta ogledala njih u životu nisu ni videla, bar ne zajedno, već su samo tu doneta odnekud, sa rasprodaje, da oslikavaju duh vremena. Parket škripi pod nogama. Skulpture se raskošno šire u ambijentu gde ih je sam vajar postavio. Pojedine skulpture su manjih dimenzija i brižljivije obrađene. Njih je radila gospođica Klodel. Jedan Roden, jedna Kamij, pa opet Roden... I tako redom. U toj prostoriji našla sam se u sred unutrašnjeg dijaloga dva zasebna bića. Razgovore, koje su imali i koje su mogli imati, uklesali su u nepomične i mirne gromade. Postoje iz dana u dan jedne kraj drugih i vode živ dijalog, kao stubovi dve kuće, čija vrata gledaju jedna u druga.

U sledećoj prostoriji, nove poslastice. Rodenovi čuveni, s namerom nedovršeni, apstrahovani delovi brižljivo isklesanih i uglačanih figura, čuvena svetlost koja impresionistički treperi po površini kamena, baš kako piše u knjigama o istoriji umetnosti... I onda detalj pred kojim bih skinula kapu da sam je imala: «Poljubac» za koji zna ceo svet mi je stavio do znanja zašto ga zna ceo svet. Obišla sam ga sa svih strana. I sa onih sa kojih ga

obično ne fotografišu. Ni jedan ugao nije zapostavljen. Svaki zaslužuje mesto u knjizi. A ono što je mene ostavilo bez daha, detalj je iz ranga onih komentara «samo što ne progovori». Priznajem, tako je. Ruka muškarca, koja je na ženinoj nozi je kamena masa, koja je oslonjena o kamenu površinu, zapravo i ruka i noga i cela skulptura su uobličeni od jedne gromade koja ničim nije ni razdvajana, ali palac te ruke, koji takođe nije izdvojen iz kamene mase, odaje lakoću kao da u stvari lebdi tik iznad kože, trenutak pre nego što će je dodirnuti. Šta god ko rekao, mislim da je to zapanjujuće.

Posle ovog detalja, sve ostalo je bilo divno, ali onoliko koliko su divni bili kolači Mariji-Antoaneti. Šetala sam se parkom, pronašla sam «Grupu iz Kalea» i svakog od «građana» još posebno u nekoliko varijanti, iza drugog ćoška je bio «Balzak», «Vrata pakla» sa svim detaljima stajala su uza zid koji okružuje park, nagoveštavajući da je iza njih zapravo spoljni stvarni svet i sve izvan ove bajke.

Kada sam stigla do kraja parka, do one kapije – zida od zelenila, shvatila sam da ima još. Još jedna poljana sa drvenim ligenštulima i bosonogim posetiocima polegalim po njima. «Znači, zato se ljudi zaljubljuju u ovaj grad!» Pomislila sam. Taman sam se ponovo umorila i misleći da sam videla sve, pošla nazad, kad sam ugledala još jednu skulpturu.

Muška figura. Čini se da drži nešto u ruci. To je paleta, vidim. Znači, neki slikar. Da vidim koji... Prišla sam i zaboravila sve što sam do tada videla! Ni manje ni više - nego moj najomiljeniji slikar, svetu malo poznat, a trajna inspiracija Turneru i impresionistima redom, jer je bio prvi čovek koji je slikao pejzaž nezainteresovan za temu slike, prvi slikar koji je slikao svetlo, čija soba sa slikama u Luvru miriše na more, toliko da sam se pitala služe li se trikovima, pa ubacuju mirise kroz ventilaciju. Bio je to «nepismeni» akademik iz Rima, francuski slikar iz sedamnaestog veka – Klod Loren. Sve ovo naravno nikom nije ništa značilo i ljudi su nedaleko odatle sedali u bašticu kioska u okviru parka, gde su mogli da kupe hranu i osveženje. Niko nije pao u nesvest. Samo ja. Dvoje turista me je malo sažaljivo pogledalo kada sam ih zamolila da me fotografišu sa «kolegom». «Od toliko čuvenih skulptura!» Pomislili su, znam, a onda me pravdali pred sobom govoreći: «A, možda se fotografiše kod svake...» Dobro je da nisu videli moj prethodni očaj kada sam shvatila da više nemam filma (to je bio moj poslednji izlet u svet sa analognim fotoaparatom) i brzinu, s kojom sam izjurila na ulice da kupim novi film i razdaljinu, koju sam prešla da ga nađem i novac, kojim sam ga platila... Ali ja danas imam tu fotografiju.

Roden se tog dana pred turistom iz Novog Sada pokazao u punom svetlu.

12. PIKNICI NA SENI

- *Patriote u inostranstvu* –

Bilo gde da odete i čime da se bavite tamo gde ste otišli, morate imati i društveni život, da biste ostali normalni i nastavili da se i dalje tim svojim poslom bavite. U Siteu se problem uspostavljanja komunikacije rešava na više načina. Jedan je istovremenim organizovanjem sedam samostalnih izložbi u sedam nivoa trospratne galerije Sitea i pozivanjem stanara na vernisaž. To nije baš uspešan vid, jer se na sva tri sprata i u svih sedam nivoa širi miris razočaranosti autora, koji su platili silne pare da izlažu svoje radove u lepoj galeriji, koju niko ne posećuje. I pored mog zabadanja nosa svuda, prvih deset dana boravka u Siteu, nisam je primetila, iako sam svaki dan prolazila pored nje. Ne bih je nikad ni primetila, da nisam pitala u računovodstvu gde je galerija kad je toliko skupa. Izlagači dolaze iz svih krajeva sveta u čuveni Pariz da tu i odmah postignu sve, pa donose velike radove, skupo plaćajući prevoz, ne bi li se predstavili u najboljem svetlu. Kome? Gledajući kako se u njihovim očima nada pretvara u razočarenje, obeležila sam ovakve skupove kao tužne i retko sam im prisustvovala, zapravo dvaput.

Drugi, organizovani vid upoznavanja, osim onog normalnog, usput i slučajno, dok otvarate vrata, vozite se liftom, proveravate poštu, nosite veš na pranje, je druženje u jednoj podrumskoj sali od 13 do 14 časova, svake druge srede. Tada dobijete nalepnicu i flomaster da napišete kako se zovete i odakle ste. Kad napišete SCG, misle da ste iz neke firme, ali YU je dovoljno jasno ime da se pogledom pređe preko njega u potrazi za nečim zanimljivijim. Na velikom stolu, služe se kolači i sokovi. Prostorija je zagušljiva i niska, velika, ali bez prozora, što je na letnjoj vrućini čini nepodnošljivom. Iako sam cenila pažnju domaćina i činjenicu da hoće da budu nešto više od rentijera apartmana, ovaj vid upoznavanja mi nikako nije prijao. Jovana me je odvela prvi put, upoznala me sa Dušanom iz Španije, meni je bilo sve lošije od toplote i zagušljivosti i ne taknuvši ništa više od onog flomastera, otišla sam.

Treći način za ostvarivanje društvenog života mi se, najzad, dopao. Svakog petka Site organizuje piknike na Seni. Već u utorak u liftu zakače mapicu na kojoj je ucrtano mesto susreta za petak. S početkom u osam. Nije tamo nikad bilo nikakvog domaćina i nikakvog programa zabave. Zabavu je svako nosio sa sobom. Bilo je tu uvek nekog ko je žonglirao s vatrenim čunjevima ili bar gutao i sipao vatru oko sebe. To, naravno, nisu bili stanovnici Sitea, jer su oni svoju umetnost drugačije izražavali. To su bili neki ljudi, koji su stalno bili na obalama reke. I kad se ne organizuje druženje. Noću se uvek moglo videti iz mraka, uz obalu poneko takvo iznenadno svetlo. Neki su udarali u bubnjeve i uz tu vatru u toplim, lepljivim noćima i ritam tam-tama u daljini, Pariz je Evropu odbacivao zbog prostranstava Savane. «Slonovi su nemirni noćas», čula bih setni glas Žerara Depardjea dok u filmu «Zelena karta», piše lažno pismo Endi MekDauel, svaki put kada bi pariski bubnjevi zamagijali svoje ritmove. Osim «Afrikanaca», neki su zaista sedeli na ćebadima i čaršavima na kojima je bila hrana, čaše i flaše vina, a neki bi u svojoj damskoj torbi samo poneli konzervu piva i kikiriki.

Tako sam upoznala Norvežanku Sisel, koja je stajala sa Duškom iz Španije i fotografisala pušače u Parizu. Sledećeg petka nisam dobro videla gde se održava piknik i sva sreća da sam sreća Sisel, kojoj su mape strast, pa je i ovu tačno iščitala. U svom ateljeu je imala ogromnu mapu Evrope i još jednu takvu parisku. Da nisam i sama bila luda za astronomijom i mapama neba, ne bih je uopšte razumela. Zapravo i nisam razumela, ali sam to sa velikim razlogom opravdavala. Uvek sam volela da znam gde se nalazim u odnosu na okolne zvezde i planete. Pretpostavljam da postavljanje orijentira na samoj Zemlji nije ništa luđa ideja. Sisel me je povela na deo obale, gde se u tri kružna amfiteatra napravljena od 4-5 stepenika, svako veče, pa i tog petka, odigravao spektakl. U prvom su igrali i dobovali egzotični Kapuero, u drugom se igrao akrobatski rokenrol, a u trećem hipnotišući tango. Sedele smo pola sata bez reči, u tom krugu sa plesačima, koji su imali običnu odeću, ali specijalne cipele za tango. Neki su bili uigrani, neki ne. Menjali su partnere povremeno, a iz njihovog plesa mogli su se tačno videti i njihovi međusobni odnosi i pojedinačni karakteri ili mi se tako činilo. Oni nisu samo plesali. Komunicirali su na nekom fizio-telepatskom nivou, a njihovi razgovori su se manifestovali njihovim kretnjama i time se obznanjivali i nama i uvlačili nas u svoj trans. Posle pola sata, shvativši da smo potpuno opčinjene i da ćemo tu ostati celo veče i duže, ako se ne pokrenemo istog trenutka, nevoljno smo pošle dalje od intimnih dijaloga plesača tanga.

Na keju ukrašenom sa desetak skulptura, sele smo uz jednu, koja je bila deo postavke, tog pompezo nazvanog, muzeja skulptura u prostoru i povadile smo svoje ponude. Samo kod nas je sedenje na zemlji i travi dozvoljeno samo deci i klošarima, a svuda u svetu to je izraz slobode i spontanosti. Nisam baš blagonaklono gledala na svu tu spontanost, ali i to je ponekad bilo zabavno. Ona je ponela vino, jer je u Parizu, pa je mislila da bi bio greh piti nešto drugo. Ja sam rekla da mi se ipak više pije pivo. Ponudila sam i nju, jednom od svoje dve konzerve, pa smo sa skoro delinkventskim osećanjem olakšanja otvorile piksele. Dok nam se nije pridružio i Ingo iz Nemačke, koji je godinu dana kasnije, nekim čudom pred nama dvema iskrsao usred gužve na Exit-u, jer je mali svet, ali ne i Novi Sad, Sisel i ja smo već sve popile. Diskutovali su o tome kakav je ko projekat započeo. Ja sam rekla da sam u projektu turiste, Sisel da su joj interesantni pušači, jer joj nedostaje dim cigarete njenog muža, koji je čeka kod kuće, a Ingo je još bio između ideja. Pomenuo je arhitekturu grada i Panteon i «pendulum» koji se tamo nalazi. Tu reč na engleskom, koje su se i sami jedva setili, nisam tada poznavala, a nisam sasvim shvatila ni kada su mi je objasnili. U svakom slučaju, shvatila sam da je u pitanju nešto veoma interesantno i da ima veze sa Zemljinim okretanjem oko svoje ose.

PRVI PIKNIK

Prvi put sam na piknik došla sa Arnom. Tog petka se održavao na ostrvu St. Louis. Sedeli smo i pevali Makedo Darka Rundeka, pili pivo i jeli kikiriki. Onda je zbog metroa i Nađe morao da se vrati kući, a ja sam ostala na žurci pod vedrim nebom, jer sam već videla dosta poznatih lica. Bili su tu ljudi koje sam upoznala na sedeljci kod Duška iz Španije: jedan Marko bez rukava iz Johanesburga; bela Sandra iz Ciriha, koja se bavila video radom kombinujući fotografije dvorišnog zida Sitea sa zgodnom monotonom muzikom; Fabricio, konceptualni pozorišni umetnik iz Australije, koji obrađuje temu rata, koji nikad nije ni

video, iako sam rat ni dok se dešava, a kamoli u miru nikog ne zanima – ni savremenike, ni odgovorne, ni preživele; i Dženi, njegova supruga, koja je to jutro doletela od kuće i koja je umorna od puta došla na piknik, jer nije htela da svog mužaпусти više ni jedan trenutak samog. Dženi to veče nije pravila scene za koje joj je Fabricio, izgleda često davao povoda, kao i nedelju-dve kasnije na žurci u mom ateljeu. Nikome do kraja nije bilo jasno šta se to veče dogodilo. Ingo je sve vreme lebdeo između frižidera s pivom i stola sa hranom. Pri tom se beskrajno divio količini hranljivog spektakla na stolu, koji sam izmislila specijalno za tu priliku i izneverila ih u nadi da je to neki srpski specijalitet. Možda je i bio, ali samo što se količine hrane tiče. Neki su pili vino, neki pivo. Razgovori su hvatali krivine, ukrštali se međusobno, išli paralelno ne primećujući jedan drugog... Sisel je propušila posle pet godina nepušačkog staža, načevši Goloaz bez filtera, kupljen za supruga-pušača. Kanadski Fransoa je pregledao sve moje kataloge i albume s fotografijama slika, putujući u mislima kroz zgradu koja bi se mogla napuniti tim slikama i kroz note na koje su ga asocijale. Sve je kulminiralo bukom, fotografisanjem i smehom, sve dok se iznenada Fabricio i Dženi nisu posvađali i otišli lupajući nogama o pod u hodniku što je, pretpostavili smo, australijski vid negodovanja.

Tog petka, na pikniku, posle prvog nepoverljivog stava i skeniranja mog interesovanja za njenog muža, Dženi je shvatila da mi je potpuno neinteresantan i da bih samo da procaskam, kad smo već stale jedna do druge. Vrlo brzo smo stigle do astronomije, koja je očito obema bila omiljena tema: «Koliko je trajao let?» pitala sam, a ona mi je odgovorila pomenuvši neobičan prizor: tri zvezde prema kojima je leteo avion, koje su se u svitanje videle blizu Sunca. «To su sigurno bili Venera, Merkur i Saturn. Sad su blizu Sunca», rekla sam već sanjajući kakav je to veličanstven prizor mogao biti. Onda sam je pitala za bušmansku mitologiju, koja sigurno postoji i njihova predanja vezana za astronomiju i ona mi je, ne polažući nade u njihovu interesantnost, zapisala adrese nekih australijskih izdavača, koji bi mogli da imaju takvo štivo. Požalila sam se i da nigde ne mogu da nađem mapu južnog neba, a ona mi i tu otvori oči. Doptovala je to jutro, ali je već stigla da prošetala po Rivoliju i da ugleda radnju koja se zove «La Maison de l'Astronomie» i reče mi da ću tu naći sve. «Ali južno nebo», posumnjala sam. «Ma, sve!» Reče.

Sisel je promicala okolo i fotografisala ljude koji puše. Simpatična plavokosa gospođa skandinavskog izgleda u udobnoj kariranoj košulji i gadnim sandalama na kožne kaiševe, upoznala nas je sa svojim umetničkim projektom. Sledeće godine te radove je izložila i u Novom Sadu, a tokom svog boravka u njemu fotografisala i njegove pušače. Proročki, mene kao pušača, nema ni među pariskim ni domaćim pušačima ili samo nisam lepo izašla na slici... Pitala me je odakle sam. Bila sam umorna od objašnjavanja da je Jugoslavija baš promenila ime u nešto drugo, eto nema dva meseca, a ni ona Jugoslavija nije više bila to što vi mislite... i od uplašnih pogleda kad shvate da sam od onih, koji su godinama prolazili kroz neprijatnosti, pa možda ni sama više nisam ugodna; uplašnih i od onih džabalebaroša, koji su zarađivali za život presrećući ih na ulici i kukajući tužnu priču jugoslovenskog rata.

Kad stranac vidi nešto ružno u mojoj zemlji osećam se tako neprijatno, kao da sam ja tome kriva – kao da je to moja buba, koja se šeta po podu restorana. Neki ljudi u takvoj

situaciji samo kažu kako je to, eto, razlog što su otišli ili potvrda da je krajnje vreme da odu i postanu stranci. Ja bih radije strancu ukazala na značaj te bube u lokalnu, jer ona znači «ima se – može se», «gde ima – tu se i prelijeva», a ugostitelju bih kasnije, nasamo, udarila čušku. Tako sam i u Parizu bila patriota i ponos svoje jedine preostale države, amorfne teritorije, kada su me upitali kiselim licima kakvo je to bombardovanje. Pričala sam im kako živim odlično: prodajem slike, imam atelje, putujem, imam sjajne prijatelje i kolege i kako je sve ostale, koji su propustili život pod bombama, to samo ubogaljilo za ceo život, jer će zauvek za to iskustvo biti uskraćeni i ostati razmaženi. Zapravo, rekla sam im da to nema veze ni s njima ni sa mnom i da kao što oni ne mogu da zamisle kaos u svom dvorištu, nismo mogli ni mi u našem. Isto se može dogoditi bilo gde, bilo kad, samo ako to nekome bude odgovaralo. Lako je biti ponosan na svoju zemlju dok joj ide dobro. Za to su svi zaslužni. Kad loše krene, samo je njih nekoliko krivo. A ostali se iseće iz zemlje.

Sisel se dopao moj stav, što mi je kasnije i pokazala: čim sam joj predložila da svoje fotografije izloži u našem fantastičnom gradu, potražila nas je na mapi Evrope.

«Pont de l'Archeveche»
akril na papiru, 50 x 70 cm, 2003.

«Pont St. Louis»
akril na papiru, 50 x 70 cm, 2003.

«Pont de la Tournelle»
akril na papiru, 50 x 70 cm, 2003.

«Tri prozora», akril na papiru, poliptih 3 x 70 x 50 cm, 2003.

13. PANTEON

- *Zavodljivost tajni* –

Sa srednjeg prozora našeg ateljea videla se, iza krovova, kupola Panteona. Sve dok mi Sisel i Ingo na pikniku nisu rekli za klatno, smatrala sam da je sva zanimljivost tog mesta u skladnoj arhitekturi kojom krase pozadinu onih krovova.

Kada sam prvi put čitala početak knjige Fukoovo klatno, u svesti mi je sasvim pogrešno, ostala slika Azije, kao mesto gde se pripovedač nalazi u tom trenutku. Ne znam zbog čega mi se stvorio utisak da se klatno iz knjige klatilo u Aziji, možda zbog rečenice kako je nekad klatno lako dodirnulo pesak po tlu i ostavilo trag. Ne znam ni zašto mi je u sećanju ostalo da je samo klatno opasno i to po život, da je mnogo veće, da se nalazi u jednoj omanjoj prostoriji čiji zidovi se pokreću ka klatnu i koji će naratora gušiti i gurati pred klatno sve dok ne bude morao da stane pred njega da ga ono poseče ili smrvi, u najmanju ruku. I ono dvoje, koji služe u priči samo tome da čitaocu malo bolje objasne klatno (kao, on njoj objašnjava, a u stvari Eko objašnjava meni) i njih se sećam kao da su za dlaku izvukli živu glavu. Da li sam pre nekoliko godina bila zaista toliko strašljiva? Znam da knjigu nije niko menjao, a ja sam, čitajući je nekad i sad, doživela sasvim drugačije. Isti pisac i isti čitalac, a dve različite priče. Jedan um i isti sadržaj protumačen tako različito. Nije ni čudo što advokati zarađuju tolike pare samo pišući ugovore. Koliko istina jedne istine postoji, kada je jedan čovek shvata na različite načine u različitim periodima svog života... ili dana?

Naravno da sam onda ostavila knjigu nepročitanu. Pa, ko bi sam sebe terao i dalje u toliki strah.

Sve što sam o početku te knjige mislila, davno sam zaboravila, a u trenutku kada sam u Panteonu ugledala kuglu, koja će se dostojanstveno zauvek klatiti koliko je sile fizike nose, zastao mi je dah. Imala sam utisak, ponovo pogrešan, kao da ničeg, baš ničeg, osim tog fenomena nije ni bilo u ogromnoj građevini. Iako su u dnu hale i kraj stubova bile uklesane herojske figure i personifikacije heroizma i ostalih kvaliteta jednog herojskog naroda, «vidljivi» su bili samo stubovi, slike na zidovima, klatno i – jedna egipatska skulptura mačke. Ona je verovatno čuvala društvo odole. U katakombama ispod klatna počivaju francuski velikani i Panteon je zapravo jedan veliki mauzolej, veličanstven i zastrašujuć u svojim dimenzijama. I sa svojom tajnom.

Zadivljujuća je bila i činjenica da sam upravo stala pred «direktan dokaz da se Zemlja okreće». To što je ta činjenica u tom trenutku za mene bila jasna koliko i pogled kroz tek odškrinuta vrata, nije mi smetalo da se osećam posebno i nastavim da pokušavam da shvatim o čemu se tu radi. Pitanja su bila u svim pravcima oko mene. Osećala sam se kao da stojim u predsoblju okružena mnogim zatvorenim vratima. Bila sam svesna njihovog postojanja isto koliko i njihove zatvorenosti. Rotonda sa vratima u mojoj svesti ličila je na sredinu Panteona, pred kojom sam stajala. U toj velikoj svečanoj praznini bila je samo traka savijena u krug i izdeljena podeocima da bude časovnik. Klatno je u njemu bilo živo i nemo. Spušeno sa vrha kupole u okvir te časovnik-trake, pokazivalo je Zemljin pokret kroz vreme i svemir.

Ipak, najviše je pitanja postavljalo prisustvo one mačke. «Vrata» sa njenim odgovorom su bila zakovana, a ja nisam znala francuski tako dobro da postavljam pitanja. I da jesam, nisam znala kome, a i da to jesam, nisam sigurna da bih dobila odgovor. Ni brošura, koju sam kupila na ulazu ni istorijat i naučni značaj klatna, koje mi je sopštio jedan od dva automata smeštena u dva od četiri moćna unutrašnja stuba, nije ni zakucalo na ta vrata. Turizam u Panteonu slavi samo stari vek. Grčki stubovi, rimska kupola i egipatski folklor nisu ostavili mesta i za hrišćanski krst ili jevrejsku zvezdu.

Knjigu sam ponovo uzela u ruke dve godine kasnije. Postala mi je zabavna i bliska, jer sam se setila elegantnog klatna, koje ni pre nekoliko godina u knjizi, nije bilo opisano kao neki ubica, zatim, divnih pariskih ulica, koje je Eko skriven u periskop posmatrao... i nekih natpisa uklesanim na nekim zgradama i ostataka bedema nekih građevina, koje neki Parižani čuvaju već vekovima, bez objašnjenja za posetioce.

Divne su tajne bez objašnjenja. Stežu um potragom za logikom, uzrokom i posledicom. A nekad zapravo ni jednog ni drugog nema. Kažu da je ženino najjače oružje u igri zavodjenja, muškarčeva mašta. Malo sakupiš odavde, odande, zakuvaš, a onda samo dosoljavaš i biberiš po želji, dogrevaš, dolivaš i čekaš da samo smekša. Žena kuva, on sanja srećan. Pariz se služi i takvim oruđem, zavodi i takvim tajnama, puštajući turiste da sanjaju i sami domaštavaju kakve li se nedokučive tajne gomilaju pod istorijom kamenja, koje povremeno, kao nova zagonetka, iskrsava iz patiniranog urbanizma. A misterije ni nema... Garant!

14. MATISOV ATELJE

- *Kanadski Fransoa* –

Jedan od načina kanadskog Fransoa, da pokuša da stavi svetu do znanja kako ja divno slikam, bio je i poziv na večeru u Matisov atelje. Ne znam zbog čega mu je bilo toliko stalo i zbog čega meni nije. Zaista sam se osećala kao posmatrač i bila sam srećna što ne moram da ostajem u sredini gde bih morala da budem i slikar i ajkula, ako bih htela da budem Maja koja sam kod kuće. Fransou je palo na pamet da bi ova večera mogla biti značajna u mojoj karijeri. Veoma sam cenila njegov trud i dobru volju, ali sam to ipak shvatila samo kao zajednički izlazak što je u mom sistemu vrednosti zabavniji motiv.

Objasnio mi je da je u pitanju čuvena večera kod čuvenog Džima, Amerikanca koji je pre 25 godina došao u grad i tu ostao. Ako je i naučio reč francuskog, nju niko nije čuo, jer je Džim uporno komunicirao na engleskom. Možda je to nerviralo Francuze, ali je silno prijalo anglofonim turistima i novopridošlicama u grad, koji još nikog nisu upoznali, a voleli bi. Fransoa me je uveravao da taj čovek sigurno može nešto da učini za mene. Tamo će biti puno sveta, a večera košta 20 evra. Platiš unapred, pa onda jedeš koliko hoćeš ili ne jedeš, u prevodu: to je ulaznica na žur. Pomislila sam, što ne bih videla i kako to oni rade. Toliko bi me izašla i večera u nekom boljem restoranu. Fransoa je nazvao Džima i rezervisao dva mesta za sledeću nedelju.

Osim ove večere na tako čuvenom mestu, sa Fransoom, jednim ili drugim, sa Arnom i Nađom ili sa Milicom, išla sam i na mnogo lepša mesta u zgodne restorane gde smo sedeli, jeli dobro i ćaskali, ali to su stvari koje ćemo ponoviti bilo gde, ako se sretnemo. Ovakve domaćine i organizaciju, čovek ipak retko sreće, pa je samo to razlog što pominjem ovu večeru umesto onih.

Nekada davno, Džim je bio seksolog, sada je imao neke veze sa pozorištem, jednom rečju... bih ga možda uvredila. Kako god bilo, kada sam shvatila šta radi i od čega se izdržava, da je sam izmislio svoju profesiju i da se njome bavi sa stilom, rešila sam da je vredan poštovanja. Svake nedelje u 20 sati Džim priređuje večere za 30 do 50 ljudi. Nekada ih, kaže, bude i više. Večera se održava u ateljeu, koji je, kažu, nekada bio Matisov. To daje večeri naročitu draž i dobar je marketinški detalj mada je prostor, na dva nivoa i bez te informacije šarmantan i prisan. Liči pomalo na ateljee na Petrovaradinskoj tvrđavi s tim što je malo manji i ima ceo jedan zid u staklu. Na galeriju se ne ide. Ispod nje je mali toalet i polica s knjigama. Tu negde se mogu ostaviti jakne i tašne. Od toliko stranaca pomislili biste da je to žurka bez krčmara, ali Džim sve gleda budnim okom. U preostalom delu ateljea, u jednom uglu su kauč i tapacirana klupa ispred kojih je stočić, a u drugom je šank, koji predstavlja kuhinju, odnosno mesto gde vam daju hranu. Piće se nalazi u hodniku zgrade u dva kartonska burenceta. U jednom je loše vino, a u drugom loš sok. Iz ateljea u dvorište vode male stepenice. Proleće je, sigurno, doba godine kada zajedničko dvorište popločano ciglicama i ukrašeno zelenilom bršljana, izraslim po stepeništu ostalih komšijskih vrata, dobije još više na šarmu. Ispred stepeništa se nađe po nekoliko različitih drvenih stolica, od barske do šamlice.

Jede se stojeći, gde se ko zadesi, baš kao da smo Matisovi prijatelji, pa smo se upravo vratili s njegovog vernisaža, a njegova žena odlučila da nas ugosti i okrepi paprikašem, koji je za tu priliku spremila. «Gosti, izvin'te, nije baš najbolje ispalo i jes' da nije k'o u restoranu, al' sedite gde ko nađe mesta i ponašajte se k'o kod svoje kuće.» Tako smo se i ponašali. Tekst nam je malo drugačije, ali da se tako osetimo, rekao Džim.

Po dolasku u atelje, svi se prvo sa njim pozdrave, jer je domaćin, jer nikog drugog ne poznaju i jer treba da mu spakovano u kovertu spuste u ruku 20 evra. Dok se pozdravlja ili upoznaje s vama, Džim ne gleda u kovertu, već je samo prosledi u džep svoje kuvarske kecelje. Ako pomislite da je, smeškajući se, mislio samo na pare, varate se. Ljubazno vas upita ko ste, odakle ste, čime se bavite... Aa, Maja iz Srbije, slikarka. Toliko nam je trajao razgovor, jer su se već drugi gurkali iza mene. Toliko je bilo dovoljno da zapamti. Pamtio je sve o svima, a onda sedeći na svojoj barskoj stolici nenametljivo obavljao svoj domaćinski posao. Kad su objavili da večera može da se podeli, Fransoa i ja smo se približili pultu. Tu smo dobili svako po tanjir, u njega neki paprikaš, koji i nije bio tako loš, nešto zeleniša i escajg, naravno. Dok sam uzimala hranu, Džim mi se obratio imenom, kao da se sto godina znamo i nutkao me da uzmem još. Malo kasnije, upoznao me je s nekim, životom razočaranim muzičarem, jer je taj izgleda bio jedini od prisutnih, koji je imao neke veze sa umetnošću tog dana. Muzičar je locirao Mađarsku kao zemlju najbližu mojoj, u kojoj je bio. Ja, do tog trenutka nekim čudom, uopšte nisam bila u Mađarskoj i to je bila tema koja je u našoj međusobnoj udaljenosti, bila najbliža tačka do koje smo dogurali. Drugih tema nismo našli. Tako smo završili konverzaciju. Fransoa se zapričao s nekim ljudima, a ja sam izašla napolje da završim svoju večeru.

Čim sam sišla, jedan čovek mi je ljubazno ponudio svoje mesto. Sela sam na tu šamlicu kraj jedne Engleskinje. Englezi tako brzo pričaju svoj jezik kao da ga ne znaju. Zanimljivo je da i engleski i francuski bolje razumem kada ga govore ljudi kojima to nije maternji jezik. Pretpostavljam da se više trude. Pa, jasna je stvar da niko ne ceni ono što ima. Engleskinja je rezervisala ovu večeru još od kuće preko interneta. «Pa, on je čuven», pomislila sam. Ona mi reče: «On je čuven». Bila je veoma simpatična i lepo smo ćaskale. Gospodin koji mi je ustupio mesto, ćaskao je s nama na engleskom, kao i svi drugi među sobom na toj večeri. Toliko smo prijatno ćaskali da sam kasnije užicarila i cigaretu, a da nikom zbog toga nije zastala knedla u grlu.

Pošto sam završila večeru vratila sam tanjir u kuhinju, a onda se ponovo vratila na svoju šamlicu. Martin, onaj ljubazni gospodin, koji mi ju je ustupio i posle dao i cigaretu, pozvao je i Engleskinju i mene, toplo i od srca, podelivši nam vizitkarte, da dođemo u četvrtak na Pont des Arts, lep drveni most, koji preko Sene povezuje Luvr i Francuski institut, na piknik. Još jedan? Da, to su bili piknici četvrtkom, isti kao i oni petkom, ali ne na obali Sene nego na jednom njenom mostu. Što se Martina tiče, još jedna razlika među piknicima četvrtkom i petkom, bio je on sam. Videvši kako Džim, lepo i gospodski zarađuje, praveći večere u ime jednog čuvenog imena i kako su mu ljudi još i zahvalni na tome, jer nudi nadu za ostvarivanjem neophodnih kontakata sa pravim ljudima, kao da je to jedino što će da garantuje uspeh, probao je i Martin nešto slično. A čula sam kasnije i još neki, ali su promašili temu. Jedan utorkom pravi čajanke u svom stanu. To košta 10 evra. Martin donosi svoje piće na piknike na mostu, nudi sve redom, a onda u neko doba «veselo» prođe sa

šeširoj među svojim «prijateljima» da zatraži samo po evro-dva. Fransa se gadio njihovog katastrofalnog srozavanja Džimove originalne profesije i bilo ga je predanom sramota umesto njih.

I Martin i onaj drugi su dolazili na večere kod Džima da vrbuju regrute zaslepljene željom za uspehom ili za neobičnim. I Džim je dolazio na piknike, ali kao gost se s mirom šetao među svojim replikantima. Svi su pripadali istoj profesiji. Oni su u stvari bili udruženje, a Džim je bio šef. U magli koju je prodavao, on je ipak bio najveštiji i najkompletniji. Bio je uzor ostalima.

Vraćajući se sa njegove večere, pomislila sam: «Sigurno neću opet ovde večerati, ali vredelo je videti».

15. PONT DES ARTS

- Špansko-francuski Fransoa -

Upravo sam se vratila iz «petnaestog» sa vernisaža u jednoj galeriji i sela na stepenice Francuskog instituta. Na izložbu me je pozvao Džejms. Ostavio mi je prethodni dan poruku na mobilnom da mu se obavezno javim, jer ima galeriju zainteresovanu za moj rad. Ispostavilo se da je galerija zainteresovana samo za novac, koji bih uložila u svoju promociju izlažući u njoj, a da katalog sa slikama koji im je Džejms pokazao nisu ni pogledali. Bili su toliko predusretljivi i ljubazni, a kako i ne bi za te pare. «Petnaesti» arondisman je bogatiji kraj i galerije su, pretpostavljam, time skuplje. Džejms me je doveo na vernisaž neke žene zbunjenog pogleda punog očekivanja. Skoro da mi ju je bilo žao, jer nas je vlasnik galerije upoznao predstavljajući me takvim tonom i oduševljenjem, kao da sam sam kupac, što je njen prethodni izraz lica u trenu smenilo nerazumnom nadom. Tad mi je još više bilo neprijatno. Odmah sam objasnila da sam i ja slikar, a ona je dobila na licu treći izraz - razočarenje preliveno osmehom za skrivanje osećanja. Većina galerista i kod nas i u svetu umetnike upoznaje sa drugim umetnicima, što ovima uopšte nije potrebno i zbog čega se ne prave izložbe. Kupci, zbog kojih se pravi čitav spektakl, uglavnom iskrsnu sa drugih neočekivanih mesta. Galerista mi je objašnjavao da samostalne izložbe u ovom prostoru prave dva puta mesečno, da je navala velika, a da se u prostoru preko puta ulice u istim intervalima prave grupne izložbe. Izlaže se i u inostranstvu, postoji saradnja i sa drugim galerijama... nešto se i plati, eto za participaciju.

Kako god da se priča okrene, siroti umetnici u svojoj nemaštini, izdržavaju i galeriste i kolekcionare, bilo svojim delima, bilo željom da ih prikažu svetu ili čisto željom da nešto prezagode i popiju. Vlasnik galerije nas je odveo i u svoju drugu galeriju, preko puta prve. I tamo je trajao vernisaž, ali jedne grupne izložbe. Tu su bili i autori. Prizor je bio isti kao u prethodnom prostoru samo umnožen za broj autora. Izložba je bila katastrofalna, umetnici prevareni. Ne znam zbog čega nisu želeli da shvate ni jedno ni drugo. Većina njih bi uradila sve da naprave ime u Parizu i zato su i dalje plaćali da izlažu nešto što prave ko zna zbog čega. Oduvek sam se pitala zašto ne bi uradili sve to za ime u Trstu ili u Čereviću. Zbog para? Pa, lakše je zaraditi u manjem gradu gde svi znaju ko je slikar. Zbog slave? Veći grad – šira meta pokrivanja imenom? Ako je samo u ime imena, skupo je.

Posle surove kritike svojih kolega, koju sam zadržala za sebe, rešila sam da što pre odem. Ali otišla sam tek pošto me je galerista-prevarant zaprepastio rečenicom: «Koji biste voleli termin?»; dao mi dva papira sa cenama svojih usluga, ja rekla da bih da to pročitam, pa da mu se javim, on rekao da nema problema, nek' ja dođem sutra u pet, jer je danas i otvaranje, pa je malo gužva.

Džejms je bio sredovečni fotograf, isturene brade i svetle tanke kose, providnih očiju i tena, poštenog i dobroćudnog izraza lica. On je bio čovek «u sredini»: srednjeg rasta, srednjih godina, srednjeg uspeha. Došao je iz Amerike u Pariz pre dvadeset godina. Nije napravio nikakvu spektakularnu karijeru, ali je u neku ruku dosanjao američki super-san: da živi u

Parizu u stanu sa pogledom na Ajfelovu kulu. Pretpostavljam da se izdržavao i tako što je uzimao procenat od galerista za dovođenje novih izlagača-platiša, ali ne mogu da tvrdim. To mi je kasnije palo na pamet, jer mi nije bilo jasno zašto se toliko angažovao da mi nađe izlagačko mesto. Možda i nisam u pravu, jer me je posle pozvao u još jednu galeriju, u kojoj nisu hteli ni da vide slike, a ne da mi uzmu pare. Nisam do kraja shvatila ta dva poteza, osim da su bili neuspešni.

Džejmsa sam upoznala na prvom od dva piknika, kojima sam prisustvovala na ovom mostu. Pošto nas je Martin ljubazno obavestio o ovom lagodnom večernjem događaju, na večeri kod Džima, kanadski Fransoa i ja smo se zaputili na most. Pili smo vino koje nam je delio Martin, da bi ga zatim naplatio veselo vadeći iz džepa svoj šareni šeširić, sa dva lica, za naplaćivanje. Fransoa je bio besan što se odrastao čovek tako nisko povlači i što smo uopšte i dolazili u njegovu blizinu. Nisam stigla da se iznerviram, jer je on to učinio bolje od mene, pa sam mu samo rekla da Martin i nije neka tema za razmišljanje.

Na mostu sam tada upoznala mnogo ljudi, uglavnom umetnika: pisce, muzičare, fotografe, ali i jednog čoveka, koji nosi pacova na ramenu, jer mu je to dugogodišnji ljubimac. Dao mu je i ime, ali moj um je odbio da ga upamti. To je bila najgadnija stvar, koju sam ikad videla i moram da potvrdim da ljubimci i njihovi vlasnici zaista liče. Još više smo se zgadili kad smo shvatili da se većina nas, pri upoznavanju, rukovala s njim. Osim kada bi taj čovek stao u društvo s nama, odlično smo se zabavljali. Kad god bih ga pogledala, sama od sebe mi se nametala slika mračnih i prljavih, podzemnih tunela, u kojima ovaj čovek tumara sa svojim ljubimcem ili slika kako mu ljubimac leži na grudima i s njim se igra i mazi, dok leškari na dušeku bez posteljine, u nekom od ćoškova onih tunela. Sigurna sam da je kapric ovog pacovoljupca, bio deo potrebe da se bude poseban i zapažen. U gradu, koji opседа ovoliko mnogo ljudi, biti poseban je nemoguće. Poneki ego to ne može da shvati i ne predajući se u borbi, smisli svom vlasniku i ovakvo predstavljanje svetlu. Svi su se pravili važnijima nego što jesu, ako su uopšte, kako bi bili dostojni svojih očekivanja od ovog grada. Imala sam i ja svoje važno lice, pa mi nisu mogli ništa, a pored toga ništa im nisam verovala, pa je sve izgledalo još smešnije.

Došli su i Milica, Vesna koja se smrznala neki dan pre toga na brodiću i špansko-francuski Fransoa. Oko deset sati sam приметila da sunce još nije zašlo. Negde na kraju Luvra tek je htelo da dodirne horizont. To letnje nezalaženje sunca u Parizu je neverovatno. Nikako nisam mogla da se naviknem. Moj unutrašnji sat, na koji se uvek bez greške oslanjam, u ovom gradu je bio totalno sluđen. Spremala bih ručak u sedam uveče, misleći da je četiri. Bela nije htela da spava ni posle devet, jer se nije još ni smračilo i mislila je da je Jovana vara. Sat je svaki put demantovao moju predstavu o protoku vremena. Rekla bih da zbog toga, a ne zbog noćne blještavosti, Pariz zovu gradom svetlosti. Imaju i drugi gradovi struju i noćnu rasvetu, ali sunce u pola jedanaest uveče - ne.

Pont des Arts je most, na koji mi je kolega-komšija iz susednog novosadskog ateljea, skrenuo posebnu pažnju rekavši da moram obavezno da ga posetim. Rekao mi je pred put da mu je to omiljeni most u Parizu, jer je jedini sa drvenim gazištem. Nije jedini, otkrila sam kasnije. Postoji još jedan, nekoliko mostova nizvodno i mnogo je lepši od ovog, ali on ne povezuje Luvr i velelepnu građevinu prekoputa, ne zove se Most umetnosti, niti na njemu prave piknike, pa nije tako atraktivan većini posetilaca Pariza. Dala sam kanadskom Fransou

fotoaparata da zabeleži naše boravljenje na ovom mostu, kako bih kod kuće, pred kolegom-komšijom imala dokaz da sam poslušala njegov savet. Fransoa je slikao drugog Fransoa, Milicu i mene sa jogunastim suncem, koje neće da zađe. Naučila sam ih da poziraju s osmehom «Sledž Hamer» i iskežili smo se zajedno u četvrtaste zubate osmehe u pozdrav kolegi. Posle otprilike mesec dana, odmah pošto sam se vratila kući, počeo je Exit. Špansko-francuski Fransoa je došao i nabavio novinarske propusnice za njega i mene. Naviknut na red i disciplinu Zapada, pošto je video da na propusnici ima i mesto za fotografiju osobe koju treba propustiti, pitao me je šta ćemo sa tim. «Nema problema», rekla sam i izvadila Sledž-fotografiju sa mosta, koju sam izradila da mu dam. «Napraviću ti drugu», utešila sam ga i pre nego što je shvatio šta se dešava, makazama sam je isekla i zalepila svakog na njegovu propusnicu: njega sa naočarima za sunce, osmehom «na štipaljke» i suncem u pozadini, a mene sa istim tim glupim osmehom i Miličinom kosom kao oblakom pored mene.

Kanadski Fransoa je te osunčane večeri, otišao sa mosta, pošto je načinio tu kasnije isečenu fotografiju. Ništa nije moglo zaista da ga oraspoloži, dok je u blizini pokvarenjaka. Džejms je uzeo moj broj telefona, flajer sa mojim slikama i rekao da zna jednog galeristu, kojeg će ovo možda zanimati. Milica, Vesna i preostali Fransoa su rešili da odu u Art Brut i pozvali i mene.

Vesna se ubrzo vratila u Beograd. Ne znam u kakvim su odnosima bili ona i Fransoa, jer je to u Parizu teško oceniti. Svi su prisni sa svima, što znači niko ni sa kim. Kao što sam ja upoznala francuske obrasce druženja i prepoznala ih kao čudne, tako je i špansko-francuski Fransoa shvatio kako se druži na Balkanu. Ljubiš, pa makar bilo samo u obraze, jedino svoju devojkicu, a rođake kad im je rođendan ili Nova godina i kad putuju jako daleko. Drugarice i poznanice se ne cmaču osim ako ne misliš ozbiljno, nego ti pruže ruku i rukuju se direktorski. Ni slučajno da se brukaju labavim stiskom! Koliko su oni čudni nama, toliko smo i mi njima. Fransoa je, sve jedno, prihvatio naša pravila ponašanja i s njim sam se osećala kao kod kuće. Tako smo se dogovorili da se opet nađemo na pikniku na mostu.

Došla sam malo ranije, jer se «sastanak» sa galeristom u «petnaestom» završio ranije nego što sam planirala. Sela sam na široki plato od stepenica ispred francuskog instituta i izvadila ona dva papira, koja mi je galerista dao. Kako sam se samo smejala. Iznajmljivanje kvadrata panoa, popusti na celu tablu, hiljadu i po evra za samostalnu izložbu... «Od toliko normalnih galerija na svetu», pomislila sam, «zašto da mi ova treba.» Odlučila sam da sačuvam papire kao suvenir i naravno, da otkazem sutrašnji sastanak. U to je stigao i Fransoa. I on se smejavao papirima.

Zatim me je ponosni Francuz pitao da li znam ispred čega upravo sedimo. Naravno. Ali kakav izazov! U gradu gde se svi prave važni, najbolje je biti glumac. Većinu građevina i pojava na koje smo naišli u njegovom gradu te večeri predstavila sam mu kao iskusni turistički vodič, kao da je on sišao s brda u ovaj grad, a ne ja. «Ova neprirodno dugačka građevina pred nama (Luvr) je čuveni magacin u kojem se ostavljaju nađene stvari, izmereno je da je duga čak šest dužina moje zgrade od pet ulaza, ali značaj te zgrade je zanemarljiv, najviše zbog njene prestarelosti, u odnosu na ovaj velelepni kiosk, koji je izmislio prethodni gradonačelnik i u kojem možemo da kupimo potpuno nov film za fotoaparata. Tu je kupljen i

film, kojim je zamalo zabeležen nezaboravan događaj prolaska dva brkata, debela pedesetogodišnja blizanca, kraj Dalijeveg muzeja na Monmartru, jednog u crvenoj, a drugog u plavoj košulji na pruge...» Dok sam ja izmišljala kojekakve budalaštine o znamenitostima pored kojih smo prolazili, on je ozbiljno klimao glavom s rukama na leđima, upijajući svaku reč, tek ponekad me pogledavši ispod oka kad bih preterala. Na kraju krajeva, on je shvatao kakav je to posao, jer je i sam boraveći u Sarajevu, napisao pravi turistički vodič kroz Bosnu.

Martin je tog četvrtka, svoje društvo premestio ispod mosta, jer su na mostu radnici započeli popravke. Mahao nam je odole. Nije propustio da prepozna i pozove nikog od nas dokonih, koji smo tuda prošli. Sišli smo. Društvo sa njim je bilo nekako kiselo. Odbili smo njegovo piće, popili svoje, a onda otišli u Art Brut da sednemo k'o ljudi.

Da Pont des Arts nije uvek tako šarmantan, govori i slučaj koji se zbio, u jedno rano popodne, dok sam njime prelazila reku. Presrela su me tri bezobraznika. Jedan mi se uneo u lice i govorio nešto na francuskom. Dok sam shvatila da to nije prijateljsko ponašanje, prišao je i drugi i nastavio da prilazi, tako da sam se našla uz samu ogradu mosta. Gluvarili su na tom mostu i nisu mogli da smisle ništa bolje što bi učinili da svoj život ispune, pa su presretali devojke, kojima su mogli da se unose u lice i da ih plaše, ne bi li nahranili svoj ego. Umetnici su svoj ego hranili glumeći uspeh, čak plaćajući za to ako treba, ljudi bez neobičnog talenta su to činili silom izmišljajući svoju ekscentričnost, a ko nije imao bolju ideju, bio je ljut. I ovi dečaci su bes zbog svog osećanja beznačajnosti hteli da nametnu svet. Ali sve to nije bio moj problem, pa mi ih je bilo dosta. Efikasno odgurnula onog prvog svojim koščatim laktom, glasno mu rekavši jednu složenu i prostačku rečenicu na srpskom, u kojoj se pominje više polnih organa i imperativa. Ceo svet razume srpski. Sklonio se i rekao još nešto, na čega ni ja nisam ostala dužna, ali i dalje svako na svom jeziku i tako sam ljuta i otišla. Još dvaput su mi u Parizu prilazili mamlazi, ali ne tako agresivni. Videvši koliko je srpski jezik efikasan, sa njima sam odmah prešla na «per tu» i odstranila ih iz svog prisustva.

16. ARONDISMANI

- Šminka stare kokete -

Čuven je lenjir, koji je presudio sadašnjem izgledu Pariza. Kružnica, koja je opisala prave linije ulica i označila granice bitnog u gradu, podeljena je sa još dvadeset polja, koja se iz centra ređaju spiralno, jedno za drugim, kao puževa kućica. Sračunat geometrijski, izgrađen uniformisan da bude savršen, vekovima planiran, popravljani i utapkavan na temeljima svega i svačega što ponekad pogde proviri, Pariz i dalje puderiše svoj znoj. Stanovi u kojima žive otmeni i ugledni ljudi su mali i mračni. Sve stepenište u Parizu je krivo. Kuće su napadnute termitima. Iz svih sam se žurila.

Polja u koja je izdeljen grad, arondismani, su inteligentna i planski sprovedena osobina Pariza. To su fioke, koje su pomogle pri jednom od brojnih «velikih spremanja» Pariza. U Beogradu ljudi, koji žele da se osećaju kao starosedeooci, bili to ili ne, vole da pominju mesta gde su bili po onim čuvenim baba-ulicama i čiča-sokacima. U Parizu to su «drugi», «treći», «četnaesti»... arondisman, to su i linije metroa: «čtvorka», «sedmica»... ali osnovna sredstva orijentisanja su imena stanica metroa. U jednom delu «čtvrtog», u Mareu, stanuju umetnici, u njemu Jevreji imaju svoje autentične radnje, šešire i zulufe, a gej takozvana populacija svoje kafiće i kabaree. To vam je oko «Saint-Paul»...

ČETVRTI

U «čtvrtom», u zgradi, koju bi svaki turista rado zadržao u svojoj kameri, a gde žive Maja iz Kulturnog centra i njena drugarica Bilja i žena našeg popularnog režisera, kuhinjskom lavabou se prilazi zaobilaženjem čelične potporne grede - kao sa gradilišta - koja pridržava plafon da ne padne. U kupatilu je isti slučaj sa prilaskom kadi. Stan pripada jednoj uglednoj američkoj dizajnerki odeće, koja je otputovala na neko vreme, verovatno da sačeka da vidi hoće li komšije iznenada banuti u kuhinju «kao grom iz vedra neba».

Moja imenjakinja i ja smo šetale jedno predveče tim kvartom, odnosno, «čvrtim». Predstavila mi je obližnju radnju, gde se u redovima čeka na Falafel, posno jevrejsko jelo, «bez mleka», kako je gazda od kojeg se jelo naručuje, uvređeno naglašavao prosleđujući porudžbinu, ukazujući time na naše neznanje svojim radnicima, koji to posno jelo bez mleka, neverovatnom brzinom spravlja. Male kugle od šargarepe, krpice ostalog, sitno seckanog povrća uleću u lepinju brzinom, koju ni režiseri modernih akcionih filmova ne mogu da uhvate matriks-slow-motion-om. Maja i ja smo stajale ispred čoveka i smejele se, ne verujući svojim očima. Radniku je na trenutak bilo neprijatno, zastao je, a onda shvativši da su to pred njim samo dve kreature iz čudovišnog mora turista, nastavio je svoj neviđeni posao. Jedući njegovo remek-delo i šetajući polako ulicama «čvrtog», koje su poznatije kao Mare, primetile smo tridesetak ljudi kako se guraju ispred jednog lokala. Upitale smo se zašto to čine, a onda nam je palo na pamet da su to pomodari ispred kafića, koji se upravo otvara. Zatim je Maja, koja sa ovim gradom ima iskustva, jer u njemu živi, dodala da je to kafić za homoseksualce. «Otkud znaš?» Usprotivila sam se misleći da, iako svuda trčkaraju muški parovi, držeći se za ruke, možda i nisu svi kafići takvi. Pogledala sam bolje i videla:

«Da, sve su muškarci ispred. Nema ni jedne žene.» A Maja mi je sasvim kratko i jasno otvorila oči: «Nema ni jednog rukava.» Zaista, većina ih je bila u uskim atlet majicama kako bi što bolje pokazala svoje mišice. Po tome sam kasnije uvek znala kad sam ušla u Mare.

PETNAESTI

«Petnaesti» je bogat kraj. U njemu je galerija, u kojoj se slike mogu izlagati čitave dve nedelje, za samo hiljadu i po evra! To je galerija koja drži do renomea svog arondismana.

DEVETI

Slikarka živi u čuvenoj ulici u «devetom», koju kao raskošan vrt bakalnica, preporučuje svaki ugledan vodič kroz Pariz. Godinama je već na toj mansardi. A gde bi mladi, pa još slikari, živeli... Prozor je ujedno i izlaz na terasu, na kojoj jedino može da se suši veš. Mali veš. A već pri ulasku u maloletne kvadrate stana, od nizine krova mora se sagnuti glava i više ne podizati, osim pri sedenju.

DESETI

U «desetom» sam se prvi put vozila kapsulom, zapravo, liftom za dve osobe (dve prisne osobe) idući na večeru, koju je u moju čast upriličila bivša žena bivšeg dečka mame mog bivšeg francuskog momka i tim liftom sam se vozila sa njegovom bivšom devojkom, a budućom ženom, dok je on stepeništem trčao oko nas. Prati li me iko?

OSAMNAESTI

U «osamnaesti» se iz «četvrtog» ide «sedmicom», pa «čtvorkom» i nije baš na dobrom glasu. U njemu se nalazi čuveni Monmartre, koji je crvenim obeležen na mapi svih turista. Zato me je Nađa (pomenuta u «desetom»), već prvog mog dana u Parizu, odvela tamo. To je jedna tužna pijaca gde se prodaju slikari. Zbijeni u kvadrat trga, crtaju pod suncem i kišom, srećni što su atrakcija i što su se izborili za crtačko mesto. Jedino brdo koje Pariz ima, na kojem se Monmartre nalazi, je u vreme onih drugih slikara, bilo periferija grada obrasla vinogradima. Grad je u međuvremenu i pored urbanističko-turističke namere da na brdu zadrži i umetnike i bar onaj jedan vinograd gospodina Gourdin-a, pojeo i ovo mesto i slikare. Ali je ostalo dovoljno prizora starih kafea, konobara u dugim keceljama i krivih ulica da može da se mašta.

ČETRNAESTI

Stan mame mog bivšeg momka, u «četnaestom», ima kuhinju u kojoj se vitka osoba može bez problema osvrnuti oko sebe, pa u svom sklopu kuhinja ima i kupatilo, koje se takođe može, bez problema obgrliti rukama. U Italiji, gde je u tom trenutku letovala sa prijateljicom, niko sigurno nije mogao ni da pretpostavi da luksuz Pariza pruža tako malo i da se njegovi odani stanovnici, kad nekud otputuju, prosto raspamete mnoštvom tih raspojasanih kvadrata svuda oko sebe. Ali, kao što svi mi sebi ponekad priuštimo odmor spektakularan po nečemu, pa se onda poslušno vratimo u svoju kožu, ma koliko da nas žulja, tako i Parižani sa svojih putešestvija idu u svoj Pariz da im svi zavide, da neće da pričaju ni

jedan jezik osim svog i da se užasavaju stranaca, koje su tako predano vekovima namamljivali k sebi.

LEPOTICA

Kao koketa koja se šminka, varniči pogledima, trepće i obećava osmehom svakom ispunjenje sna, ali onda naglo počne da se duri i gleda predmet svog donedavnog zavodjenja kao da je dosadan i glup, tako se i ovaj grad pravi važan, svakome nudi sve, a onda ogovara svoje obožavatelje. Dok se ponovo ne oseti usamljen i udvorički namigne otkrivajući neku svoju do tad skrivenu lepotu: pasaž u Rue de Seine ili juvelirnicu u latinskom kvartu. I onda, diveći joj se zazvučite kao i svaki drugi snob, koji pokazuje svetu nekoliko detalja, koje zna o nečemu o čemu ne zna svako. Zajednički tajni jezik odabranih: ulica ta i ta i stolica, koja stoji uvek levo. Tako govore svi oni, koji žele da se prikažu odomaćeno u sredinama kojima ne pripadaju. Progovorila sam tako i ja, jer je i mene Madam opčinila: ipak, starost se mora ceniti, pa makar i prevejana.

Lepota nije potrebna većini drugih gradova, ali Parizu jeste. U njemu su lepota i tradicija najviše na ceni i kad ih se ljudi zažele, dođu ovde da ih kupe, ali trulež nagomilana vekovima ispod pomada, lepota je cena. A na turisti je da oceni koji znoj se više oseti, napuderisani ili onaj pravi.

17. FRANCUSKI LJUBAVNICI

- Arno i Nađa i njihovi prijatelji -

Ništa romantično nema u tome. To je mutna voda u kojoj svako migolji kako ume.

Dve godine pre dolaska u Pariz, na našem moru upoznala sam jednog finog dečka po imenu Arno. Odmah mi se dopao, a ja njemu još i nešto pre toga. Lepo smo se zaljubili i nastavili da se viđamo i posle našeg letovanja. Čim je došao u moj grad, dopao se i svim mojim prijateljima, mojoj sestri, zetu, njihovoj deci, pa čak i najkritičkijima od svih – mojim roditeljima! Oboma! Lepo smo se zabavljali, on je ubrzo počeo da pravi planove za naš zajednički život, planirao putovanja, govorio o braku. Ali imao je jednu manu, moram reći – bio je (i sad je) Francuz.

A ja žena sa Balkana.

Negde pred samu Novu godinu ugledao je na pešačkom prelazu u Beogradu, jednu zgodnu i komunikativnu, kasnije se ispostavilo i ćaknutu, damu i pomislio je da bi možda mogao da se prepusti i njenim čarima. Ja sam ih sve oterala na jedno mesto i završila idilu u suzama. Za koji dan počela su izvinjenja, ali nedovoljno jasna, jer su bila zamućena željom za vezom sa malo slobodnijim okvirima. U međuvremenu, Arnova bivša devojka Nađa, koja je raskinula sa Erveom, nije imala gde da spava, pa je noćila neko vreme kod dobrog Arna. U istom krevetu. Tada sam mu konačno objasnila šta to znači biti žena sa Balkana. Arno je time uvideo da se, ipak ne slažem sa njegovim viđenjem veze... i tako smo konačno postali prijatelji. Nađa me je posle nekoliko meseci nazvala u ponoć u nekom nastupu ljubomore i u dvadeset minuta preko mobilnog, na lošem engleskom i pijanom francuskom, pokušala da mi objasni kako sam ja divna devojka i da se ona sad seli negde drugde. Osim što me je probudila i zbunila, nije se nikad preselila, samo je Arnu nabila račun za telefon.

Arno se osećao dužnim prema meni za moje izigrano poverenje i stalno se nadao mom dolasku u Pariz, ne bi li imao prilike da mi se oduži. Prilika mu se pružila već za godinu dana pri peripetijama oko uplata depozita za smeštaj, pa oko dočeka mene na stanici, upućivanja u tajne šopinga i korišćenja metroa, a onda i pri lepšim stvarima kao što su izlasci, koncerti, večere, žurke, ručkovi i bioskopi.

Prva osoba, koju sam u Parizu srela bila je Nađa. Arno je tog dana morao da ode na šahovski turnir negde van Pariza, tako da je njeno lice bilo to koje me je dočekalo na stanici i prihvatilo se kofera. Dan sam provela sa njom. I pored ljubavnosti, delovala je napeto, pa sam pretpostavljajući da sam uzrok tome, povremeno pokušavala da joj stavim do znanja da ne želim da sam opasnost po njenu vezu. Ali, ispostavilo se da je francuski način ponašanja ležeran i nonšalantan pri površini, dok su u pozadini savim obični ljudi, koji kao i svi drugi, pucaju po šavovima kad su nevoljeni. Pokazala mi je Notr Dam, Monmartr - pijacu slikara i crkvu Sakre ker odakle se vidi pola Pariza. Popile smo piće u kafiću. Sve je bilo dobro dok nije došao i Arno. Večerali smo zajedno u stanu njegove mame, a onda se Nađa napila i rekla mi da sam divna, a ona ništavna. Osećala sam «film noir» pred sobom. Pogledala sam u njega, očekujući da joj kaže da ne budali, da ne moram ja i on joj je kulturno predložio da ide da spava, jer je - umorna. Ona je nastavila istu priču, opasno se klateći na stolici, a on je

otišao da se tušira! Onda mi je rekla da me on voli i da treba samo da kažem reč i on će biti sa mnom - a ona će se baciti kroz prozor... Rekla sam joj da se ne baca kroz prozor uzalud, jer je to neprijatno. Rekla sam i da sam tu samo u prolazu i da ne želim da budem uzrok akrobatskih manifestacija ljubomore. Arno se najzad istuširao i odveo je, a ja sam bila ljuta na sve troje.

Kasnije se ponašala bolje, ali joj strah od napuštanja i konkurencije nije davao mira, pa je često pozivala svog bivšeg momka Ervea, da bude moj kavaljer. Ubrzo je smislila večeru, koja je počela dovoljno kasno i trajala dovoljno dugo da metro više ne radi i da nazad moram kolima, jer su bili i dovoljno daleko: čitavih devet stanica «četvorkom» i to u ozloglašenom «osamnaestom»! Erve me je vozio nazad u Site, ali okolo - naokolo, u takozvano turističko razgledanje Pariza noću. Slagao me je, kako ću kasnije otkriti, da ne razume ni reč engleskog, pa smo uglavnom mlatili rukama i nemoćno se smeškali. Kada me je odveo pred kapiju Sitea, gde smo i pored jezičke barijere znali da razmenimo telefone, na izlasku iz kola me je izljubio u obraze kao da mi je blizak rod, jer se u Parizu svi već pri upoznavanju izljube kao najrođeniji. Naši kasniji razgovori preko telefona nisu bili naročito interesantni. Arno je često bio prevodilac sedeći u svom stanu. Erve je tako jednom nazvao njega, a on mene i objasnio mi da ovaj hoće da me vodi na neki koncert van grada. Ja sam odgovorila, a Arno je nazvao Ervea i preveo mu naš telefonski razgovor. Najkomplicovaniji deo je bio objasniti mu kasnije, kad je domaćinsko ponašanje prevršilo i laskavo insistiranje na viđanju, te preraslo u gnjavažu telefonom, da ja ne bih da ga viđam, ali to sam već morala da uradim sama.

Da ovo čudno žongliranje osećanjima nije usamljen slučaj, već praksa, potvrdili su i međuljudski odnosi ostalih Parižana koje sam upoznala. Arnova mama se bavljala desetak godina sa Žan-Mišelom, izvrsnim i uvaženim fotografom, rastavljenim, ne-razvedenim već dvadesetak godina od žene sa kojom ima dete, zbog kojeg i dalje oboje stanuju u istoj ulici, viđaju se redovno i družu. Filip-Elen, ne-razvedena žena Žan-Mišela je kao vrsna učiteljica klavira, podučavala Arnoa da svira klavir. Ona nije imala svog ljubavnika. Služila je sreći deteta i ne-bivšeg muža i ne zamerajući nikom što je živ, bila uzorna Parižanka. Ubrzo po mom dolasku u Pariz, Filip-Elen i Žan-Mišel su poželeli da me upoznaju, kao neki roditelji. Upriličili su večeru u to ime i našli smo se zajedno: Arno, Nađa, Žan-Mišel, Filip-Elen i ja, Maja-Maja. Bivši momak i njegova bivša devojka, a buduća supruga kod bivšeg momka od mame od tog bivšeg momka i njegova bivša, a sadašnja žena. I ja kao neka bivša, takođe, čisto da se uklopim u milje.

Posle večere, Žan-Mišel mi je pokazivao svoje odlične radove, pejzaže, portrete, aktove. Među ostalim fotografijama, usred ostataka od večere na stolu koji smo okruživali, našla se i gola mama naslonjena na drvo u nekoj bajkovitoj šumi. I to je sve bilo normalno i njenom sinu i fotografu i njegovoj ne-bivšoj. Naravno, u Parizu se rastaje poljupcima u obraze, sve je u redu, sve je dozvoljeno i - ništa ne valja. Ne znam koji je zdraviji, pariski ili srpski razlaz, ali moje vaspitanje je ipak više okrenuto domaćem odnosu prema bivšima: kada se razidemo, posvađamo se «na krv i nož» i ne govorimo nekoliko godina (ukoliko je u pitanju bila ljubav), a posle kako ko voli. Možda deluje stresno, ali zapravo i nije. Iskrenost oslobađa od stresa, jer stavlja stvari na svoje mesto.

Žan-Mišel je izrazio želju da me fotografiše, moje «tako izražajne oči» i ja sam sa drugaricom Žan-Mišelove ćerke, koja je budući da je i glumica, iskusna u poziranju i mlaćenju kosom pred fotoaparatom, otišla naredne nedelje u njegov studio i sada, što mi je veoma drago, imam set odličnih portreta – iz Pariza.

Prilikom jedne večere kod Filip-Elen, Arno mi je rekao «Ju ar brejking frenč 'arts», ali me nije pitao nikakvo pitanje, koje bi moglo da rezultira Nađinim bacanjem kroz prozor... Osim, što je jednog izuzetno toplog dana, posle završenih časova sa svojim malim šahistima, došao u atelje, podelio sa mnom pivo i bacio mi se u naručaj. Posle jednog kratkog i opasnog poljupca, moj razum se pobunio i ja sam zbrzala predlog da odemo na obalu Sene, gde je upravo otpočinjao piknik Sitea za taj petak. I on se složio, urazumivši se i sam, rekavši da ide da zove Nađu da i ona dođe. Ona nije došla, a mi smo svejedno posedali na obalu, otvorili kikiriki i pivo, prisećali se kako smo se upoznali i pevali jednu pesmu Darka Rundeka, koja mu se najviše dopala sa CD-a, koji sam mu poklonila po svom dolasku u Pariz.

18. LA MAISON DE L'ASTRONOMIE

- Ili čarolija u srcu grada –

To su snovi.

To su poslastice.

To je najlepša radnja u gradu. Zar je moguće da sam mesec dana prolazila kraj nje i ništa nisam videla! U Rivoli ulici zauzima čak dva lokala i to na sprat.

Pronašavši je, jednog kišnog dana, ušla sam svečano i ustreptalo. Na samom ulazu su teleskopi, velika kružna fotografija neba i mnoštvo detalja, koje sećanje nije definisalo. A onda, male i uske (naravno) stepenice za gornji sprat, koji je zapravo skriveno ostrvo sa blagom! Na samom ulazu su kišobrani sa mapama neba, onda police sa svetlećim loptastim maketama Sunčevog sistema, pa male tube nalik na kaleidoskope kroz koje se vide sazvežđa i njihova imena, pa još teleskopa, mnoštvo igračaka za veliku bogatu decu, mnoštvo mapa... a u drugoj prostoriji – knjige! O svemu. Sa svim detaljima. I na engleskom.

Izbezumila sam se. Pipkala sam svaku knjigu, svaku maketu proverila kako radi. Zagledala sam cene, jer sam htela sve da kupim: i radnju i sve što su tek poručili. A ja moram da brinem kako trošim pare... Najjeftinija mapa košta 10 evra! A meni treba sve! Pošla sam samo da pronađem mapu južnog neba, ali sam, od ovog mnoštva, potpuno zaboravila na nju. Pomislila sam da je bolje da tražim neki katalog knjiga, pa da sednem negde daleko gde je bezbedno da razmislim. Potražila sam prodavca da mi u tome pomogne. Okrenula sam se oko sebe istražujući pogledom ko je tu nadležan. A onda mi je ponovo zastao dah. Lep, velik, zgodan, ljubazan prodavac pitomih očiju, dao mi je sve kataloge i brošure koje su imali – i kesicu. U sebi sam i dalje ponavljala: «Kakva radnja, kakva radnja...» kada sam izašla lebdeći iznad barica, koje je kiša dopunjavala čitavog dana. Kao iskusan astronom, znala sam da Sunce svakako sija i greje iznad kišnih oblaka, ali to sam u tom trenutku, osećala samo ja... Kakva radnja.

Nakon nedelju dana, bila sam ponovo u komšiluku. Šta pričam? Tom ulicom sam prolazila svaki dan, ali sam radnju zaobilazila da ne vređam srcu rane. Sve je bilo toliko skupo, a ja nisam mogla da se opredelim za samo jednu stvar. Bilo je sve ili ništa. Za sve nisam imala, pa nisam ni ulazila. Sve astronomske knjige i igračke koje sam kupila u Parizu, našla sam na drugim mestima, možda ne i kvalitetnije, ali za moje potrebe odlično, i po moj džep, takođe. Pored toga, nisam se usuđivala ni da ponovo dođem u situaciju da blenem u onog ljubaznog čoveka.

Taj put nisam odolela. Htela sam da proverim da li možda ipak ima neka fascinantna, a jeftina knjiga. Ušla sam kao miš u kuhinju i ponovo pipnula poneki od onih rekvizita i šarenih knjiga sa slikama. Svaka bi bila pun pogodak da mi je neko pokloni za rođendan, ali nije mi bio rođendan. Moj prodavac je bio uposlen naplaćivanjem bogatijim mušterijama, koje su znale šta hoće. Primetio me je i ja sam šmugnula iz radnje.

Posle još nedelju dana, kada sam rešila da bez obzira na knjige, igračke i lepotana, ipak nabavim bar mapu južnog neba, zbog koje sam i došla prvi put, popela sam se ponovo na sprat «Kuće astronomije».

Čim sam ušla i počela da se okrećem oko sebe tražeći pogledom mapicu, prišao mi je ukras kuće i upitao šta želim. Zamolila sam za konverzaciju na engleskom, sa čime se on nakon kraćeg snebivanja složio. A onda su dva astronoma započela živ razgovor: južno nebo? Koja geografska širina mi treba? Da li idem u Australiju? Volela bih. A zašto ne mapa severnog neba? To imam, eto, slikam zvezde, pa mi za sledeći projekat treba južno nebo. I ti slikaš? I ti?! Da, evo, da vidiš!

Slikar i astronom-amater je naišao na astronoma i slikara-amatera. Otišao je u zadnju prostoriju i ubrzo se vratio sa nekoliko hamera islikanih temperom. Sve sam prepoznala: i Trifid maglinu i Saturn i Sombrero galaksiju. Žan-Dominik nije neki slikar, ali se videlo da je zaljubljen u zvezde i svoj posao. Isti, ali obrnuto srazmeran slučaj je bio sa mnom. Moje mape neba možda nisu bile tako precizne, ali su se pravdale time da i nisu ništa više nego slike. Dala sam i ja njemu svoj katalog. Prepoznavao je sazvežđa i planete, ja sam objasnila nekoliko apstrahovanih fleka. Razgovor se svakom rečenicom razbuktavao.

Mušterije su se redale iza mojih leđa, a on nije umeo da prekine sam sebe. Rastrzanog između «koleginice» i posla, spasao ga je kolega koji je preuzeo kupce.

Pitao me je šta sam u horoskopu. Iznenadio se. Isti smo znak. Rekla sam mu da sam pronašla i drugi planetarijum i da planiram da ga posetim ovih dana... Onda je Žan-Dominik slagao: on «nikad nije bio u tom planetarijumu». Takav zaljubljenik, pa još i stanovnik Pariza! U tom trenutku nisam primetila malu nelogičnost. Ali loše je govorio engleski, pa se sigurno zabunio, a i tako mu je verovatno bilo lakše da ugovori randes. Predložio je da zajedno odemo u planetarijum. Razmenili smo telefone. Zvaće me večeras da se dogovorimo za sutra. On će mene učiti francuski, a ja njega engleski. Tako je predlagao.

Pošto sam se udala za njega, rodila mu decu i izgradila opservatoriju na krovu naše kuće, sve u jednoj kraćušnjoj misli, koja me je iznenada trgla, upitala sam pošto je mapa da je platim, pa da krenem, a on mi ju je galantno poklonio. Zahvalila sam se i pošto sam osetila da je «Sunce» kroz one sive oblake počelo da prži, a ja nisam bila pripremljena na to, sevnula sam iz radnje brzinom svetlosti.

19. PLANETARIJUMI

- *Među palatama* -

Prvi planetarijum mi je podario metro. Išla sam, čini mi se, u velelepni i nimalo mali Pti Palea, ne znajući još da se renovira. A htela sam i do Gran Palea, takođe velelepno, da posetim Šagalovu izložbu.

Šagal je svojim ranim fazama opravdao sav nerad Pti Palea. Tu sam pored mnogih dobrih slika, pristupa idejama i rešavanju problema, upoznala i činjenicu, da se slikar jednoga dana zamori. Počne da radi za pare i ime, postane neiskren, pa slika Ajfelovu kulu kroz prozor sobe svojih mladenaca ili ih slika kako lete iznad istog simbola grada, umesto nad ruskim selima, gde im je bilo lepše. Naučila sam da nisu samo godine u pitanju. Dok je savladao sve prepreke da bi stigao do lagodnog života i cifri koje nosi njegovo prezime na platnu, prestalo je da ga bude briga. Išao je svaki dan na posao i radio šta se od njega očekuje. Više nije bio nevin i nije bio drag. Postao je besni, nestrpljivi deda.

To mu se desilo posle. U kasnijim godinama je promenio naelektrisanje, za razliku od Pikasa, koji je ceo život bio besan, ali jednako kvalitetan, zato što mu je mozak bio bridak i stalno budan. U njegovom muzeju i ljuti skeptici, poput mene, koji su sumnjali u značaj njegove zabave na platnu, moraju da shvate zašto čovek ima svoj muzej. I dan danas, grupne izložbe na kojima kolekcionari izlažu svoj plen, radove umetnika s početka veka, dokazuju razliku u kvalitetu, Pikasa i ostalih. Ostalima se mogao desiti loš dan i da se četka omakne ka opravdanju da je reč o spontanitetu, Pikasu ne. U najobičnijim usputnim crticama, kao što su jabuka boje breskve zaokružena crnom bojom na tirkiznoj površini ili zupci viljuške izgrebani pravom viljuškom u mokroj boji umesto slikani, što uopšte i nije bila svrha tog dela, već detalj, Pikaso dokazuje zašto je ime, koje i nepismeni znaju.

Ne znam da li je moje opažanje o Šagalu, koje bi njegovi bližnji najbolje mogli da potvrde i istorijski tačno, ali njegove slike su mi tako rekle. Znam, upoznala sam čoveka.

Uglavnom, pošla sam na tu izložbu. Kada sam stigla na stanicu «Champs-Elysees Clemenceau», videla sam da je uređena poput - planetarijuma. Da nisam znala da voz u metrou staje samo na stanice metroat, silno bih se zbunila. Stanica je u polumraku, a svetlo dopire iz osvetljenih vitrina u kojima su razni astronomski simboli i oruđa, koji služe kao naznake da je u blizini Gran Palea planetarijum. Izjurila sam na površinu i krenula u potragu. Idući između Velike i Male Palate, otkrila sam da Mala ne radi i zašto. Zatim sam, idući ka ulici sa imenom američkog predsednika, na ćošku koji gleda na Senu, tek tako, pronašla čitav mali vrt sa mostićima, pećinicom i lažnim antičkim stubovima. Sigurna sam da tu šetaju svoje ljubimce stanovnici zgrade preko puta, omeđene ružičnjacima i ogradama od kovanog gvožđa. U takvim zgradama su stanove mogli posedovati samo današnji kraljevi, bilo da su oni pravi, tradicionalni ili oni sa bušotina nafte u Teksasu ili Saudijskoj Arabiji ili iz sveta porno industrije ili jednostavno četvrtasti Rusi, koji ni sami ne znaju od čega više zarađuju. A planetarijuma nema. Odustala sam od potrage, do daljnjeg, jer je bilo previše toplo za šetnju i rešila da se ohladim u velikim klimatizovanim prostorijama, koje su krasila

Šagalova platna. Ušla sam u Gran Pale sa strane «kraljevskih» zgrada. I tu je bio! Do Šagala se dolazilo sa druge strane, od strane metroa, a s ove strane je bila prava poslastica. Ulaskom u preveliki hol, zbog kojeg se Gran Pale tako i zove, naišla sam na nekoliko meni nezanimljivih izložbi od kojih je jedna bila posvećena, čini mi se, slatkišima. U dnu sale je biletarnica, a levo «gran» stepenice ka - planetarijumu.

Spolja je pomalo nalik na američke bioskope iz pedesetih godina, jer iznad ulaza ima veliku metalnu reklamu u tom stilu, sa horizontalnim prugama na kojima piše sadržaj zabave iza vrata pod njom. Promašila sam vreme projekcije, pa sam otišla da se upoznam sa Šagalom, ali je bilo lako vratiti se kad znaš gde i kad.

Već sutradan sam bila na vreme na tom mestu.

PRVI PLANETARIJUM

Pre odlaska u pariski planetarijum ili neki drugi u svetu, dovoljno je da posetite novosadski i sve će vam biti jasno. Nije potrebno razumeti jezik da razumete o čemu se radi, ako ste bar jednom odslušali tu priču. Demonstratori planetarijuma su pametni ljudi, koji neće nuditi ništa studiozno i teško shvatljivo, ljudima koji sasvim slučajno i to jednom u životu uđu u kuću malog neba. Oni nude samo lake, popularne informacije i razbibrigu, nadajući se utopistički, da će bar u nekome pobuditi želju za tom vrstom znanja.

Slušajući kako je naš planetarijum zastareo, dobijen na poklon, praktično s otpada, kako je mali i prokisao od vlage na Tvrđavi, mislila sam da će u poređenju s njim, u pariskom planetarijumu planete, u najmanju ruku, da lebde među posetiocima kao hologrami. Neznanje je veoma maštovito. I deca, kada su mala, zapravo se ne igraju doktora ili frizerke, već zaista idu na posao i rade ga onako kako umeju sa informacijama koje imaju. Planetarijum u Gran Paleu je jedva duplo veći od našeg. Bio je suv, ali ne naročito fantastičan. Informacije i tok priče su isti kao i svuda, ali čak i da je bilo manje da se vidi, svejedno bih uživala, kao što i jesam.

Napolje sam izašla tužna što nigde u svetu takve projekcije ne traju koliko i bioskopske predstave i krenula da tumaram spratom. Izložba posvećena matematici, levo od planetarijuma. Matematiku volim, ali nisu imali neke naročite igračke. Desno od planetarijuma – planetarijumova deca! Propratna astronomska izložba sa velikom maketom sunčevog sistema na plafonu, sa staklenim didaktičkim boksevima, koji vas, kada stisnete dugme ili povučete ručicu, nauče zašto Marsova putanja, gledano sa Zemlje, izgleda kao da povremeno pravi petljice, kako Venera prati Sunce i još mnoge mudre i jasno prikazane stvari.

Mnogo je znanja, kojih na ovakav način, kroz igru, sa radošću možete da primite u svoj um. Išla sam od jedne do druge naprave, istraživala, zabavljala se i učila. Sva opamećena, ušla sam u jednu prostoriju sa kupolom, u koju se ulazi, kao u puževu kućicu, prateći mali spiralni tunel. Unutra je mini-planetarijum. Na sredini je, preklopljena providnom poluloptom, spravica koja projektuje noćno nebo na kupolicu i prikazuje zvezde i planete tamo gde će sijati te večeri. Oduševljena ovim prizorom, fotografisala sam ga... Blicem!

Zapanjila sam samu sebe svojim umnim zastojem i postišeno napustila prostoriju, zahvalna činjenici da je dovoljno mala da sam u njoj bila sama.

Na mojoj fotografiji se i dan danas nalazi bela soba sa providnom plastičnom vanglom za salate sa fruškogorskih piknika, a pod njom jedan plastični deo od starog auta, čijim se delovima nedeljom mogu popravljati druga stara kola na vikendici, dok se meso lagano peče na roštilju. Sačuvala sam tu fotografiju sebi za nauk: svetlosne projekcije ne postoje pod blicem.

Hol ispred planetarijuma krasi još jedna lepota: metar sa metar veliki, satelitski snimci Zemlje. Gradovi, kao slike rađene špahlicom, reke kao arabeske, Pariz sa uočljivim Luvrom u sredini...

Zatim je prošlo još neko vreme dok mi neko nije otkrio da La Villette nije samo neki prostor na obodu mape grada, već da se tamo nalazi i magični Cité des Sciences sa još većim i nezaboravnijim planetarijumom. Ta činjenica je izazvala misao, koja me je u isto vreme i obradovala i uplašila: «Šta ako ih ima još?»

Pre nego što ću se otisnuti na dalek put metroom, do «Porte de la Villette», sedamnaestu stanicu od moje, svratila sam jednog kišnog dana u jednu čarobnu radnju, «La Maison de l'Astronomie», na koju mi je slučajem ukazala jedna žena, koja je samo da mi to kaže, doputovala to jutro čak iz Australije. Došavši sasvim drugim povodom, da nađem mapu južnog neba, upoznala sam jednog zgodnog dasu, koji mi je zakazao randes – u planetarijumu, ne bi li mi ukazao da i severno nebo ima svojih čari.

20. CITÉ DES SCIENCES

«Zašto misli dolaze onda kada ne možeš da ih zabeležiš, a potrebne su nam i za posle.

Ma, dođu one uvek u pravom trenutku. Samo bismo mi nekad i da ih sačuvamo za posle da se malo pravimo važni.»

21. LA VILLETTE

- *Intergalaktički sastanak* –

Iz metroa se izlazi ravno pred Cité des Sciences, koji spolja izgleda kao ogromni pravougaoni Spens. Ali ovo nije, okovan u staklo između metalnih greda, Sportsko poslovni centar u Novom Sadu. Ovde je sport - fizički običi ceo kompleks, spolja i iznutra, a posao odlično ide od prodaje skupih ulaznica, koje ne mare za propusnice umetnika, naplaćujući svima redom sadržaje širokog zabavno-obrazovnog spektra.

Na ulazu, morate uzeti mapu, da ne gubite sate tek tako lutajući. Tu je i zanosna knjižara sa našminkanim izdanjima o svemu i svačemu. Napred su stepenice za gore i dole, a iza njih red pred biletarnicom. Karta je skupa, ali i lepa. I pruža vam celodnevnu radost u Gradu nauke.

Stala sam u red i pogledala u svoj telefon. Nije se javio. Od sinoć, kako je obećao, do sada. Pomislila sam sve ono što se pomisli kad vas ne nazovu u vreme kad je bio dogovor, a ni posle. Da ne bih mislila nešto loše, kao na primer, kako Žan-Dominik kući ima ženu, koja je videla moj katalog sa brojem telefona i umlatila ga, pa sad sedi u ćošku miran, kao bubica; ili kako je baš prethodno večer, kada je pošao kući da me nazove, pao niz male stepenice svoje radnje, doživeo amneziju i na prvi pogled, ne znajući zašto, zavoleo ambijent u kojem se obreo i ostao tu do jutra, jer je počeo da čita te divne knjige, upijajući nebrojene informacije, koje je mogao naći u njima, ali nikako ne razumevajući jezik jedne tanke knjižice sa lepim slikama i ne toliko preciznim mapama...; ili da je, možda rodnom iz Novog Sada... Umesto toga, tapkala sam se, u sebi, po ramenu, pomišljajući na silu: «Izgubio je broj, pa se sekira... Sigurno je izgubio broj... pa se sekira...» Red je odmicao. Nisam više htela da pretpostavljam. Okrenula sam broj koji mi je dao... za slučaj da je izgubio moj... pa, da se ne sekira... Telefon je odzvonio i niko se nije javio. Onda sam se setila one male laži Parižanina-astronoma koji, kao, nikad nije bio u ovom planetarijumu. «I ti si mi neki Lav. Lažljivac jedan», zaključila sam razočarana i izbrisala njegov broj iz telefona. Pa, nek se i sekira.

U Parizu se mogu naći svakakva čuda, a u Cité des Sciences takva da za čas posla možete zaboraviti i Žan-Dominika. Meni se to dogodilo već kod stepeništa. Iznad naših glava visili su, s krova, avioni. Pravi mali avioni. Na drugom spratu, pored planetarijuma, koji spolja izgleda kao belo metalno bure, a iznutra kao sala za svemirske konferencije, nalazi se i jedan omanji spejs šatl. U šatliću su ljudske figure u skafanderima, a njihovi blokčići i olovčice vise sa tankih, nevidljivih najlona, kao da lebde u bestežinskom prostoru, da bismo mi za svoje pare mogli lakše da zamislimo kako to izgleda biti astronaut. Odlična je i izložba fotografija svemira ispred ulaza u «belo bure». Na samom ulazu su informacije u koliko sati koju temu možete da saslušate sa svojom kartom. Da sam mogla sa jednom da prisustvujem svim projekcijama, to bih i učinila. U 11 sati «Misterije južnog neba», u 12 «O evoluciji svemira», u 14 «O planetama», a u 15 moje «Krstarenje galaksijom». Nikog nije bilo uz mene da mi zameri, ako bih ostala u «buretu» i čitav dan. Ali, uprava planetarijuma je saznala za moje namere i preduhitrla me je ograničenjem karte na samo jednu predstavu.

U sali se nismo još svi okupili, kada sam se zavalila u fotelju veću od sebe i istog trena nenadano poglela s njom. Brzo sam se pridigla. To su bile prave stolice za razgledanje svemira: pokretljive u svim pravcima, pa i na dole. Uskoro sam otkrila da nisam jedina, koja je na trenutak nestala zajedno sa «astronomskom foteljom», pošto je sela u nju. Zabavno je gledati pridošlice kako se iznenade pokretljivošću stolice, a onda vas pogledaju sa stidom kao da vi takve stolice imate i kod kuće, pa su se samo oni mogli ovako obrukati. Naravno, vi se pritom, pogledom ne odajete.

U salu je ulazilo još Zemljana. Očekivala sam da stignu i vođa Klingonaca i vođa onih visokih zelenih, sa ozbiljnim duguljastim glavama, pod svemirskim plaštom na šljokice, sa velikom dignutom kragmom, pa da počnemo sednicu. Sve pridošlice su se međusobno pozdravljale intergalaktičkim «pozdravom stolicom». Znali smo svi da će dlakavi Rođak It i njegov mali dlakavi podmladak opet kasniti. Naravno, ušli su tek pošto je demonstrator već zauzeo svoje mesto i rutinski počeo da govori na svom jeziku. Postepeno je smanjivao svetlo, tako da nam se oči polako naviknu na prvi, drugi i treći sumrak, a onda se ponovio onaj zajednički uzdah svih prisutnih, koji svaki planetarijum, uvek izazove kad najzad prikaže sve zvezde.

Ovo nebo je bilo mnogo veće od svih dosadašnjih pod kupolama. Tu su se magline o kojima bi bila reč same približavale iz svemira, a onda ponovo udaljavale. Prilazile su sa svih strana, kao i mi njima, jednoj po jednoj, kako nam je govornik izlagao problem. Pobunjenici u prethodnoj galaksiji su s pravom dobili šta su i zaslužili i to je u redu, ali sada se osećaju posledice na ovoj galaksiji, koju posmatramo. Vidite ovde. Visoki zeleni vođa svog naroda sa dugim ozbiljnim licem, zatrubio je nosom u niskim autoritativnim tonovima, opisujući probleme u upravi Andromedine galaksije izazvane njenim nekontrolisanim približavanjem Mlečnom putu. Iznad nas, preko polovine kupole, blještala je spirala Andromedine galaksije. Demonstrator ju je uvećao kao da smo joj preko puta. Sve te zvezde samo što se ne sručiše na nas. Ili mi na njih. Klingonac je iznenada sevnuo svojim kompjuterskim očima, pokušavajući da naruši dirljivi trenutak i napravi pometnju među redovima Intergalaktičkog saveta, zaslepljujući mu vid. Bio je prerušen u posetioca planetarijuma, koji je poneo fotoaparata da pravi fotografije projekcija! Blicem! Pa, ko je to još video! Sa kosom podeljenom u dva velika «telefončića» na ušima, zaslepljena ovim napadom, napamet sam ga pogledala mrko iz svoje bele strukirane odore. Pravio se da me ne vidi u mraku, samo zato što sam sedela na drugom kraju okruglog stola-projektora. Klingonci generalno ne vole druge krajeve, ali ni bilo kakve druge, tako da mu se nije dopalo ni što se sednica završila ubrzo zatim. Prebrzo. Bilo je još toliko nenačetih pitanja i još tačka «Razno»... Klingonac je malo negodovao, jer nije stigao na red da izloži probleme svog zvezdanog sistema, ali ostale vođe su uvređene, već posedale u svoje letelice i raspršile se u pravcima svojih galaksija i njihovih zaselaka. Pomalo tužna zbog prerano završenog skupa, vukla sam noge za sobom, odlazući trenutak odlaska na zadatak, koji sam dobila. Namerno su to radili da bismo se vraćali. Nema problema, ali moja karta je skuplja za put od Novog Sada!

Lutala sam «svemirskom stanicom», zapravo, šetala oko «bureta» još uvek i oduševljena i tužna, kad sam naišla na nekoliko «ulica» paravana i odeljaka sa spravama, koje su kod astronoma izazivale radost, jednaku pomodarkinjoj sreći u šoping centru.

Astronomska izložba me je ponovo utešila. Ušla sam u laboratoriju tima naučnika, koji će da spasu celu stvar o kojoj smo sastančili malopre.

Bioskop planetarijuma je predamnom bio pretočen u niz igračaka. U paviljonima do planetarijuma, jedan za drugim, nižu se zakoni fizike upotrebljeni za razumevanje svemira i to toliko očito da na ovom času morate naučiti gradivo. Ako sednete pred jedan okrugli prozor neće se dogoditi ništa, ali kada se sklonite, na prozoru iza vas ostaće vaše lice slikano toplotom. Infracrveno svetlo, ovde je upotrebljeno kao zabava da kroz nju pokaže kako opisuje stvarnost reagujući na toplotu. Provela sam dosta vremena pipkajući svoju tašnu i sklanjajući zatim ruku da bih ponovo videla kako toplota u obliku moje šake ostane još izvesno vreme na torbi. Toplotni portret je, ipak, delovao pomalo morbidno. Onda sam morala da se sklonim da bi se smanjio red, koji je nastao iza mene.

Malo dalje, bila je još jedna simpatična napravica, koja je objašnjavala Doplerov efekat. Pritiskom na dugme, pokrene se jedna smešna oprugica koja odgore lako i brzo dodiruje vodu u staklenoj četvrtastoj kadici i pravi sitne talase. Talasići predstavljaju zvuk. Pritom oprugica, sitno tapkajući po vodi, još ide i s jednog na drugi kraj one kadice. Sve to se ne gleda direktno. Ispod staklene kadice je svetlo, koje senke talasića vode odslikava na paravančiću, koji je između naprave i publike. Za sve to vreme, glas priča o tome kakav je taj efekat i pušta zvuk auta najglasnije, onda kad je oprugica na sred bazena, a krugovi na paravanu najveći i najjasniji. Kako opruga pođe ka ivicama bazena, a krugovi talasa postajanu manji i bleđi i zvuk odlazi.

Sve to nije bilo tu da bi meni bilo teže da ga opišem, nego zato što je taj efekat zgodno iskorišćen kod «crvenog pomaka», skale koja u zavisnosti da li je bliža crvenom ili plavom delu spektra, pokazuje da li se zvezda u svemiru udaljava ili približava. Tako smo i saznali za namere Andromedine galaksije da nas proguta. Srećom, ni filmovi se ne snimaju sa radnjom u tako dalekoj budućnosti.

Bila je tu i knjiga koja govori... govorom, o Sunčevom sistemu i kojoj sam se smejala kao da je neki tupan. Okreneš ovu stranicu, ona počne da deklamuje, okreneš drugu, ona zaboravi šta je pričala, prekine u po reči i nastavi nešto drugo. Napravu, koja je objašnjavala paralaksu ću opisati u sledećem, dopunjenom izdanju, kao i sobu sa metalnim diskovima na podu i plafonu, koja je zvukom ilustrovala kako nas čestice iz svemira po čitav dan bombarduju i prolaze kroz nas. «Ziunn! Ziunn!»

Žan... kako?

22. LATINSKI KVART

- *Čudesne reakcije turiste* –

«Čovek okružen lepim stvarima jednostavno mora da se ponaša kao Japanac. Sve fotografiše. Ovde su svi Japanci. A sami Japanci su – van sebe. Kako bi tek bili srećni svi mi turisti kada bismo mogli dobiti i one fotografije svih ostalih turista na kojima se nađemo sasvim slučajno, ma koliko se ljubazno sklanjali jedni drugima iz kadrova. Ko su svi ti turisti, ljudi zapravo, koji su na našim brojnim fotografijama sa putovanja? Da znam njihove adrese sigurno bih im poslala fotografije gde su lepo ispali. Sigurna sam da bi i oni ljubazno uzvratili, pogotovo ako bi svetom kružilo ubeđenje da je baksuz ne poslati kolegi – turisti njegovu spontanu fotografiju.»

23. PIJACE PONORNICE

- Organizacija kao još jedna u nizu neobjašnjivih pojava –

Jovana se već drugi put vratila u atelje na ručak, noseći kese pune povrća, kao da dolazi s pijace. I drugi put je govorila – o pijaci. I dalje sam mislila da tako od milja naziva piljarnice, ali tek tad shvatih da nigde u ovom gradu nisam videla pravu pijacu. Čak i kod nas su pijace na svakom ćošku, a ne van naselja kao nekad. «Van naselja» je u Parizu još dalje, pa sam smatrala da su piljarnice supermarketa sasvim dovoljni predstavnici pijaca. Ali, izgleda da su one prave još uvek postojale...

Gde?!

Jovana je pominjala objašnjenja kao: «tu iza ćoška» i «pre nego što pređeš Rivoli» i «onaj trg iza crkve». Sve je zvučalo poznato, ali nigde u blizini nisu pod otvorenim nebom vidane tezge, šarenila hrane i njihovi otresiti prodavci, štedljivi kupci, svađalice i smejalice, galama, izmešani mirisi voća, peciva, ribe i piletine, ni pločnici lepljivi od prosutih i ispuštenih namirnica. Nisam znala šta da mislim o Jovaninom ponašanju. Ona je zaista bila veća žena od mene. Osim što je imala muža i dete, znala je svaku radnju u okolini Sitea, a i dalje od njega.

Možda sam u nekom prošlom životu bila zli muž, a ona dobra trpeljiva žena, pa smo se reinkarnirale u koleginice, tako da ona može s pravom i do mile volje da mi objašnjava gde se šta može nabaviti, da u meni rasplamsava potrošački plamen i želju da nabavim sve! Pogotovo, ako je lepo i povoljno, ali bi me šetnja na vazduhu, makar bila i u pravcu radnje, dozvala u pamet i sprečila u srljanje u ralje loše karme.

Kako je otkrila pijacu za tako kratko vreme i to na potezu kojim sam i sama prolazila svakog dana, ne primetivši je, nikada neću saznati. Jednostavno je jednog dana počela da me ubeđuje da pijace u Parizu postoje i da je jedna od njih baš tu u komšiluku.

Ispred zgrade opštine Marea, gde se nekad mogu videti i mladenci, je mali trg bez klupa. Osim dva reda drveća ispred opštine i ispred zgrade preko puta, na njemu nema ničeg. Osim... Na tlu, među kockama pločnika, su ravnomerno raspoređene, metalom obložene rupe. Često sam ih zapažala, ali s obzirom da se nisu uklapale ni u jednu moju informaciju o tome kako se koriste odbacivala sam ih kao nezanimljive za razmišljanje. Sećam se da sam jednom prošla trgovom kada su ljudi iz kombija vadili duge metalne šipke i zabadali ih u te rupe i da sam se obradovala mislju da će, ako to nisu skele za renoviranje zgrade, za vikend da prirede karneval na tom trgu ili barem kakvu predstavu, jer sam videla da neke od tih konstrukcija dobijaju i nadstrešnice. To, kako mozak sebi rado odabira zanimljive sadržaje i sam od njih gradi priče, prosto je zastrašujuće nekontrolisan proces.

Od toliko organizovanih sadržaja u gradu, različitih manifestacija koje stalno iskrsavaju pred okom i nestaju, od ljudi koji prolaze Rivolijem u fraku, pod cilindrom i suncobranom ili u nekom samoizmišljenom vozilu sa kabinom na dva točka, nisam stigla da se zapitam šta ikad bi sa onom predstavom pred opštinom, na onom lepom neiskorišćenom trgu. Čudni ljudi sa Rivolija, kojih je u svim velegradima na pretek zapravo su proizvod te iste dobre organizacije. Skretali su mi misli sa logičkih zaključaka o svrsi ovog malog trga,

kao da to rade iz osвете sistemu koji ih je proizveo. On nema milosti za nepravilnosti. Ko ne uđe u šemu, evoluirá sam i pretvori se u Jetija.

Nikad u životu mi ne bi palo na pamet da su ljudi iz kombija postavljali pijacu, da je sav taj trud uložen za dva sata spektakla, koji se ponavlja 2-3 puta nedeljno, da bi se zatim pojavili drugi sa šmrkovima, oprali trg, dok oni prvi odnose skele-tezge i da bi se već sledećeg trenutka ponašali kao da ništa nije bilo. Čitava akcija je organizovana tako, da bi ostatak dana grad izgledao doteran za šetnje i slikanje, a ne kao neka umazana domaćica u kariranim papučama.

Da nisam sasvim slučajno, nekoliko dana kasnije, sopstvenim očima najzad videla pijacu, nikad joj ne bih verovala. Mislila bih da je jednostavno nostalgična ili da je to neka priča za Belu, na koju treba da klimam glavom, jer je u pitanju pedagoški trik.

A, pijaca je bila pravi supermarket, kao sa sajma pijaca. Od svih vrsta maslinki, peciva i hlebova do pečenih pilića, avokada, dinja i sveg onog običnog zeleniša, koji svaka pristojna pijaca ima i onog neobičnog, koje ni ne znam kako se zove, a kamoli kako se jede. «Supruga» Jovana se potrudila da sazna raspored manifestacija pijace, tako da nam ništa nije nedostajalo, ali o detaljima bolje pitajte nju.

Lov na pijacu je, svakako, jedan od egzotičnijih sportova u Parizu. Ko je ulovi i uspe da joj prisustvuje, stiče pravo na učlanjenje u udruženje «Onih, koji su videli pijacu», čiji smo ponosni članovi.

24. METRO

- Najveća radost Pariza –

Metro je posebna disciplina. Mora se savladati kao azbuka na samom početku školovanja. Onaj ko ne razume Metro, taj je nepismen iz velegrada. Kao napredni turista brzo sam savladala azbuku uz pomoć prijatelja, ali tek nakon lake uvređenosti kada su me prvi put zvali u drugi deo grada, da sama samcijata, u smiraj dana dođem na večeru! Onim metroom gde se vozažu svakakvi? Po mraku? Devet stanica! Sve do «osamnaestog»! Ton kojim mi se Arno obraćao dajući mi instrukcije kako da do njih stignem, a koji je zvučao kao da je sve sasvim u redu, sprečio me je da ne svисnem od brige i ne obrukam se baš odmah po dolasku u metropolu. Ali savladavši strah i tu svoju prvu samostalnu noćnu vožnju sa visokim ocenama, položila sam prvi razred.

Metro je vrlo jasan, jer ga koriste i oni zbunjeniji od mene tada. Svaka stanica govori svojim enterijerom o kraju ispod kog je. Ne samo o sjaju ili bedi kraja, već i o nameni: Opera, planetarijum, šoping centar... Putokazi se brzo uoče i nauče zato što ih IMA. To zna da pomogne. Mesečna karta i slatka mala mapa nisu samo dragoceni suveniri. Oni su verni i informisani saputnici. Negde su stepenice «pešačke», negde pokretne, a negde je pokretan i - pod!... Znam da su putnici raznih aerodroma ovo već davno iskusili, ali ja sam u Pariz stigla autobusom. Znam i da sam kao inteligentno i obavešteno i snalažljivo biće dosta toga novog otkrila neiznenađena, pa još i sa određenom dozom kulturne hladnoće... ali pokretna traka! To je najbolji izum Pariza! To je izum čovečanstva! Točak je izgubio svoje značenje i pao u zaborav onog trenutka kad sam otkrila čari pokretne trake.

Na dva mesta sam je otkrila. Na stanicama gde se ukršta mnogo linija, gde je više nivoa i udaljenih perona. Umorni putnici ne treba da pešače u metrou, jer nisu zato platili kartu i zato je smišljen metro metroa! A sada tajna kojom sam ustvari i danas ushićena: niko na toj traci ne stoji i ne čeka da ga ona sama dovede do svog kraja. Svi hodaju i time duplo žure. Kada njome i hodate i vozite se istovremeno, imate osećaj da - letite!

Svaki put kada sam letela tom trakom osećajući... neizmernu... neizmernost, gledala sam sva ostala lica koja su mi išla u susret sa trake iz susednog smera i pitala se osećaju li i oni ovo isto ili su oguglali? Pa, nisu svi baš ovde oduvek. I nisu svi došli avionom. A ako osećaju što i ja, pokušavaju li to da sakriju kao i ja, koliko mogu ili ja ništa nisam u stanju da primetim tako zaneta? I izgledam li čudno sa ovim osmehom na licu? Možda kao tek pristigli turista iz Srbije? Svejedno, svaki put mi je ista misao išla kroz glavu: ova traka je prekratka. Jednom kad ne budem žurila ili kad shvatim da me u stvari niko ni ne primećuje moraću napraviti krug! Jednom ću se voziti čitav sat!

Sa tom namerom sam jedan dan najzad stigla pred takvu traku.

Baš taj dan ona se pokvarila...

Istina je da ništa ne treba želeti previše. Verovali ili ne, ta traka bila je moj najveći, najspektakularniji provod! Imala sam ja i mnogo drugih provoda iz Pariza na kojima su mi prijatelji kasnije zavideli: i nedelje u Luvru i grob Tea i Vinsenta Van Goga i kafiće i restorane i koncerte po celom gradu za Dan muzike i radnju sa astronomskim materijalom u kojoj radi zgodni trgovac i večeru u Matisovom ateljeu i piknike na Seni i ljude iz celog

sveta i muzeje svega i svačega i planetarijume i štrajkove prosvetnih radnika na ulicama i izlet na spektakularni miting radničke partije sa sve koncertima na četiri bine, bibliotekom, bioskopom, cedetekom, zabavištem i restoranima sa nacionalnim kuhinjama i kus – kus i ostale ručkove i večere buduće supruge mog bivšeg momka i parkove i krovove i vožnju brodom ispod svih pariskih mostova od Ajfelovog tornja do Kipa slobode, i Sakre ker, Monmartr i Ajfelovu kulu lično! Ali letenje u metrou...

Prošlo je nedelju – dve i ja sam prebolela šok sudbine i pešačenje bez «ubrzanja» po pokvarenoj traci. Putovala sam opet s jednog kraja grada na drugi i menjala linije, kad sam se najzad, ponovo, slučajem našla pred njom.

Radila je.

Rekoh sebi tada tihim glasom, kojim se donose sve važne odluke: sad ili nikad.

Sad!

Lebdela sam po pokretnoj traci hodajući brzinom trka. Stigla sam do kraja trake. Pomislila sam: «Nekome će ovo izgledati kao da sam možda nešto zaboravila ili sam shvatila da nisam na dobrom putu, pa se zato vraćam, a dok se opet pojavim iz istog pravca taj neko će već i otići. Niko se ovde, ionako ne zadržava.» Sasvim ozbiljnog lica vratila sam se u traku levo, koja je išla u suprotnom pravcu. A onda me više uopšte nije bilo briga postoji li još neko ili nešto osim ove dve trake. Žurila sam kao da nemam težinu i obilazila spore pojedince sa ljubaznim «pardon»... Jedanput, pa nazad, pa opet i opet... sve dok mi se nije zavrtelo u glavi od uzbuđenja. Niko nije primetio moju zabavu, a posle onog prethodnog razočarenja nije me ni bilo briga!

Šta da kažem u odbranu svog izbora najspektakularnijeg spektakla Pariza? Bojim se, ništa. C'est la vie...

25. IZVAN ARONDISMANA

- Pod zavesom francuskog jezika -

Prvi put sam za reč «grev» čula kada sam sa Jovanom i Belom otišla da zvanično obeležim svoje turističko boravljenje u Parizu, odnosno da posetimo Ajfelovu kulu. Obavile smo svoje gostinjsko hodočašće i vratile se na stanicu metroa, koja je na tom mestu iznad površine zemlje, jer njome prolaze RER linije, one koje idu i van arondismana. Žena sa razglasa je stalno najavljivala nešto, a mi je ne bismo razumele ni da je pričala na srpskom. Ljudi na stanici je bilo u sve većem broju, a voza da ih nekud odnese - nikad. I shvatile smo da je situacija neuobičajena. Upitale smo dve žene do nas o čemu se radi. Bile su ljubazne da na englesko pitanje odgovore engleskim odgovorom, ali reč «grev» nisu znale da prevedu ni pored najbolje volje. Tu je u pomoć priskočila najmanja na svetu knjižica, šala i razbibriga svih koji su je ikad videli, francusko-srpski rečnik sa 12500 reči utisnutih 1955. godine na 582 stranice visoke 6,5 i široke 4,5 santimetra. To je malo debeljuškasto blago u crvenim pohabanim koricama napravljenim za najmanji džep, koje je moj tata čuvao od svojih školskih dana da bi mi ga pred put predao i koje mi je razdanilo mnogo usputnih nejasnoća.

Kažete «grev»? G - grev... Među 12500 reči, pod «G», ubrzo sam pronašla «grev». Štrajk! Pogledala sam u Jovanu: «I oni imaju štrajk!» Blago nama, pomislila sam. I to baš kad smo ovako daleko od ateljea sa malim detetom! Već sam nas videla, u mislima, kako četiri sata kasnije pešačimo i dalje ka Siteu, polako vukući umornu Belu sa sobom, dok ona viče kako je gladna i žedna i ponavlja: «Kad ćemo stići?» Da nije Bela bila sa nama, videla bih sebe u toj ulozi.

Međutim, ženski glas sa razglasa je objavio još nešto, što nam je sudeći po izrazima lica onih koji su je razumeli, dalo nadu. Voz je ubrzo stigao i mi smo uskočile u njega.

«Grev» je ceo maj i juni lebdeo kao pretnja nad Parizom. Štrajkovali su radnici metroa i prosvete. Učitelji i mašinovođe su u nemilosti u celom svetu.

Nekoliko nedelja kasnije, dok sam jurcala po Rivoliju tražeći mesto da kupim kredit za mobilni, jer me je centrala stalno opominjala da će da me telefonski obespravi ukoliko do petnaestog ne uplatim još u «kasicu», zazvonio je, novaca gladan telefon. Zvao me je Erve, bivši Nađin momak. Ništa ga nisam razumela, osim da je to on. Uspela sam da mu objasnim da je bolje da nazove Arna da mu objasni šta hoće, pa da čujem prevod. Arno je nazvao i preneo da Erve hoće da me sutra povede na koncert u jedno mesto, pola sata vožnje autom od Pariza. Plan je zvučao kao odlazak na Frušku goru za Prvi maj, koji sam te godine propustila, jer sam došla u Pariz, pa sam pomislila. «Što da ne nadoknadim!» Ponovo je nazvao Erve, a ja sam rekla: «Oui.»

SELO

Našli smo se sutra dan, oko jedan, ispred Sitea. Cmok-cmok, pozdravio se Erve francuski, po obrazima. Ponela sam mali rečnik, srednji rečnik i blokče, ako bude bilo potrebno i da nacrtam. To je bio odličan dan za vežbanje francuskog, jer sam bila primorana da ga

govorim čitav dan bez ičije prevodilačke pomoći i da se snalazim kako znam i umem. Na kraju dana glava mi je bila kao lubenica od napora da se sa govorom snađem, ali vredelo je uposliti je.

Vozili smo se kroz Pariz, pa kroz okolinu Pariza i još jedan deo puta kroz prirodu, koji u poređenju sa prethodnom vožnjom kroz grad i nije bio tako dug. Stigli smo na parking nekog sela na brdašcu obraslom u šumarke, a onda nastavili pešice uzbrdo.

Erve mi je nekako objasnio da smo se uputili na politički skup. Politika se na svim jezicima isto izgovara. Namrštila sam se, pomišljajući u šta sam se uvalila, već zamišljajući govornike na bini, kako kroz megafone, vatreno zastupaju nečije stavove. Prišli smo uzbrdici gde je bio utvrđen kamp. Na ulazu su bile šarene zastave, a svuda u kampu, među drvećem, razapete poruke: «Proleterci svih zemalja ujedinite se», «Naša nacionalnost je – radnik» i slično. Počela sam da se smejem. Pa, ovo je kao nekad! Kao kod kuće! Ovo je kao pravi Prvi maj! Gde smo mi ispred Zapada... Nisam znala da mu prevedem svoje veselje.

Bio je to sindikat na delu. To su bili štrajkači – uživo. Učitelji i mašinovođe. Moja novonastala odomaćenost bila je pomućena samo jednim opažanjem: kakva organizacija! Usred proplanka u šumi, bio je organizovan sindikatov grad. Na samom ulazu, pod šatorima: jasle za bebe, krevci, igračke, pesak, organizovano čuvanje dece tokom čitavog dana, sve ograđeno veselom šarenom ogradom. Malo dalje, restorani: afrička kuhinja, indijska, grčka... Pa CD-teka, biblioteka, sve u drvenim barakama-tezgama urbanizovanim u priručno selo. Malo dalje: hotel - kamp sa šatorima, jer ovaj događaj traje tri dana, a ima ih i koji su došli izdaleka.

Tako se priprema štrajk.

Odmah pored kampa su toaleti u plastičnim kabinama. U nastavku «ulice» se smestio bioskop – malo veći šator, preko puta kojeg je drugi, malo manji, gde prodaju karte. Ispred biletarnice je bio red. Izbor filmova za samo tri dana je bio velik, a bioskop je zaista imao projekcije po ceo dan. Kao fil među korama bogatih sadržaja štrajkačke torte, povremeno su iskrsavale različite igračke za male i velike: «baci obroč na stubić» i ostale kojih se ne sećam, jer ih se nismo igrali. Dovoljno sam bezuspešna bila i u ovoj. U centru «naselja» su bile šatre za održavanje tribina i debata, sa izložbama na panoima, posvećenim ljudskim pravima. One su bile prazne. Po obodima «naselja» je bilo nekoliko bina: jedna za kamernu muziku, jedna za džez, jedna za rok koncerte i jedna za svaki slučaj.

Šetali smo se unaokolo, divila sam se «priručnom» izobilju, a Erve-aktivista me je stalno nutkao u želji da me ugosti nečim. Videla sam u daljini, na proplanku preko puta, da piše «turska kafa». Iako se kod nas odavno zvala «kuvana», znala sam da to hoću. Rekoh mu da želim tursku kafu i pokazala u tom pravcu. Odlično, obradovao se što sam najzad počela da izvoljevam. Naručio je kod prodavačice. Ona ga je zatim nešto pitala, a on je pitao mene. Shvatila sam da je pitanje - od čega hoću kafu!! Kako od čega, pobogu, pomislila sam. Jel ima od kafe?.. «Hoćeš od jabuke ili od sveta?» ponudio je. Moj kompjuter se «zakucao». Ovo je suviše egzotično za moj ukus, pomislih. Kakva kafa od sveta! Kako od jabuke! Šta je s ovim ljudima? «Kako?» rekoh Erveu. On ponovi isto.

Pružih mu moj rečnikčić da se snalazi dok se sama ne sporazumem sa prodavačicom. «Jel pričate engleski? Ne? Niko? Dobro.» I ponovih na francuskom da želim kafu. «Aaaa! Kafu! Što ne kažeš?» Laknu prodavačici. U to mi Erve pruži rečnik i pokaza prstom

govoreći onu reč koja zvuči kao svet - «mond». Upirao je prstom u nanu – «mant» (menthe). Niko svoj jezik ne izgovara razgovetno. On je mislio da hoću čaj.

Kako smo rešili problem kafe, koja u svetu raste na drveću jabuka, seli smo u hlad za jedan stočić da odslušamo koncert gudača, koji je upravo počinjao. Nismo ga ni slušali, jer smo se sporazumevali, što nije išlo lako. Čini mi se da mi je objasnio da su Nađa i Arno čaknuti, ali ne smem da tvrdim, jer sam upravo pokazala svoju sposobnost prevođenja s francuskog.

Posle toga ponovo smo krenuli u šetnju «selom», a kad smo otkrili da na rok bini upravo počinje koncert, svratili smo do barake obližnjeg restorana i kupili piletinu i pomfrit. Uzeli smo poslužavnike i ručali na travi slušajući veseli latino bend i gledali ga kako skakuće po celoj bini. Erve je znao pevača i bio ponosan na tu činjenicu, jer mu se činilo da mi se bend sviđa. Mnogo ljudi je uživalo sedeći i ležeći na suncu. Mnogi su poustajali i igrali. Deca su trčala naokolo i skakala, i roditelji, takođe. Posle sat vremena, kad smo se zasitili prirode i proletarijata, polako smo pošli nazad. Erve se na izlazu pozdravio i sa jednim momkom, koji je dobio opekotine od sunca pazeći, čitav dan pod njim, da autobusi koji su za džabe vozili narod do ovog mesta, bez problema nađu mesto za parkiranje.

Malo mesto kraj kojeg je organizovan ovaj štrajkački grad, bilo je vizuelno u sasvim drugom duhu. Mali trg ispred male crkve govorio je da se ovde svi znaju, da od drugog svetskog rata nije bilo pridošlica, osim možda neke mlade iz Nemačke. Pariz je bio suviše blizu da bi se neko doseljivao baš u njegovo obližnje selo. Visoka živa ograda oko velikih bašta kuća je, ne znam zašto, asocirala na malobrojne tinejdžere koje svi imaju na oku, pa se skrivaju od odraslih i krišom divljaju, puše i piju. Nisam videla ni jednu radnju usput, ali tim gore. Sigurno je bila jedna u koju su svi morali da idu i jao tebi ako se zameriš kasirki. Vlasnici radnje bili su time i vlasnici ovog grada, kako god da je išao posao. Ma koliko da je živa ograda bila lepo podšišana, crkva na trgu intimna i rustična, a vazduh čist, pomislila sam, da mi je muž iz ovog mesta, razvela bih se.

OVER

U kolima je Erve opet nešto objašnjavao. Vozio je i nije mogao da vršlja po rečniku. Nisam ni ja pronalazila tu reč koju je pominjao, ako sam je dobro razumela... Sklapao je ruke, pa je izgledalo kao da se moli. Ne, nešto je vezano za umetnike... nešto umetnicima sveto... Nema veze, pokazao je. Videću uskoro. Stigli smo u Over. Vozili smo se još rustičnijim mestom od prethodnog, s tim što ovo nije imalo toliko umirujućeg zelenila i delovalo je depresivnije. Bilo je načinjeno uzbrdicama i nizbrdicama i kamenim zidovima i uličicama, u kojima su neke kuće bile stare, a neke su zidane tako da izgledaju kao da su stare i ne odudaraju od prethodnih.

Erve je najzad stao pošto je auto uspeo uzbrdo u jednu ulicu. Stao je iza leđa jedne crkve. Dva putića su se račvala od nas u njenom pravcu zaobilazeći je s obe strane. Imala je paralelne linije, ali sam odmah shvatila odakle je znam. Prepoznala sam sliku, koju sam pre neki dan videla u Muzeju d'Orse. Njena reprodukcija stajala je i na metalnoj tabli, desno od mesta na kom smo mi stajali. U dnu reprodukcije «L'Eglise d'Auvers» stajao je i dirljiv citat Vinsenta Van Goga čija je slika to bila. Nisam mogla da prevedem sve, a ni Erve nije mogao da mi pomogne, ali videla sam da je bio ganut. Počela sam da skakućem okolo od uhićenja,

da se nerviram što nikad ne ponesem fotoaparata kad mi treba, da zamišljam kako je to bilo - nekad... Na čuvenoj Van Gogovoj slici levim puteljkom je odlazila žena. Tog dana je nije bilo, pa sam na to mesto na puteljku stala «ušavši mu u sliku». Koliko li se nas bezbrižnih turista dosetilo iste šale. Da li je Van Gogu ikad palo na pamet da nas zamišlja kako se glupiramo u budućnosti, kao što smo mi pokušavali da zamislimo njega u prošlosti na njegovom ozbiljnom poslu? I da jeste, morao je to zadržati za sebe, da ne zabrine doktora Gašea...

Kada smo ponovo seli u kola, Erve je nastavio da vozi uzbrdo i stigli smo do groblja na vrhu brda. Svud okolo bila su polja u kojima se žito lenjo ljujalo. Idući duž zida, pronašli smo mala bela vrata od kovanog gvožđa. Poruka za turiste na njima bila je «Grob Tea i Vinsenta van Goga se nalazi uza zid, desno od vrata». Da ne lutamo. Znači, zato je Erve sklapao ruke. Rekao je «Izvinite nas» i ja sam ponovila isto na francuskom. Kad si u Rimu... Stali smo pred dve skromne ploče obrasle bršljanom. Na oba groba stajalo je sveže cveće i videlo se da se na njih pazi bez pompe, ali krajnje brižno. Nažalost, čak i ovakva mesta prerastu u atrakciju. Turistima ništa nije sveto. Na groblju je pirkao vetar kao što na svim piri. Ostali smo nekoliko trenutaka, a onda otišli da ne smetamo.

Vozili smo se još po Overu. To mesto je u stvari, Van Gogov mauzolej. Na svakom ćošku stoji tabla, poput one prve, sa reprodukcijom slike koju je naslikao baš na tom mestu. Kraj jednog trga je slika zgrade opštine sa zastavama na balkonu. Na tom trgu je ta zgrada opštine. Na okuci puta, odakle se pruža pogled na dolinu je tabla sa slikom te doline slikane sa te okuke. Na malom raskršću dve strme krivudave uličice, na jednom uglu je Van Gogova slika naspramnog ćoška, na drugom Gogenova slika onog prvog. Tu su sedeli zajedno, ćaskali, slikuckali i stajali na prolazu radnom francuskom seljaku, koji se pitao ko ih plaća da tako dangube po čitav dan. Niz jednu od ulica, koje vode od tog malog raskršća, bio je portret doktora Gašea. Tu je i muzej, ali taj dan je bio zatvoren. Doktor nije slikan baš na tom mestu, ali pretpostavljam da je živio u kući iza ograde i bašte. Ne znam šta su sve sačuvali u toj kući, ali dovoljno zanosna je bila i istorija sačuvana i pokazana na ulicama Overa.

BAGLJAŠ

Na povratku u Pariz, nekoliko puta me je pozvala Milica. Htela je da se nađemo u jednom restoranu u ulici čije ime nisam mogla da izgovorim. Erve je hteo da me odbaci tamo, a pošto me nije razumeo, na kraju je preuzeo slušalicu i Milica mu je objasnila sama. Nakon što smo putem Milice uspeali da se sporazumemo, Erve je predložio da pre nego što me odveze u restoran, svratimo do njega da nahrani psa i mačku.

Tada smo ušli u nezanimljiv Pariz. To je bio deo izvan arondismana. On nije ni u jednom vodiču, jer se ne razlikuje od ostalih običnih gradova i nema ni jedan razlog, kojim zaslužuje posebnu pažnju ljudi koji dolaze iz istih takvih običnih gradova. Taj deo grada je lako mogao da bude i Bagljaš u Zrenjaninu. Da se tu stvorim i skinem povez sa očiju, dugo bih pogađala. Bagljašu svaka čast, ali niko ga ne bi očekivao i u Parizu. To je zdravo radničko naselje izgrađeno sedamdesetih i osamdesetih godina, što se može zaključiti po arhitekturi, starosti drveća i betonskim trafo-stanicama. Erve je svoj stan dobio na korišćenje od škole, u kojoj radi kao portir. Žena ga je napustila prethodne godine posle dvadeset pet

godina braka i troje dece. Venčali su se sa osamnaest godina, a ona je sad našla drugog. Prijatelji su sve troje, bila sam sigurna. I ljube se u obraze. Stariji sin mu je samo koju godinu mlađi od mene, a ćerka se nedavno porodila. Kakav dan! Sa razvedenim dedom-komunistom, koji čuva svoju mladost u džinsu i neozbiljnim hipi loknicama na glavi, išla sam u šumu na skup sindikata u štrajku, pa u memorijalno selo čuvenog slikara, a sad da nahranimo kućne ljubimce! Kakav sled događaja! Gde ove slike da poredam? I kad da stignem? Da se knjige pišu onim redom kojim se radnja zapravo dešava, niko ništa ne bi čitao. Znala sam već tad da će proći mnogo vremena dok proces reminiscencije ne započne sa radom. Možda ni sad nije spreman.

Kad sam dolazila onim gastarbajterskim autobusom u Pariz, do mene je sedeo jedan razgovorljivi čiča s brkovima, kojeg sam izluđivala svojom nekomunikativnošću i sposobnošću da spavam sve vreme puta. Imam neobičan dar da ceo put prespavam, makar da traje i 30 sati. Tek na sat vremena pred Pariz, razbudila sam se i počela da pratim pejzaže i oznake na putu. Tu je uspeo da se ispriča koliko je mogao. Nije saznao kod koga idem, kod rođaka ili kod momka... ni ko će da me sačeka, rođaci ili momak... ali me je upozorio da ne idem sama kroz «devedeset treći», pogotovo da se čuvam u kafanama, jer hoće da se potuku. Kasnije su mi objasnili da je to neki industrijski kraj u kojem ima dosta naših ljudi, koji tamo rade od jutra do mraka i posle ogovaraju sve nas kod kuće, kako smo lenji i čekamo da nam oni donesu pare. Isto bi zaradili i da su toliko kod kuće radili, pa ne znam što su im oni u zavičajju krivi što su se tek u inostranstvu inspirisali na vrednoću.

Kraj u kojem je živeo Erve sa Bagljaša je delovao malo finije od opisa onog čiče i nisam baš sigurna ni gde je na mapi okoline grada, ali taj kraj je i pored svoje nezanimljivosti atraktivan da se pomene, jer se tu može progovoriti nemušt看im jezikom.

Čim je Erve otključao vrata stana, pas velik kao tele je pobegao u sobu, jer se boji nepoznatih ljudi. Vrata stana su ostala otvorena. To je smanjivalo neprijatnost, nastalu ulaskom osoba suprotnih polova u intimni prostor jedne od njih, a bilo je potrebno da i životinje nesmetano izađu napolje da se olakšaju. Pogotovo pas. Međutim, nisam bila sigurna da li i mačka treba da švrlja okolo. Mačke se ne vraćaju na zvižduk. Dok je Erve, u drugoj sobi, tetošio i mamio psa da izađe, maca se približila ulaznim vratima. Nesigurna u ispravnost njene odluke, htela sam da je pozovem da se vrati. Ali kako? To je francuska mačka. Da je ne zbunjujem, šapnula sam za njom: «Chat!» (Mačko!), na šta se ona okrenu i izvi jedno rame, kao da veoma napeto čeka da nastavim. «Viens!» (Dođi!) rekoh i ona se polako okrete i prošavši pored mene, ode u drugi kraj sobe. Ta mačka bila je prva, koja je bez problema razumela moj francuski. Časovi stranog jezika su se najzad isplatili. Šokirana i svojom i njenom reakcijom, izašla sam napolje da ćutke sačekam da životinje i Erve obave šta imaju.

Po dolasku u restoran gde me je na večeru čekala Milica sa još nekoliko njenih prijatelja, uzornih i prijatnih intelektualaca sa raznih strana sveta i gde smo aktivista Erve i ja, došavši s prvomajskog uranka, delovali kao dva uljeza, najzad sam progovorila jezik, koji znam i bila zahvalna lakoći kojom se može s ljudima komunicirati. Šta god da su u Vavilonu zgrešile naše dede, bilo je to jako gadno, jer nerazumevanje je strašna kazna. Lako je ne sporazumeti se i kad ljudi isti jezik govore, a dići još prepreka nepoznatim jezikom znači

apstrahovati čitavog čoveka. Različiti jezici stoje kao zamućena stakla, kao zavese među ljudima. Kad se nečiji jezik savlada, zavese padaju, a ljudi postaju vidljivi. Stranci postaju bliski i stvarni u momentu kad progovore naš jezik, iako su sve vreme stajali pred nama ne menjajući se.

Pre nego što je otišao iz restorana, Erve je ćaskajući na francuskom sa Milicom osetio olakšanje, koju normalna komunikacija pruža. Meni se isto to dogodilo pošto sam progovorila svoj jezik sa nekim od Miličinih prijatelja, koji su sedeli za stolom, a bili poreklom sa naših nepostojanih prostora. Milica, koja nije sklona traču, priznala mi je kasnije da se zabrinula kada je videla mog pratioca, misleći da sam mogla i boljeg naći, iako ga nisam «našla». Bez obzira na njegov imidž, pohvalila sam njegovu predusretljivost zahvaljujući kojoj sam zanimljivo provela dan. Međutim, morala sam da se požalim na celodnevni napor prouzrokovan sporazumevanjem sa Erveom isključivo na njegovom jeziku, jer on ne razume ni reč engleskog. «Kako kad je osam godina učio engleski u školi? Sad mi je rekao...» Upitala me je Milica... Da se i moja učiteljica francuskog dosetila ovog Erveovog trika, moje znanje tog jezika bi danas sigurno bilo fantastično.

Posle nekoliko dana osetila sam još jedan teret svoje razbibrige na izletu. Osećala sam se kao zlikovac što nekom ko se potrudio da mi pokaže malo više od Pariza, moram grubo da kažem da neću opet da ga vidim, ali druge mi nije bilo. Erve je počeo da gnjavi. Kao da je radio na normu i po zadatku, za dva sata okrenuo je moj telefon tačno 22 puta. To je izbrojao moj telefon. Bila sam uvređena time. Shvatila sam da Erve u meni vidi nedozrelu devojčicu u telu žene, samo zato što komuniciram dečijim francuskim. Svi stranci, koji šuketaju nečiji jezik, trudeći se da ga govore, neplanirano bude beskrajne simpatije i zaštitničke pobude. Problem je bio u tome što na neka druga dva jezika, od kojih je on jedan učio u školi, znam da kažem sve što hoću, a on ni na jednom nije bio moj princ. U to me nije ubedilo ni uznemiravanje telefonom, koje je usledilo narednih dana, već je samo zvučalo kao da sam dužna za izlet. Erve je stalno pominjao kako on «svoje srce nosi u ruci», a ja mislim da nije trebalo njime da gađa ljude oko sebe, jer se srce tako ne upotrebljava.

Štrajkači su s istom upornošću, od Pariza, zahtevali svoje. Kada sam uskoro, jedno jutro pošla po hleb i ostalo u radnju, prilazeći Rivoliju, videla sam gužvu, takoreći karneval. Bio je to štrajk, koji su pripremili oni ljudi iz organizovane šume. Reka ljudi sa transparentima, pištaljkama, razglasom i bubnjevima je satima punila ulice grada, prelivajući se kroz njega kao tečnost kroz ušne kanale. Izvadila sam fotoaparata, pojurila u prvu radnju po film i neko vreme provela na ulici fotografišući znamenitost organizovanog štrajka. To je bila velika organizovana žurka zaposlenih, koji su bukom i šetnjom rešavali svoje probleme. Glas o toj žurci je putem medija stigao i do Novog Sada, pa me je nazvala mama da vidi da nisam upala u kakvu gužvu. Gužvu sam do tad već videla i snimila i mirno sam doručkovala u sobi Sitea.

26. CHAMPS – ELYSEES

- *Razgovori usamljenih ljudi* –

U Parizu mnogi govore sami sa sobom. Bila sam ja u velegradima i pre: i u Beogradu i u Atini, ali nisam u njima videla toliki broj ljudi koji su našli taj svet u kojem su večiti centar pažnje.

Pomišljala sam: možda je to neki trend... Onda sam shvatila da polovina tih ljudi zapravo razgovara telefonom preko majušnih slušalica, koje se ne vide na prvi pogled od frizura. Tanki gajtani, koji su im sluh vodili u džepove objašnjavali su mi da su u pitanju snobovi, a ne ljudi sa pravim poremećajem, slušnim ili mentalnim. Njihovi zamišljeni prijatelji su postojali i šetali su se, sa slušalicama u ušima, nekim drugim ulicama. Najzad, dok sam se nakon gotovo dva meseca navikla na sve te žustre konverzacije usamljenih ljudi, što sa telefonom, što bez njega, ugledah sasvim novi izazov!

Već mi je ponestalo para. Nisam htela da početkom meseca kupim mesečnu kartu za metro kako bih uštedela, pa sam svuda gde sam mogla da stignem peške, tako i išla. Na kraju, vraćajući se od još jedne turističke destinacije, koju kao pošten turista od sramote nisam smela da propustim, od Trijumfalne kapije, zaputila sam se i treći put Šanzelizeom.

Prvi put me je tuda provezao kolima bivši momak bivše i tadašnje devojke, a buduće supruge mog bivšeg momka. Vozeći se s Erveom kolima, gledajući kroz prozor ulice noću, imala sam utisak da zapravo gledam u ekran i pratim neku putopisnu reportažu lokalne televizije, koja je o trošku turističke agencije u povelju, poslala snimatelja i novinara na put da se sa simboličnim džeparcem snađu kako znaju i umeju i da se kući vrate sa dovoljno materijala da im izreklamiraju firme pod velom interesantne priče o egzotičnoj destinaciji. Tako sam videla Pigal. Erve «sa Bagljaša» je rekao na francuskom: «Vidi, eno tamo, Putan!». Nisam videla, iako sam se brzo okrenula u tom pravcu. I to je bio sav razvrat Pigala za moje oči... Tako sam videla noćno osvetljenje muzeja d'Orse i nekih lepih građevina uz Senu. One po danu deluju sasvim drugačije, ali jednako očaravajuće, jer se boje uz reku začuđujuće brzo menjaju stvarajući čitave nizove slika različitih atmosfera. Danju, oblaci mogu biti veoma nisko i kretati se veoma brzo, što zajedno sa suncem koje kroz njih izviruje svaki čas pravi po čitavom gradu jake kontraste senki i svetla, a zgradama tako bajkovite arhitekture, ne treba ni toliko šminke da zavedu putnika namernika. Sa čarolijom svetala, dnevnih ili noćnih, to su «produžene trepavice» i «kosa, sveža od frizera» i «filter na objektivu».

Noćna svetla na zgradama duž Sene, takođe su delovala kao sa televizora. I Šanzelize. «Ovo je Šanzelize», rekao je Francuz ponosno, vozeći me njima. Čitav život do tada za mene je to bila jedna apstraktna melodična reč koja počinje na «Š». Da kasnije tih dana nisam obratila pažnju na to kako se ime te ulice piše, nikad mi ne bi palo na pamet da su to zapravo Jelisejska polja, polja koja se na francuskom pišu sa «M», polja koja na grčkom vuku za sobom tihu jezu i setu, jer predstavljaju drugi svet iz kojeg se ne vraća, u kojem se duše druže same sa sobom zauvek i ponekad se prisećaju života, koji lagano blede iz veka u vek. Ova su polja, na prvi pogled, ličila samo na čuvenu ulicu. Francuz je izgovorio reč, koja

je za mene još uvek zvučala turistički i ja sam obratila posebnu pažnju pomislivši: «Aha, ovo je veoma poznato». Pomno sam pratila dešavanja kroz ekrane kola. I čekala spektakl. Široka ulica. Sa obe strane po red četvrtasto oblikovanih krošnji. Iza njih širok trotoar i izlozi. Vraćali smo se sa večere od naših bivših, zapravo sadašnjih i budućih od bivših, bila je ponoć i radnje su već bile zatvorene, ali su otmeno sijale uglancanim izlozima. «Tu je veoma skupo», rekao je Erve. «M-hm», rekla sam i ja na svom oskudnom francuskom. Ubrzo se odnekud pojavio i obelisk sa egipatskim znakovima i još neka znamenitost sa lukovima, ali nisam ga baš sve razumela. Uglavnom smo mlatili rukama i smeškali se kiselo.

Drugi put sam u tu istu ulicu stigla u autobusu prepunom veselih Bosanaca. Bio je to hor iz Sarajeva sastavljen od četiri vere koje su tamo u opticaju, a koji je pola sata pre toga završio svoj koncert u zgradi Ujedinjenih nacija. Miličina drugarica, koja je organizovala taj koncert, kao dobar domaćin, organizovala je i provod za hor posle koncerta, a to je bila vožnja Senom. Pozvala je i Milicu, njenu drugaricu Vesnu i njenog prijatelja Fransoa, kanadskog Fransoa i mene. Prihvatili smo s oduševljenjem i već sledećeg momenta bili smo u jednom od dva autobusa, gde su se do malopre ozbiljni ljudi, koji su u stanju da iz sebe proizvedu uzvišene i dirljive zvuke, sada oglašavali kao svaka prava ekskurzija. Dobro poznati akcenat, koji je u međuvremenu postao jezik i koji uvek zvuči kao dobar fazon, čak i kad je stvar ozbiljna, čuo se sa svih sedišta u glas. Odjednom, iz svečane sale jedne preozbiljne organizacije sačinjene od svih vrsta obezbeđenja i iz jednog uobraženog grada, kao pritiskom na dugme, našli smo se u srednjoj školi na ekskurziji u Sarajevu! «Joj, što šljašti! Kol'ko ti struje troše! A vid' Ajfelove kule! K'o da su je od pruca pleli!», što uopšte nije smešno, dok se ne izgovori na autentičnom bosanskom jeziku od strane pravog Bosanca.

Ne znam zašto, ali na putu do brodića, koji je trajao petnaestak minuta, stali smo na cigaret pauzu. Pretpostavljam da je i to deo folklor, nama bliskog i zajedničkog. Možda je i vozač morao «na ve ce». Uglavnom, pauza je bila u sred Šanzelizea, onako nalickanog i blještavog sa preskupim restoranima, prečistim pločnicima, uglancanim svetlima. Dva autobusa su stala, mi smo izašli i pušili. Tada sam prvi put kročila na to mesto, koje je svojom skupoćom i čuvenjem, kočilo želju čak i mojih najjačih potrošačkih poriva. U tom trenutku sam žudela za drugim turističkim spektaklom - za brodićem, koji se u Parizu zove Bateaux-mouches ili jednostavnije «bato-muš». A ove lepe ulice se posle nisam ni setila.

Treći put sam morala da prođem tom ulicom, jer je to bio najkraći pešački put od Trijumfalne kapije do ručka, koji me je čekao da ga napravim u zgodnom apartman-ateljeu Sitea. Sve radnje su bile podjednako skupe. Kretala sam se stranom trotoara bližom kolovozu, za svaki slučaj. Izlozi su tako, zbog širine trotoara, bili na sigurnoj udaljenosti od mene. Ulicom je prošla grupa hare-krišnika u crveno-narandžastim haljinicama. Fotografisala sam ih bez stida. Kakav kontrast! Budisti među buticima. I Violeta je bila s njima. Nisu pevali. Veselo su čavrljali među sobom... Kako su štrčali! Svi ostali su, naspram njih, delovali skoro normalno - neki su pričali sami sa sobom, a neki sa telefonom.

Ponosno sam od prve prepoznavala tačno ko je ko i nisam se ničemu čudila. Pa, kaže se «kad si u Rimu ponašaj se kao Rimljani». Pretpostavljam da isto važi i za Pariz. Idući tom prilikom peške čitavom dužinom čuvene ulice, od njenog početka do kraja, predamnom se, kao što sam na početku napomenula, našao još jedan slučaj, koji je nadmašio sve dosadašnje,

jer je bio kompleksniji u manifestaciji. Pošto u tom trenutku nikoga nije bilo oko nas, mogla sam opušteno i bez stida da se začudim. Mahao je rukama u vazduhu! Pokazivao je u nebo, dizao, širio ruke, zastajao i kretao. Učinilo mi se da vidim slušalice. Pomislila sam: «Ovaj ne telefonira... Pa, on sluša muziku!» Od toliko lenjih telefonista, koje mrzi da drže čitavu slušalicu u ruci tokom celog razgovora, nije mi palo napamet da neko na ulici uživa u muzici! Usamljeni čovek na širokom Šanzelizeu izgledao je kao da se malo zaneo, ali ne treba biti uskih nazora, pa se čuditi. Zadovoljno sam zaključila da sam ustanovila još jednu vrstu usamljenog ponašanja na ulici metropole i pošla da obiđem čoveka, jer je često zastajkivao posvećujući se svojim zvucima. U trenutku dok sam ga obilazila, pogledala sam da vidim, bar po njegovom licu, šta to sluša... I tada sam videla - nije imao slušalice.

Sav taj spektakl sam i ja upijala sama, kao i svi ovi «razgovorljivi» ljudi na ulicama. Samo na trenutke mi je bilo žao što nemam s kim to da podelim, jer valjda je tako normalno. Usamljenost prestaje kad vam neko drugi postane zanimljiv, koliko i vi sami sebi. Ako grad preuzme ulogu tog nekog zanimljivijeg od drugih ljudi, pa i od vas samih, slobodno uzmite svoje slušalice i započnite živ razgovor s njim. Tako sam i ja svih ostalih trenutaka toliko bila obuzeta novim sadržajima, da bi mi pravo društvo samo smetalo. Ili ja njemu. Kada bih sa Jovanom i Belom krenula u istraživanje, vrlo brzo smo se razdvajale, jer svaku je interesovalo nešto drugo. Jovana je popuštala Belinim interesovanjima zato što joj je majka, ali u našim ostalim međusobnim relacijama nije bilo krvnih veza, pa ni naročitih razloga za takva velikodušna popuštanja. Da obiđemo sve moje i sve njihove destinacije, bilo bi nam potrebno više od «šest meseci do dve godine» Sitea. Tako su nas i savetovale naše starije kolege, koje su već iskusile po dva meseca u Parizu: ponesi najudobnije skitaljke, mapu i svuda idi sam. Tako smo i radile.

Kada bih u tim skitanjima sa sobom poželeda da svoje «razgovore» zadržim, sedala bih gde bilo da to zapišem. Pa i pisanje je razgovor sa samim sobom? Pored mene je tad sigurno prošla neka zajedljiva, sa slušalicama na ušima i gledajući me kako pišem, ali da to ne primetim, jer me ni «ne primećuje», rekla svojoj prijateljici na nekom jeziku, koji ja ne razumem: «U ovom gradu svi misle da su umetnici...»

27. SENA

- *Ukras lepotice* –

«Ou est la Seine?», ponosno sam progovorila francuski kada sam nenadano izašla na pogrešan izlaz iz metroa kod Luvra. Da sam izašla na pravi izlaz, odmah pored reke, samo bih prešla preko mosta i stigla na vreme na otvaranje izložbe u jednoj galeriji, koju je držala neka japanska umetnička asocijacija zainteresovana, osim za neprestano međusobno fotografisanje, za mlade umetnike i naplaćivanje istima za izlaganje u raznim galerijama. Tada još nisam znala da imaju tarifu za izlaganje i žurila sam se da neozbiljno ne zakasnim na sastanak sa tačnim Japancima, koji su mi se s uvažavanjem obraćali sa Maja-san, a ja sve vreme mislila da se to oni šale na moj račun. Nisu se šalili, kao ni sa cenama svojih projekata, koje mi i dan danas zaludno šalju.

Izašla sam iz metroa na izlaz koji nisam želela i ugledala oko sebe samo zgrade, bez ikakvog orijentira gde su reka i most. Da nisam žurila, to me uopšte ne bi uzbudilo i pošla bih u pravcu, koji mi se više sviđa da vidim na šta ću naići. Ali, u žurbi, nisam imala vremena za eksperiment. Instiktivno sam krenula u dobrom pravcu, kako ću kasnije saznati, ali sam prvo to morala da saznam. Stala sam ispred jedne žene, koja je stajala na ulici ispred jedne banke. «Ou est la Seine?», rekla sam tako prostu rečenicu sigurna u sebe, a ona me je pogledala s nerazumevanjem i nešto promrmljala odmahujući glavom. Ponovila sam opet pokolebano, pa onda i na engleskom. Prvo je isto reagovala, a zatim me je, jasnije se oglasivši, uputila u unutrašnjost banke da pitam portira rekavši mi to sve na – ruskom! Sasvim demoralisana po pitanju svog poliglotizma, pitala sam portira na engleskom: «Where is the Seine?» Slegnuo je ramenima. «Where is the river?» Opet isto. Gledali smo se malo u obostranoj nemoći. Govorio je nešto na francuskom. Francuz si, pomislila sam, moraš znati gde ti je reka! I odlučila sam da probam još jednom: «Ou est la Seine?» «Aaa!» Ozarilo se portirovo lice. I moje. Ništa ga nisam razumela, ali sam ubrzo, pošto sam mu se zahvalila na engleskom, pošla u pravcu u kojem je mahao rukama.

Ako želiš nešto da vidiš u ovom gradu, onda moraš doći sam. Jeftinije je, a i nećeš se ni sa kim svađati u kom pravcu da nastavite istraživanje. U društvu treba doći samo zaljubljen i to na nekoliko dana, tek da se provozate onim čuvenim turističkim brodom, da sedite pored mostova i da vas fotografi slikaju za razglednice. U slučaju zaljubljenosti nema potrebe odstupati od omiljenih mesta za snimanje hepi endova svih romantičnih američkih filmova. Da li je iko američke producente prošetao makar metar levo ili desno od Sene? A i što bi? To su ljudi koji idu na sigurno.

Onaj autobus pun veselih Bosanaca dovezao nas je te večeri do obale gde je bio brod željan goriva iz džepova turista. Cene vožnji Bato mušem su začuđujuće skupe, ali ovakva grupa dobila je specijalan popust i ja sam po specijalnoj ceni u specijalnom društvu videla obale Sene onako kako ih i ona sama vidi.

Izlet brodićem sam priželjkivala od početka, od prvog broda sa razdraganim putnicima, koji sam videla i pomislila: «E, oni su u Parizu.» Vožnja rekom po danu ili noći, na Seni ili Dunavu, uvek je praznik. Leto se već najavilo i dani su bili strašno dugi, ali kiše koje su povremeno padale, hladile su vazduh i noći još nisu stigle da postanu razmaženo tople. Reka je vazduh hladila već po zadatku. Ipak je većina nas posedala na gornju palubu. Stolice su bile poređane kao u bioskopu. Špansko-francuski Fransoa, Milica, Vesna, koja se zapravo tom prilikom sasvim smrzla, kanadski Fransoa i ja smo se stisli jedni uz druge, čekajući da predstava počne. Sela sam u sredinu, tako da su me sa strane zaklonili prijatelji, Milica mi je pozajmila svoj svemoćni ranac da mi greje leđa, njena je grejao moćni džemper iz tog nepreglednog ranca, a spreda sam se od zime branila, stisnutim zubima. Sve je bilo spremno. Predstava je počela. Automat je na nekoliko jezika ljubazno ponavljao šta vidimo sa naše leve, a šta sa naše desne strane. Na displeju je pisala pravovremena, ispravna informacija o istom. Gledali smo levo i desno. Ništa nismo slušali automat, kao verovatno ni drugi turisti, već smo se divili noćnom osvetljenju arhitektonskih radosti. Pomislila sam kako je najpametnija stvar u Parizu bila građenje reke mostovima i kejevima i njeno ukrašavanje svetlima iz podnožja vremešnih fasada grada.

Pošli smo od Ajfelove kule i vozili se ispod svih mostova, sve do Kipa slobode. Sa svakog mosta su nam mahali, kao što smo se i mi ranije s mostova kreveljili drugim plovećim turistima. Znali smo da su neozbiljni, kao što su i naši prethodnici u drugim brodićima znali o nama i ipak smo mahali, kao i naši prethodnici nama. I mi smo se kreveljili. Zajedno smo se igrali bezbrižnih posetilaca i ljubaznih domaćina, povremeno menjajući uloge. Prolazili smo i pored nekih raskošnih zgrada, koje nisu bile institucije. Neko je tamo stanovao. Videli smo ogroman balkon, plafon i gornji deo zida neke male privatne palate. I tu žive današnji kraljevi.

Besmisleno je govoriti o Seni, a ne govoriti o njenim mostovima. Još je besmislenije govoriti o njima, kad to nije ni blizu onome što je i videti ih. Dva meseca sam pokušavala da ih prebrojim, što na mapi, što u vodiču, što pitanjima upućenim pametnijima od sebe, što šetajući preko svakog i fotografišući ga. Svaki put bih se zabrojala. Osim toga, uvek sam se pitala gde zapravo prestaje grad, da znam gde da prestanem sa brojanjem. Mislila sam i da naslikam neke od njih, ali na fotografiji oni deluju samo kao lepi mostovi na fotografiji, a na slici kao pariski mostovi na slici. Doživljaj je, zapravo, samo u posmatranju različitih dela arhitekata harmoničnih naravi, koja su stvarana kroz čitave vekove, a deluju kao da su deo istog urbanističkog dogovora. Oni nisu pravljeni samo da bi na mnogo mesta povezali grad, već da bi turisti imali gde da sanjaju i uzdišu. Čak mislim da je reka na tim mestima, ispod mostova, postavljena samo zato da širi miris sa neodoljivom svežinom vode i da tom vodom plove brodovi, koji pospešuju romantični doživljaj. Tridesetak mostova, na svakom semaforu duž reke, produžavaju poprečne ulice na drugu stranu obale do semafora preko puta. Iz vazduha reka, sigurno deluje kao otvor haljine, koju na okupu drži izukrššana pantljika. Mostovi kao vezice prolaze kroz nitne haljine - kroz semafore i metro stanice na obalama reke. Haljina urbanizma tako opstaje na svom mestu, drži se da ne spadne sa Pariza i ne napravi skandal, odnosno kolaps u saobraćaju.

Svaki most izgleda dovoljno dobro da se možete fotografisati na njemu ili kraj njega i slike bez stida pokazati kod kuće. Možda će vam to biti i najbolje fotografije u životu.

Ipak, najraskošniji je bio prolazak kraj Seninih ostrva. Notr Dam je drvećem i bršljanom, po obalama svog ostrva upotpunila doživljaj, koji je činilo osvetljenje. Kontrasti žuto-narandžaste svetlosti i kratkih tamnih senki, koje su se gubile u ostalom mraku, samo su nagoveštavali da bi mogli detaljno da opišu oblike, a zapravo su sve prepuštali mašti. I tu su nam mahali. Na tom mestu je prolaz rekom bio najuži, pa smo im mogli videti i lica. Mislili su da smo «glupi bogati turisti», koji daju pare na šarene laže, a mi smo bili obični turisti, koji su lažu kupili za trećinu cene. Oni nikad sebi nisu dozvolili ovu lepotu i zato smo se žalili međusobno. Neki su psovali pijani sa obala, neki su pevali, neki mahali i cerekali se. Ponegde bi bljesnule baklje, a u daljini su bubnjali afrički ritmovi. Slonovi su bili nemirni.

Na povratku je vetar pokazao svoje gadno lice, pa smo sišli da se ugrejemo. Vesna, koja se smrzla, tada se smrzla. Vratila sam Milici njen ranac osećajući dirljivu zahvalnost, jer sam tek gledajući Vesnu postala svesna koliko bi mi bilo zima bez njega, ali sam se samo obično zahvalila, bez patetike. Kada smo se ugrejali dovoljno da zaboravimo kako je gore bilo herojski, francusko-španski Fransoa je izašao do vrata da puši, a ja ubrzo za njim da mu objasnim kako prestajem da pušim i da bi bio zločin da sad počnem da kupujem cigarete redovno kad sam dovde dogurala. Fransoa je imao onaj svoj ponosno melanholični izraz lica i mislila sam: «Ovaj je nemoguće uobražen». Ponudio me je cigaretom i upitao me je da li znam koja je ono zgrada sa desne strane broda, a ja sam mu sa najvećim samopouzdanjem i autoritetom odgovorila: «Naravno, to je lepa okrugla građevina sa naše desne strane. Veoma je lepa i velika, kao i što je kružnog oblika.» Završila sam objašnjenje i pogledala sam ga pogledom «ima li neko pitanje?» On je shvatio s kim ima posla i postao normalan čovek. Usput mi je objasnio i da je ono zgrada francuskog radija u kojem je nekad bio zaposlen. To je već ličilo na neuštogljenu konverzaciju i počeli smo da se družimo.

Najlepši ukras na Seni, ipak su brodovi, koji ni ne plove i u kojima ljudi žive kao u stanovima. U Parizu je sve naopačke: na Dunavu, po splavovima živi sirotinja, a bogati splavari su jedino vlasnici diskoteka i restorana na splavovima; na Seni brod-splav je pitanje prestiža. Neki imaju i ateljee u tim brodovima. Dizajneri enterijera su bogato zaradili na takvim poslovima: to su nivoi, to su prostorije, kupatila, police. Na svakoj palubi, kao da je to zakonom propisano, svi imaju garniture za sedenje, biljke u saksijama, suncobrane i paravane od trske ili rastinja da turisti ne bi svoje vilice zaboravljali po kejevima sa kojih zure u njih. U Parizu ima da živiš tako da ti zavide ili se iseli, poručivali su ovi brodići.

28. GALERIJE

Slike? Slikari? Izložbe! Nagledala sam ih se u Parizu toliko da sam pomislila: «Vidim li još nekog kako se mašio za četkicu – oteću mu je!»

29. SALON KIČA

- Vremeplov -

Ista smešna, šarena pozivnica stajala je u poštanskim boksovima svih soba, na recepciji Sitea. Rozi cvetić ukrašen manjim rozim cvetićima i narandžastim i plavim i belim, prenosio je poruku: «Salon du Kitsch - psychedelique, pop-art, neo-kitsch... Village Saint Paul». Pozivnica je bila toliko smešna da me je bilo sramota i da je držim u rukama. Pošto su je napravili u formi razglednice, pomislila sam da bih mogla nekome da napakostim i iz Pariza ga pozdravim ovom «psihodelikue» kartom, kao što sam sestri rođenoj poslala razglednicu sa baštenskim patuljcima, naslovivši za primaoca pošte njenu decu i poručivši im da pozdrave mamu. Već je bilo kasno za razglednice, pa sam je odložila u činiju sa voćem, u njeno prirodno okruženje, zajedno sa ostalim brošurama, sa kojima nisam bila sigurna šta ću i prestala sam da razmišljam o njoj.

Vraćajući se jedne večeri u Site, kroz taj isti kraj Saint Paul, iz pravca iz kog obično nisam dolazila, prvi put sam primetila, da u pozadini običnih pariskih zgrada, vire kupole nekog zamka. Nisam shvatila da je to pozadina iste one građevine, sa lepom baštom i ošišanim puteljcima u travi, pored koje sam prolazila svakog jutra kad idem u radnju. Sisel je ponovo bila dobra vila, koja mi je otkrila tajnu da je to zapravo biblioteka specijalizovana za likovnu umetnost! Hotel de Sens, sa početka šesnaestog veka, još uvek se držao kao da je juče sazidan i kao pravo srednjevekovno utvrđenje, čuvao je u sebi veliko blago – sve podatke o svim slikarima u svojim knjigama.

Sa kartom rezidenta u Siteu dobila sam i člansku kartu biblioteke. Pošla sam u potragu za nedostajućim podacima o mom omiljenom, bezazlenom po istoriju, Klodu Lorenu i našla svašta. Osim o njemu i ovoj zgradi, naučila sam i da koristim fotokopir mašinu i da sedim s mirom i čitam knjigu za stolom, jer nemam vezu da knjigu odnesem kući i čitam je po celoj sobi. Zaposleni su se čudili kako ne znam jezik kad tražim knjigu, pa pitam sve na engleskom, a onda sedim satima i čitam knjige na francuskom. Mislim da im sujeta nikad neće dozvoliti da shvate koliko im je jezik sličan engleskom, dok se ne izgovori.

Da bismo svi sedeli i radili u miru i tišini, isključivali smo uljudno svoje mobilne telefone, ali bismo ih se brzo po izlasku ponovo latili kao da hvatamo vazduh, izronivši iz bazena koji smo upravo čitavom dužinom preronili. Jednog takvog dana, pošto sam izašla iz biblioteke, telefon mi je javio da imam poruku. Džejms mi ju je ostavio i javio da su u galeriji u «petnaestom» zainteresovani za moje slike, pa da se javim. Javiću se kad dođem u Site, pomislila sam. Da razbistrim glavu i uhvatim lepotu toplog predvečerja, poželega sam da se prošetam kvartom oko zamka, nekadašnjeg Hotel de Sens, i ko zna, kroz vekove, čega još, da prošetam kroz istoriju i njenu setu, da kroz topao vazduh leta najzad istražim kraj, lep, dostojanstven i prezasićen prošlošću, koji sve vreme stoji predamnom i čeka da me općini. Retko u kom gradu se svaki dan šetate pored petovekovne građevine, koja umesto u bajci, stoji usred grada i radi kao biblioteka. Ostale zgrade oko nje bile su pariski savremene i imale su onu uobičajenu patinu, ne stariju od veka. Presekavši put do Sene dolazeći od

zamka sa knjigama, prošla sam pored pasaža jedne zgrade. Pasaž je vodio u dvorište, a dvorište u – paralelni svet! Ugledala sam razapete bele suncobrane nalik na šatore i ljude koji su šetali među njima. Videla sam da je dvorište uređeno drvećem i biljkama i pomislila: «Ovo su veoma složni stanari. Lepo su sredili dvorište, a sada se lepo i družu», ali to je bila ishitrena prva misao. Druga, mudrija misao je bila: «Ovde se nešto dešava.» Približila sam se ulazu u dvorište, a onda ugledala na kartonu rukom ispisanu poruku: «Salon du Kitsch», «Levo».

Setila sam se svoje pozivnice. Znači to postoji! Direktnim letom vremeplovom, nigde ne presedajući, dojurila sam ravno iz sedamnaestog veka nepripremljena za dvadeset prvi, i prišla prvom šatoru. Nekoliko identičnih lutaka Kamenka Freda visokih tridesetak santimetara je sedelo, svaka na svojoj stolici od narandžaste plastike. Potpuno nesrazmerni u odnosu na obične stolice za normalno visoke ljude, Kremenci bi delovali kao lutke zaboravljene na stolici, a ne kao namera autora, da postavka nije ponovljena bar četiri puta. Pored te šatre, na zalazećem suncu su bljeskale dve lampe od providne plastike iz kojih su se njihale sintetičke travke rasute uvis i opuštene ka tlu, kao vodoskok. Obe su radile. Među posetiocima je ponosno prošetao par obučen u – sve. Bili su našminkani sa svom raspoloživom šminkom i sa natprirodnim, natapiranim frizurama. Ako su se i inače tako oblačili, verujem da su se tad prvi put u životu obukli adekvatno prilici. Na tezgama su bujali izrezbareni tanjiri, lutke u čipkastim krinolinama, koje su nekoliko generacija devojčica i tetaka presedele na kauču, zatim plastične gondole, slike brodova u buri, školjke, šljokice i devojčice sa suzom u dnu oka. Da, sve to i Parižani imaju! Pod jednim suncobranom je čovek sa izrazom lica jednog spadala sedeo i ćutke reklamirao svoje fotelje: dva spojena plava tabana savijena na unutra, na čijim petama se sedi, a skupljeni prstići na vrhu naslona dođu malo iznad glave, zatim beli ženski torzo na kolenima čiji je donji deo leđa sedište fotelje i još nekoliko koje je redom, po ceo dan, njihov vlasnik isprobavao pokazujući publici da to nisu samo kič skulpture, već i vrhunske kič fotelje. Jedan slikar je pred publikom stvarao delo sa automobilčićima nalepljenim na platno. Drugi je samo izložio svoje slike, u kojima je glavna inspiracija okata devojčica iz japanskih crtaća, ali sa grudima zbog kojih bi je porno industrija kovala u zvezde. Bila je tu i gadna figura zelenog miša koji je spavao na pravoj kompjuterskoj tastaturi, kao i modeli za kade i bidee, koje nikad neću moći da prepričam, zbog njihove komplikovanosti u detaljima i upotrebi.

Išla sam od jednog do drugog «cirkusa», smejala se naglas i fotografisala toliku količinu apsurdna. Salon je bio dirljiv, jer su autori svesni smišljene razbibrige svog rada, rešili da ga imenuju pravcem i s njim hrabro stanu pred ceo svet. Zaslužili su svoj salon, makar i samo od tri dana, u dvorištu između zgrada i pod vedrim nebom. Pošla sam odatle, nazad u istoriju i stilsku usklađenost da potražim večeru, osećajući se oplemenjeno putem dejstva naivnosti na moje estetske kriterijume.

Šetajući se ponovo između krivih zidova, širom sveta afirmisane i uvažene arhitekture, upitala sam se kako je izgledao kič pre 400 godina. Da li je iko znao da uperi prstom u njega. Da li je od onda sam nestao ili je samo starošću unapređen u antikvitet. Ili smo kič izmislili sami, nedavno.

30. LINIJA BR. 14

- Na periferiji galaksije –

Na stanici «Chatelet», velikoj kao aerodrom, spuštale smo se dugo, pokretnim stepenicama duboko pod zemlju. Nismo išle onim putem koji sam dotad upoznala, već nekim novim i pompeznijim.

Bio je petak i dogovorila sam se sa Majom i Biljom da odemo na Siteov piknik na Seni. Već sam bila spremna za izlazak, kad me je nazvala Maja: «Ej, mi smo pozvane na neki koncert, pa nećemo stići na piknik. 'Oćeš da ideš s nama?» Razočarana što nećemo romantično džabalebariti u «prirodi», uz reku, u ovoj toploj večeri, upitala sam onako reda radi: «A ko svira?» «Pa, Rundek... Ne znam da li ti je to zanimljivo...» Da li mi je zanimljivo! «Gde se nalazimo?»

Neverovatno! Prethodno večer sam gnjavila Duška Rundekovom muzikom i svojom tužbalicom što ću uskoro i kući da odem, a koncert sam propustila. Kad vidi!

Koncert se održavao u jednoj napuštenoj fabrici, koja je poprište alternativnih umetničkih zbivanja. «Frigos» je dosta udaljena od centra, skoro već na obodu arondismanskog Pariza. Zgrade tamo više nisu romantične. Kao i u drugim gradovima, velike su i sive. Stanovi, kojima su sagrađene, su četvrtaste kutije u koje se ljudi sakriju od kiše, a prozori samo otvori za svetlo. Te građevine ne zamazuju nikom oči i ne pretvaraju se da tu živi plemstvo. Jednim pogledom na njih, mogu se zamisliti njihovi stanovnici, koji iznajmljuju svoje sobe, rade poslove koje ne vole, ako su uopšte te sreće da imaju poslove, bore se s birokratijom i prave decu. Svuda je zapravo bilo tako, ali nije svuda tako i izgledalo.

Do ovog udaljenog mesta može se stići i peške, ali to smo ostavile za povratak. Bila je to duga i prijatna šetnja. Vazduh je bio topao, meni se ispunila želja, a Maja je upoznala jednog zgodnog dasu, s kojim je i danas u vezi. Ne znam da li se i Bilji desilo nešto posebno te večeri, ali znam da se ni na šta nije požalila.

Još jedna posebnost te večeri bio je sam odlazak na koncert.

Sišavši duboko pod zemlju, stale smo da sačekamo voz. Drugarice su mi rekle da je ovo posebna linija, jer njome saobraća voz, koji nema mašinovođe. Mislila sam, kao i svako dete sa sela, da se šale. «Ne, videćeš.» «Kako?» «Pa, sve je kompjuterski izračunato.» «Aha», pomislila sam.

Ali, zaista, to je bila još jedna leteća radost metroa.

Da nešto jeste drugačije, shvatila sam, ugledavši stakleni zid između perona i šina. I staklena automatski pokretna vrata na nekoliko mesta u njemu. Ubrzo se iza stakla stuštila munja. Voz je stigao kočeći. Ja sam zlurado čekala da promaši ona vrata. Ali, nule i jedinice znaju kako su se rasporedile i zašto. Kompjuter je zaustavio voz, podudarivši tačno vrata voza na prozirna automatska vrata perona.

Galaktika!

Naravno da sam bila fascinirana, ali sam i dalje mislila da šofer čuči, tu negde, na nekom sedištu. Možda su moje drugarice zapravo samo htele da vide moje lice kad shvatim da sam u ostvarenom snu nekog naučnika-vizionara, sad, dok to još nije postala zastarela stvar. Možda smo mogle da u «Frigos» odemo peške kako smo se i vratile. Nije ni važno. Ušla sam i šarala pogledom na sve strane tražeći mašinovođu-šaljivdžiju, makar i nekog malog džepnog, lažnog, ali u vozu su sedeli samo dokoni putnici i čitali knjige. Po dva para vrata se, duž čitavog vozila, istovremeno zatvorilo i voz je krenuo. Počeo je da ubrzava. I da ubrzava. Sedele smo napred, takoreći u kabini, da je postojala, i gledale kako se voz otima kontroli, kako ne usporavajući leže u krivine i juri kao voda pod pritiskom. Ma, kao što se juri kroz hiper-svemir! Pogledala sam u moje saputnice da vidim da li se i njima lice izobličava, kao astronautima, pri brzinama za savladavanje Zemljine gravitacije. One su ćaskale, objašnjavajući mi da je na ovoj liniji razdaljina između stanica dosta veća u odnosu na normalne linije, pa zatim, kako automat, takođe ljubazno na svakoj stanici saopšti na tri jezika na kojoj si stanici. Negde između slojeva straha, osećala sam se kao Starbak u Galaktici! Vozila sam sama ovaj voz brzinom svetlosti! Maja i Bilja su dovršavale šalu o svojoj drugarici, koja je prepričavala kako automat u ovom vozu objavi ime stanice na francuskom, engleskom i japanskom, a ono je, na kraju, u stvari bio španski... ili obrnuto... Smejale su se slatko, a voz je naglo usporio stajući na sledeću stanicu. Neće potrefiti, ponovo sam napeto očekivala. Potrefio je. Automat je zaista rekao gde smo, na jednom, drugom i na trećem jeziku.

Stali smo na stanicu, koja nije ličila ni na jednu drugu, a kamoli na stanicu. Odudarala je svojim tehnološkim dostignućem. Pred nama nije bila slika sačinjena od neprirodnih metalnih oblika, već naprotiv, priroda koja je zahvaljujući tehnologiji dovedena tamo gde joj nije mesto. Stigli smo na stanicu planete gde priroda ne postoji, ali je moćni brak između inženjerke hortikulture i konstruktora svemirskih letelica, učinio čudo. Pored perona ograđenog od nas staklenim zidom, pre nastavka tunela pred nama, bio je još jedan veliki prostor, koji se pružao u visinu sve do same površine zemlje i bio je jedini deo metroa sa prirodnim svetlom. A sve zbog toga da bi tu, usred svemira, iza ogromnog staklenog boksa, bujala bogata egzotična botanička bašta!

Starbak se osećao, kao da su ga vanzemaljci, iz potaje drogirali nekim srećnim osećanjem. Onda su ga odvezli dalje, a on je nastavio da sanja.

Posle svega tri stanice, parkirala sam vozilo i izašle smo na zadnjoj stanici četrnaestice na «Bibliothèque Fr. Mitterrand». Uvek sam se pitala zašto Francuzi pišući koriste toliko slova uzalud, kada ih mrzi da ih sve izgovaraju. Sigurna sam da je i to deo onog tajnog koda – da ne znaju svi što znamo i mi – ili bar, ne tako lako. Ulica, kojom smo došli, po izlasku iz metroa, više je ličila na magistralu. Prešle smo most i ugledale pred sobom «Frigos» islikan grafitima, ogrnut zastavama, na kojima je pisalo nešto što Francuzi razumeju, a meni i nije bilo naročito bitno.

Ispred polukružnog ulaza u veliku zasvođenu prostoriju sa zidovima od cigala, a koja se nalazila ispod onog puta i mosta, skupili su se poštovaoci muzike. Francuski i jugoslovenski. Rundek je kao sasvim običan čovek, takoreći posetilac, sedeo na bankini. Posle je ustao i stao malo da popriča s prijateljem, koji je stajao s nama. To je bio onaj Majin fini dasa. Ja sam stajala, kao na štafeti, počastvovana Titovim prisustvom. Ne znam o čemu su razgovarali i ne bih znala, na kojem god jeziku da su pričali. Osećala sam se kao onaj novinar iz istorijom neupamćenog hit-filma o Abi, u kojem sve vreme vija bend da mu daju intervju, na kraju se s njima zaglavi u liftu, oni mu otpevaju pesmu, a on ih od silnog uzbuđenja ne upita ni pitanje. Ali odjavnu špicu filma je dočekaao srećan. Posle našeg «lifta», Rundek je otišao da naštimuje gitaru. Maja i njen budući dasa su flertovali, a ja cupkala oko njih nestrpljiva da uđemo i nešto ne propustimo. Propustili smo. Pre nego što smo to očekivali, začuli smo muziku i shvatili da kasnimo. Bina, ukrašena teškim zavesama, bila je na ulaznim vratima, tako da se moralo proći kroz bend da bi se stiglo do sedišta rashodovanih iz nekih starih pozorišta i bioskopa. Moglo se sesti i na ćilime rasprostrte po podu. Ne вреди dalje opisivati. Sve je bilo dostojno mojih zahtevnih očekivanja. I uživo montiran video rad sa prevodima tekstova na francuski i violinista Izabel i trubači i atmosfera i šaljive pesme, na koje bi se nasmejalo samo pola publike, koja je razumela jezik i egzotična plesačica koja je zapržila Makedo, kada su svi ustali i igrali, i - Rundek, lično.

Posle dve nedelje, Bilja, Majina drugarica, koja se nenadano stvorila u Novom Sadu na Exit-u, francuski Fransoa i ja, ponovo smo slušali Kargo orkestar. Fransoa je bio oduševljen, a mi smo se snebivale govoreći kako je nedavno, u Parizu bilo i bolje...

31. DAN MUZIKE

- Završne scene mjuzikla -

NAJDUŽI DAN

Svoju muzičku, nažalost, zaostalost sam ponovo dokazala time što sam od svih CD-ova, koje sam mogla da nađem u Parizu, kupila dva: CD Tom Džonsa, koji preskače i CD sa najvećim Abinim hitovima, ne primetivši pri tom, da na ovom drugom omotu piše «A Tribute To», pa kompozicije sa njega zvuče kao da ih peva uredno odeven hor. Iako je muzika umetnost za koju ne posedujem ceo potreban gen, ipak znam da uživam u njoj. Barem da đuskam. Mnoštvo prilike za to mi je pružio Dan muzike u Parizu. To je zapravo svetska proslava letnjeg solsticijuma. Najduži dan u godini jeste razlog da se zaigra i zapeva i time obeleži i zapamti, zato što je to kulminacija Zemljinog naginjanja naših glavica ka Suncu i što od tada dani samo bivaju kraći. Leto je bilo na svom vrhuncu. Mnogi su imali utisak da ono tek počinje, ali ovaj praznik, bilo da prođe kao praznik ili samo kao datum, za mene je uvek bio tužan, jer je značio da smo krenuli u drugom pravcu - da je dan počeo da se smanjuje.

Popodne sam provela šetajući ulicama i zastajući pored brojnih kafea, ispred kojih su muzicirali umetnici iz celog sveta, različitih muzičkih opredeljenja. U bašti jednog kafea svirao je engleski bend u bermudama i sa neurednim frizurama. Ispred drugog je ponosni Škot stajao na barskoj stolici i duvao u gajde. Ispred moje radnje, kod stanice «Saint Paul», čitav orkestar trubača svirao je vatrene latino ritmove. Pridružile su mi se i Maja i Bilja da, šetajući se od koncerta do koncerta, prepričamo jedna drugoj prethodno veče u «Frigosu». U dvorištu škole, iza zamka sa knjigama, bivšeg hotela de Sens, prašila je australijska hevi metal buka. Odmah do njih, Salon kiča je završavao svoj treći dan trajanja. Ceo Pariz se ponašao kao da mu je rođendan. Mora da je divno i zaista imati rođendan tog dana. Filip-Elen je bila te sreće. Ne znam da li je i ona tako mislila, ali tog dana ga je slavila i pozvala me tim povodom na večeru. Zbog toga sam propustila veliki koncert na Trgu republike, ali mi nije bilo žao, jer sam već provela neverovatno popodne sa muzičarima, koji su svirali na bini velikoj čitavih dvadeset arondismana.

NAJKRAĆA NOĆ

Muzika je u vreloj junskoj noći dopirala sa svakog ćoška. Doputovala sam do Filip-Elen kroz veselje na ulicama, kojim je Pariz obeležavao njen rođendan. Donela sam joj na poklon crtež i flašu vina. Na rođendanu kod Filip-Elen, poučena fatalnim efektom svog francuskog na Francuze, nisam htela da ga govorim, pa ni da ih zabavim pokušavajući. Nervirala sam prisutne, jer sam ih razumela, a nisam progovarala njihov jezik, nego onaj drugi. Zato mi je uglavnom Arno pravio društvo i branio me od provokacija tipa «jel znamo mi šta je dobro vino», kao da se ono više nigde u svetu ne proizvodi. Uobraženost je osobina, koju izazivaju i stvari manje bitne od ove, a na koju se odgovara istom merom da brže prođe. Arno bi stao u moju odbranu i upotpunio moju lažnu začuđenost prethodnim pitanjem i znalački govorio i o sremskim i o crnogorskim vinima i nije im ostajao dužan, na čemu sam mu bila zahvalna. Brinuo je i brigu oko svoje buduće supruge prebacujući joj što toliko pije i upozoravajući je

da barem ne meša pića, što je ona ostrašćeno ignorisala. Žan-Mišel mi je dao CD sa fotografijama Aišinih i mojih portreta, koje smo snimili prethodne nedelje. Gledali smo ih na kompjuteru i komentarisali njihove tehničke vrline i mane. Neko mi je udelio kompliment, a Arno rekao kako slamam «frenč 'arts». Do tad sam već naučila da treba da se klonim tih srca.

Oprezna sam bila i prema jednom mlađem visokom čoveku, grubog izgleda, koji je bio jedan od retkih, koji se upustio sa mnom u razgovor na engleskom. Nije baš bilo lako razumeti ga, ali sam cenila njegov trud, pa sam govorila polako i jasno da me razume. Videlo se da se i on trudio oko svog izgovora. Čovek je pričao o životu u Parizu, o dobrim i lošim stranama i o tome kroz šta je sve prolazio od kako je došao. Siroma, pomislila sam, došao je iz unutrašnjosti iz nekog francuskog sela i borio se sa velegradom već deset godina. «Odakle si došao?» upitala sam, pošto je već drugi put na svom slabom i usporenom engleskom naglasio da je u grad «došao». «Iz Škotske», rekao je. Pa, on je Škot! Shvativši ponovo koliko svi ljudi na svetu kvare svoje rođene jezike, iz čiste lenjosti ili nestrpljivosti da ga izgovore, normalnom brzinom govora, objasnila sam mu kako nema pojma s engleskim. Moja šala mu nije bila naročito uzbudljiva, ali smo barem shvatili da možemo, normalno govoreći, da nastavimo konverzaciju. Ostale goste, osim onih iz ljubavnih poligona, koje sam već upoznala, nisam imala prilike ni snage da upoznajem bolje, jer se do tad već previše ljudi pojavilo u mom francuskom životu. I pored međusobne ljubaznosti i radoznalosti, na mojoj slici - oni su bili samo gužva, koja je skupu davala obeležje žurke. Filip-Elen i Žan-Mišel su se brinuli da mi ništa ne nedostaje i često sam bila pod njihovim «okriljem». Pokazivali su mi sve i svašta, prevodili me, objašnjavali pariski život i nutkali svim i svačim sa, rođendanskom gozbom opremljenog stola.

Posle egzotične večere sa onim povrcem kojem ne znam ime, a ni oni na srpskom i posle hrane pripremljene na neobične načine i posle nekoliko sati za belim stolnjakom gde se sve to služilo, na njemu su ostale fleke od hrane i pića, prazne i od ruku zamašćene čaše i dlanovima razmazan pepeo cigareta. Veče je bilo pravo letnje, najtoplije do tad. I najkraće. Filip-Elen je spala s nogu, ali su svi gosti bili zadovoljni gozbom. Nađa se napila i Arno ju je odveo. Kad smo se razišli, već je bilo tri sata ujutro. Muzika u gradu se umorila i ulice su bile ispunjene samo noćnom rasvetom. Oprostila sam se od Filip-Elen. Zahvaljivale smo se jedna drugoj na poklonima i pažnji. Izljubila me je, a zatim i svog ne-bivšeg muža. Dogovorili su se nešto za sutra, kao da su dva stana njihove ulice, u kojima žive, zapravo dve sobe u istom stanu ili dve stolice za istim stolom. Odrasli to sigurno razumeju.

Arno me je još na početku večeri ubedio da za Dan muzike metro radi celu noć, a ne do pola jedan, kao i inače. Za svaki slučaj, Žan-Mišel me je ispratio do stanice. Metro nije radio i Žan-Mišel je zaustavio taksu, izljubio me u obraze i dao mi u ruke, dok je zatvarao vrata kola, pare za vožnju. Nisam stigla da negodujem, jer se već sledećeg trenutka ulica, na kojoj je stajao udaljavala kroz prozor kola. On i Filip-Elen su i o meni brinuli, kao neki roditelji. Više ih nisam videla.

POSLEDNJI DAN

I Arna i Nađu sam poslednji put videla ulazeći u taksi, posle nekoliko dana. Vraćali smo se iz poljskog restorana «Mazurka» na Monmartru, gde se moje poslednje pariske večeri skupilo Arnovo šahovsko društvo.

Zastrašujuće zvuči da poslednji put nekog vidite. Kada ga vidite, čak i ako se opraštate ne znate da je to «taj» put. Možda se vidite već za pet minuta kad shvatite da idete autobusom u istom pravcu ili se samo na kratko vratite, jer ste nešto zaboravili. Možda to bude dogodine ili nekad nenadano, kao što je francuski Fransoa nazvao dva dana pošto sam se iz Pariza vratila kući i pitao da li važi dogovor da nabavi propusnice za Exit.

Poslednjeg pariskog dana sam uspela da zabunim Ravija u Siteu da mi pregleda atelje i vrati depozit čitav dan pre mog odlaska. To nije praksa, ali sam stvorila o sebi lažnu sliku da sam potpuno bezazlena po inventar, pa mi je izašao u susret i ja sam ravno iz računovodstva Sitea izjurila u grad da još malo pazarim. Kupila sam knjigu o Tarneru i Klodu Lorenu, plave minduše u Latinskom kvartu, dve ešarpe za moju sestru i mene i pet zgodnih čaša u kojima se prodavao med. Sve vreme u Parizu sam jela med iz jednog takvog pakovanja i razmišljala o tome koliko je lepa ta čaša od tankog stakla, ravna, jednostavna, srednje visoka, blago se šireći ka vrhu.

Nakon ludovanja po radnjama i sa kanadskim Fransoom sam se oprostila tog dana. Ni njega više nisam videla. Ostao je još neko vreme u Parizu boreći se sa njim, a onda je svoju melanholiju vratio svojoj kući u Kanadu.

To popodne, uoči večere u «Mazurki», a nakon Ravija i šopinga, našli smo se da se pozdravimo pred moj odlazak. Pomogao mi je da kupim sve što mi je potrebno od hrane za put. I dao mi je dragocen savet... Pariz je velik i ponekad zastrašujuć, ali sam imala sreće da u njemu pronađem ljude, koji brinu o drugim ljudima. Stajala sam ispred police sa medicima u čašama, poput one moje i patila što nisam brže jela med, da imam razloga da kupim više takvih čaša. Pomislila sam da bi možda on mogao sukscesivno da ih dostavlja Milici ili Vesni kad budu dolazile i vraćale se za Beograd i već sam pomišljala na koji način da pojednostavim takvu neizvodivu akciju, ali pre svega, kako da ga ubedim da je med zdrav, da treba da se jede svakog dana, a kad već čini tako nešto može baš i da ga kupuje u ovakvoj ambalaži. Kvalitet bih mogla sasvim kompetentno da potvrdim iz ličnog iskustva. Počela sam, u sred radnje i njenih rafova s hranom, da mu izlažem svoju tugu za čašama, jer sam do tad pojela samo sadržaj jedne, a on me je gledao svojim brižnim očima i upitao: «A što ne kupiš i ostalih pet, pa ih pojedješ kod kuće?» Rakav rasplet! Sa kakvim olakšanjem sam potrerala pet čaša s medom u korpu! I sa koliko neverice u sopstvenu glupost... i sa koliko zahvalnosti «glasu razuma».

Fransoa je, najzad, nehotice, učinio veliku stvar za mene. Od kako sam ga upoznala imao je neobjašnjivu potrebu da mi pomogne i brukao se pred galeristima. Ljudima ne treba pomagati u stvarima za koje vi mislite da su im bitne u životu. Pomozite im onda kad vas zamole, pa makar to bila i ovakva bezazlena i svetu nezanimljiva stvar. Set od šest čaša najjednostavnijih i najobičnijih, koje sam ikada videla, ali potpuno «francuskih», pa još i iz Pariza i danas krasi moj atelje. Srećna sam svaki put kad ih uzimam iz «kuhinjice» i stavljam na sto. Verovali ili ne. A da bi što pre bile spremne da otpočnu svoj život kao čaše

za tečnost, a ne za med, svi su pomogli: iz jedne sam med jela ja, iz druge sestrina porodica, iz treće kolega-komšija iz susednog ateljea, a kod četvrte smo se dosetili da med možemo i da preručimo u nešto drugo.

POSLEDNJE VEČE

U restoranu «Mazurka» se služi vino Car Lazar. Za to su zaslužni prisni odnosi naših u belom svetu sa njihovima u belom svetu. Restoran se nalazi u nekoj uličici Monmartra, koju sam našla zahvaljujući mapi, koju mi je nacrtao Arno.

Taj restoran zapravo ne postoji već čitav vek. Srušili su ga i sad je na njegovom mestu jedan butik. Zato se u «Mazurku» ulazi tako što se pravite da zapravo idete u taj butik, ali koraknuvši u njega prolazite kroz prostorno-vremensku rupu, koja jako podseća na hodnik nekog restorana. Zatim banete u prošlost, među stolove iza tamnih zavesa u veoma maloj sali sa jednim prozorom, koji škrtro propušta svetlost sa ulice. Šahisti su te stolove spojili i slavili završetak sezone. Hvalili su naše vino i trošili ga kao da žele da mi svaku hvalu i potvrde. Posle puno «potvrđivanja» i mog objašnjavanja da imamo mi i bolje, u sobu su ušle vlasnica restorana sa violinom pod vratom i njena ćerka preduge bujne crne kose u cvetnoj haljini, tamnim crnim čarapama i cipelama na štiklice iz «onog» veka, noseći sa sobom gitaru.

Od tog momenta, svi su znali da pevaju i sviraju, svi su znali dobre šale, svi su igrali, svi su mogli još. Bio je to Pariz za svakog ko poznaje i veruje u stereotip o Parizu. Bilo je to kao da smo nenadano provalili u nečiji raspusni san o ovom gradu ili u film o boemima, koji neko upravo gleda.

Nađa se još na početku napila, ali je izdržala do kraja. Kad smo izašli napolje, izljubila me je, srećna, jer odlazim. Izljubili su me i svi ostali, a ja sam sela u taksi, gledajući da ne mislim više ni na kog od njih, brižno pazeći na brojke na taksimetru i strepeći od buđenja ujutro posle ovakve žurke i samo nekoliko sati sna, praveći planove, kojim redom ću se najpraktičnije prebaciti sa sprata Sitea do njegovog hola, pa do taksija i autobusa, sa svim svojim koferima i skulpturom za ljubičice, kako ću da se probijem kroz zle carinike, da se vratim porodici i prijateljima, uželeti me se ili ne, normalnom hlebu i da dve nedelje vadim fleke kod svog najmlađeg sestrića, uvređenog zbog mog predugog i bezobraznog odsustva.

Arno je još mesecima, zvao telefonom i slao razglednice sa svojih šahovskih putovanja po različitim zemljama, a onda je prestao i da piše i da zove. To mi je posle nekoliko meseci postalo čudno, pa sam ga nazvala pred Novu godinu. Nakon kratkog oklevanja bezbednim razgovorom o vremenu i praznicima, saopštio mi je novost da se oženio i da se nije javljao misleći da će me to razočarati. Pošto me je ranije jedna druga Nova godina već razočarala oduzimajući mi momka i podarivši prijatelja, objasnila sam mu da smo tad oboje napravili izbor, pa bračno stanje od tog trenutka više nije ni bilo bitno. Čestitala sam mu neozleđena i poželela sreću. Ipak, niko nikog više nije nazvao posle toga, što je verujem Nađi, najzad olakšalo život.

32. OSTALO

- *Videno i nevideno* -

Pod «ostalo» spada sve ostalo. Pre svega sve ono što nisam videla, a toga je mnogo. To sam zaključila pregledajući sa Jovanom njene fotografije iz Pariza. U nekoliko muzeja smo otišle zajedno da bismo fotografisale jedna drugu - i treću, kao i da bi Jovana zaludela Belu igrom «tražimo Maju po muzeju», ne bi li iskoristila priliku da produži svoj boravak u istom, pošto interesovanje njene ćerke za umetnost izbledi. Osim tih nekoliko prilika, mi smo sve vreme bile na sasvim različitim mestima!

Obilaziti Pariz, bilo je isto kao i učiti enciklopediju Britaniku, pardon, Larusovu, napamet. Objasnjeni pojmovi nisu pasusi, već knjige, a samo su osnovne i najrazličitije informacije o svemu i svačemu.

Po dolasku u Pariz sam kupila vodič sa sličicama, gde sam beležila znamenitosti koje sam obišla, da povremeno uvidim koliki procenat Pariza sam savladala i kako napredujem. Svaki dan bih ustanovila okvirni plan kretanja i znamenitosti, kao cilj za osvajanje i time se veoma praktično snalazila u haosu ponuda, ali sam i s radošću napuštala plan, kad god bih naišla na nešto bolje. Pola znamenitosti iz šarenog vodiča nisam stigla da vidim, a mnoge nisu ni upisane u vodič. Tamo nije bilo ni rubrike «ostalo». Zato ja ne bih da ponovim takvu grešku.

O «ostalom», koje je u mom kupljenom, zvaničnom vodiču sa sličicama u boji, ostalo neobeleženo, ne mogu da pričam, jer ne znam šta je. Nisam bila na koncertu na Trgu republike za Dan muzike; nisam bila u Versaju; u Bulonjskoj šumi; na La Defense, velikom kvadratu sa velikom kvadratnom rupom u sebi; u parku de Monceau; u trodimenzionalnom bioskopu, koji se mrda; u muzeju voštanih figura; muzeju vina, ogledala, kanalizacije; u katakombama; u Mulen Ružu; na peščanoj plaži na Seni; u Operi. Nisam bila u Brankusijevom ateljeu, iako sam pored njega prošla sto puta.

Za mnoge stvari ni ne znam da bi bile bitne za posetiti, jer nije znao ni autor šarenog, kupljenog vodiča i koliko god da sam ostala i da sam obišla, uvek bi ostalo mnogo toga što bi mi promaklo. Pa, zar nisam letos u svom komšiluku, kraj kojeg živim već petnaest godina, otkrila nekoliko starih ulica, u kojima nisam nikada pre bila! U Novom Sadu, gradu u kojem živim od rođenja!

Svaki čovek, koji piše vodič za bilo šta, ma koliko obavešten bio, zapravo piše lične doživljaje i saznanja. Da je istim putem prošao pola sata kasnije, savim drugačiju knjigu bi napisao. Turistički vodič, kojim sam se, kao turista u Parizu, rukovodila od korica do korica, ljudskom rukom je napisan, tek posle svega.

Zato bih u tom mom Turistinom vodiču pomenula od «ostalog», pod «ostalo, a videno» sledeće: najstarije drvo u Parizu, posađeno 1602. preko puta Notr Dama, kraj male grčke crkve (i dalje se nalazi tamo, kao i na mojoj fotografiji); u blizini tog drveta, knjižaru «Šekspir i kompanija» iz prošlog veka, sa vlasnikom iz «prošlog veka», ali ne 20-og, sa izdanjima iz celog sveta i iz svih godina,

sa devet divana, smeštenih po ćoškovima, među policama, na koje možete prileći i pročitati knjigu ne kupivši je, sa bunarom želja u prizemlju i sa mačkama i psima na uskom stepeništu s pohabanim tepihom, kojim se ide na još jedan sprat poput prizemnog. Pomenula bih ulicu nanizanu radnjama sa stripovima; radnju «Mali princ» gde sam kupila privezak sa figurom Korta Maltezea; tržni centar po imenu Hal, u obliku super-ogromne građevine na nekoliko spratova pod zemljom; ringišpil u njegovoj blizini, kojim sam se vozila s punim pravom, zahvaljujući Belinom prisustvu; krovove mansardi, koji se vide sa malog prozora malog stana moje koleginice iz bakalarske ulice; Luvr i staklenu piramidu, koja uživo uopšte ne narušava prizor; Latinski kvart, koji je izbegao lenjiru i šestaru arhitekata, a time je i neprimereno opisivati ga rečima; ulicu Rivoli u kojoj se troše pare; galerije na ostrvu St. Louis; muzej skulptura na otvorenom prostoru, koji je zapravo otvoreni prostor sa nekolicinom skulptura u koji svi dolaze kao i na svaki drugi kej, ali vam i za njega u Siteu daju propusnicu kao da je to pravi muzej; ogromne okrugle prozore i terasu restorana u muzeju d'Orse, nekadašnjoj železničkoj stanici; japanske rolovane paketiće sirove ribe i bioskope sa udobnim sedištima.

33. ZAKLJUČAK

Kada god sam odlazila iz Petrovca na moru penjući se serpentinama na njegovo brdo, gledala bih zaliv i grad u njemu i setno mu se divila, opraštajući se od njega. I ostali u autobusu bi radili to isto. Premeštali bi se sa svojih sedišta i naginjali se nad tuđa, levo ili desno u zavisnosti od toga do koje serpentine se autobus popeo. Iznad Petrovca, jednim pogledom možete da se oprostite od celog grada, pa, čak i u samom Petrovcu. Ali, svakako, to je grad koji je nešto manji od ovog.

Za oproštaj od Pariza, ne upotrebljavajući Ajfelovu kulu, potrebna su dva pogleda. Da bi se pogledom obuhvatio, grad se može načiti sa vidikovca na Boburu, zgradi zabavnog izgleda u centru grada, opasanu metalnim cevima u boji, zamišljenu da bude simbol budućnosti u sred grada od prošlosti, pa se u njoj, sasvim logično smestila i moderna umetnost pripremljena za istoriju. Sa vidikovca te građevine, na platformi ispred restorana, vidi se pola Pariza. Odatle se vidi da on ima samo jedno brdo i na njemu crkvu Svetog srca, kao krunu na glavi.

Druga polovina grada se niz to brdo spušta, kao raskošni kraljevski plašt, a zatim pogledom prostire daleko iza prvog vidikovca.

Ova dva pogleda povezuju linije metroa, autobusa, pešačke zone, atrakcije, arhitektura i urbanizam, institucije, radnje, lepota, malo prirode, novac i ljudi. Idući za tim vezama, dogodi se još pogleda, koji upotpune sliku.

Kako ta slika izgleda i zbog čega je Pariz tako sveprisutan u svetskoj literaturi, kinematografiji i slikarstvu, ne mogu da kažem, jer Pariz jednostavno ne želi da stane ni u rečenicu ni u sliku. Zadovoljan je tek prostorom neke knjige... A onu rečenicu ću ponovo probati da smislim, možda dogodne.

Novi Sad, 2005.